

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: Πολιτιστική Πολιτική
και Ανάπτυξη

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Διεκδίκηση - Επαναπατρισμός αρχαιοτήτων και εθνική
ταυτότητα: η περίπτωση των μαρμάρων του Παρθενώνα.
Άννα Ραπτάκη

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Μαρία Σιεχατέ

Νοέμβριος 2023

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Διεκδίκηση - Επαναπατρισμός αρχαιοτήτων και εθνική ταυτότητα: η περίπτωση των μαρμάρων του Παρθενώνα.

Άννα Ραπτάκη

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Μαρία Σιεχατέ**

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Νοέμβριος 2023

ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ

Περίληψη

Ο επαναπατρισμός αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσης τους είναι ένα σύνθετο ζήτημα που απασχολεί την διεθνή κοινότητα. Αρχαιολογικοί τόποι έχουν λεηλατηθεί στο παρελθόν και πολιτιστικά αγαθά έχουν μεταφερθεί μακριά από την χώρα που τα δημιούργησε. Πολλά από αυτά ανήκουν σήμερα στις συλλογές οικομυμενικών μουσείων της Δύσης και οι χώρες από τις οποίες προήλθαν διεκδικούν την επιστροφή τους. Αυτό δεν είναι ένα εύκολο εγχείρημα γιατί προσκρούει στα συμφέροντα των χωρών και των μουσείων που φιλοξενούν τώρα τα αυτά τα αγαθά.

Στα επιχειρήματα των χωρών προέλευσης τονίζεται ο ρόλος της πολιτιστικής κληρονομιάς στην διαμόρφωση της ιδιαίτερης κουλτούρας του κάθε λαού. Αυτός ο ρόλος όμως, ανάγεται στις προεκτάσεις του στην σχέση που διέπει τις αρχαιότητες και την πολιτιστική κληρονομιά με την ανάδυση των πρώτων εθνικών κρατών στις αρχές του 19^ο αιώνα. Πρόκειται για μια σχέση που παράγει επιχειρήματα πολιτιστικού εθνικισμού τα οποία αντιπαραβάλλονται με επιχειρήματα πολιτιστικού διεθνισμού στην συζήτηση για την πολιτιστική διαχείριση των αιτημάτων επαναπατρισμού αρχαιοτήτων.

Summary

The repatriation of antiquities to their countries of origin is a complex issue that concerns the international community. Archaeological sites have been looted in the past and cultural goods have been transported far from the country that created them. Many of them now belong to the collections of ecumenical museums of the West, and the countries from which they came claim their return. This is not an easy task because it conflicts with the interests of the countries and museums that now host these goods.

In the arguments of the countries of origin, the role of cultural heritage in shaping the particular culture of each people is emphasized. This role, however, goes back to its extensions in the relationship that governs antiquities and cultural heritage with the emergence of the first nation states at the beginning of the 19th century. It is a relationship that produces arguments of cultural nationalism which are contrasted with arguments of cultural internationalism in the debate on the cultural management of antiquities repatriation requests.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την Αρετή Μπράνη γιατί ήταν πάντα πηγή έμπνευσης. Δεν θα ξεχάσω ποτέ ότι της οφείλω την συνέχεια των σπουδών μου.

Ευχαριστώ τη Νάντια Παπανδρέου για την πολύτιμη βοήθεια της.

Περιεχόμενα

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου	i
Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου	ii
Κεφάλαιο 1.....	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1.1 Σκοπός της έρευνας Ερευνητικά Ερωτήματα και μεθοδολογία.....	1
1.2 Ο Επαναπατρισμός αρχαιοτήτων	4
1.3 Διεθνείς Συμβάσεις και νομικά κείμενα	6
1.3.1 Η Σύμβαση της Χάγης για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης	7
1.3.2 Η Σύμβαση για τα Ληπτέα Μέτρα Απαγόρευσης και Παρεμπόδισης της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης Ιδιοκτησίας Πολιτιστικής Περιουσίας	9
1.3.3 Η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Προώθηση της Επιστροφής Πολιτιστικής Περιουσίας (ICPRCP).....	11
1.3.4 Η Σύμβαση Unidroit για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά	13
Κεφάλαιο 2.....	16
ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΠΑΤΡΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΔΙΑΜΑΧΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ-ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΕΘΝΙΣΜΟΥ	16
2.1 Πολιτιστικός εθνικισμός.....	17
2.2 Τα επιχειρήματα του πολιτιστικού εθνικισμού	18
2.3 Πολιτιστικός διεθνισμός	20
2.4 Διακήρυξη για τη Σημασία και Αξία των Οικουμενικών Μουσείων.....	22
2.5 Η εκατέρωθεν κριτική στις βασικές θέσεις των δυο πλευρών.....	24
2.6 Κριτική στις θέσεις του πολιτιστικού εθνικισμού.....	25
2.7 Κριτική στις θέσεις του πολιτιστικού διεθνισμού	27
2.8 Παραδείγματα επιστροφών αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσης τους	30
Κεφάλαιο 3.....	34
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΦΡΟΝΗΜΑΤΟΣ.....	34
3.1 Η έννοια της ταυτότητας και η εθνική ταυτότητα.....	34
3.2 Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς.....	36
3.3 Οι πρακτικές κατασκευής εθνικών ταυτοτήτων	38
3.4 Η πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας ως στοιχείο συγκρότησης της ελληνικής εθνικής ταυτότητας	41

3.5 Ο ρόλος της ελληνικής πολιτιστικής πολιτικής στην διατήρηση του ελληνικού εθνικού φρονήματος.	44
Κεφάλαιο 4.....	50
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΜΑΡΜΑΡΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ.....	50
4.1 Τα ιστορικά γεγονότα της αρπάγης των μαρμάρων.....	50
4.2 Το ιστορικό της διεκδίκησης.....	53
4.3 Οι ελληνικές θέσεις.....	56
4.4 Η στάση του Βρετανικού Μουσείου.....	60
Κεφάλαιο 5.....	62
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	62
Βιβλιογραφία.....	66

Κεφάλαιο 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Σκοπός της έρευνας Ερευνητικά Ερωτήματα και μεθοδολογία.

Στους στόχους της παρούσας εργασίας είναι να μελετηθεί το διεθνές πλαίσιο διεκδίκησης της επιστροφής αρχαιοτήτων, υπό το πρίσμα του δίπολου πολιτιστικού εθνικισμού - πολιτιστικού διεθνισμού¹ και να αναλυθούν εις βάθος τα επιχειρήματα των αντιμαχόμενων πλευρών. Παράλληλα, στόχος είναι να εξειδικευτούν οι συνιστώσες που συνθέτουν τον πολιτιστικό εθνικισμό και να μελετηθεί ο ρόλος του έθνους και της εθνικής ταυτότητας στην διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ως βασική μελέτη περίπτωσης εξετάζεται η διεκδίκηση της επιστροφής από το Βρετανικό Μουσείο των Μαρμάρων του Παρθενώνα, που αιτείται το ελληνικό κράτος. Η

¹ Ο όρος που χρησιμοποιείται στην διεθνή βιβλιογραφία για να περιγράψει τον πολιτιστικό διεθνισμό είναι internationalist approach σε αντίθεση με το nationalist approach. Ωστόσο οι όροι στην αρχική τους μορφή έχουν ευρύτερες διαστάσεις στις οποίες δεν ανταποκρίνεται η ελληνική μετάφραση, καθώς αυτή περιορίζεται σε βιβλιογραφία σχετική με την διαμάχη που προκύπτει στο πλαίσιο του επαναπατρισμού αρχαιοτήτων. Στο ίδιο πλαίσιο θα χρησιμοποιηθούν οι όροι και στην παρούσα εργασία.

επιλογή της συγκεκριμένης περίπτωσης συμβάλλει στην διασύνδεση των δυο βασικών αξόνων μελέτης τους οποίους πραγματεύεται η εργασία. Αφενός πρόκειται για ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα επαναπατρισμού αρχαιοτήτων διεθνώς, εξαιτίας της εμβληματικής υπόστασης του μνημείου, με τα επιχειρήματα των δυο αντιμαχόμενων πλευρών να αντικατοπτρίζουν ξεκάθαρα την διαμάχη πολιτιστικού εθνικισμού - πολιτιστικού διεθνισμού. Αφετέρου το μνημείο του Παρθενώνα αποτελεί το σημαντικότερο κεφάλαιο στην διαμόρφωση των συμβόλων του έθνους των Ελλήνων. Υπό το πρίσμα αυτό δίνεται η αφορμή να αναλυθούν ειδικότερα οι σχέσεις πολιτιστικής κληρονομιάς και εθνικής ταυτότητας, καθώς και η πολιτιστική πολιτική την οποία παράγουν αυτές οι σχέσεις, μέρος της οποίας αποτελούν, τελικά, τα ζητήματα επαναπατρισμού αρχαιοτήτων.

Τα ζητούμενα της παρούσας εργασίας εξυπηρετήθηκαν μέσα από την μελέτη ελληνικής και ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας, δημοσιογραφικών άρθρων και πλήθος ηλεκτρονικών πηγών. Παράλληλα χρησιμοποιήθηκαν διεθνή νομικά δεσμευτικά και μη δεσμευτικά κείμενα σχετικά με τα θέματα που πραγματεύεται η εργασία.

Η εργασία έχει δομηθεί σε πέντε κεφάλαια έτσι ώστε να μπορεί να ακολουθείται ένας σαφής διαχωρισμός των επιμέρους ζητημάτων που, ωστόσο, συνθέτουν τα συμπεράσματα. Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται ο σκοπός της έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα και η μεθοδολογία προσέγγισης της έρευνας. Επίσης, κρίθηκε σκόπιμο στο κεφάλαιο αυτό να γίνει μια πρώτη ανάλυση στην έννοια του επαναπατρισμού αρχαιοτήτων, αφού αποτελεί την βάση και την αφορμή γύρω από την οποία αναλύονται τα υπόλοιπα κεφάλαια της εργασίας. Τέλος, σε αυτό το κεφάλαιο, σκιαγραφείται το διεθνές θεσμικό πλαίσιο που διέπει τις περιπτώσεις επαναπατρισμού μέσα από την παράθεση, σημαντικών για το ζήτημα, διεθνών συμβάσεων και κείμενων. Η αναφορά αυτή κρίθηκε απαραίτητο να γίνει στο πρώτο κεφάλαιο καθώς αφορά σε όλα τα επιμέρους θέματα της εργασίας. Επίσης η επιλογή της ανασκόπησης του διεθνούς νομικού πλαισίου στο συγκεκριμένο σημείο συμβάλλει στη συνέχεια της νοηματικής ροής της εργασίας, προσφέροντας ειδικότερα στην ανάπτυξη του επόμενου κεφαλαίου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται το ζήτημα του επαναπατρισμού αρχαιοτήτων στο πλαίσιο της διαμάχης πολιτιστικού εθνικισμού - πολιτιστικού διεθνισμού. Τα ζητούμενα του κεφαλαίου εξυπηρετήθηκαν μέσα από την μελέτη ελληνικών και ξενόγλωσσων

βιβλιογραφικών και ηλεκτρονικών πηγών, σε συσχετισμό με τις σχετικές Διεθνείς Συμβάσεις που παρουσιάστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο. Με σκοπό να αποτυπωθούν τα εκατέρωθεν επιχειρήματα χρησιμοποιήθηκαν απόψεις που έχουν εκφραστεί στον δημόσιο διάλογο από γνωστούς ακαδημαϊκούς, νομικούς και διευθυντές μουσείων, υπέρμαχων είτε του πολιτιστικού διεθνισμού είτε του πολιτιστικού εθνικισμού.

Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει στην πολιτική και κατ' επέκταση πολιτιστική διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς για την διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων. Για αυτόν το σκοπό αναλύονται οι έννοιες της πολιτιστικής κληρονομιάς και της εθνικής ταυτότητας, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο αυτή κατασκευάζεται. Σε αυτό το πλαίσιο αναλύεται και η σύγχρονη πολιτιστική πολιτική της Ελλάδας, της οποίας βασική προτεραιότητα παραμένει το ζήτημα του επαναπατρισμού των Μαρμάρων του Παρθενώνα. Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζοντας στην ελληνική περίπτωση φιλοδοξεί, τηρουμένων των αναλογιών, να υποδείξει το μοτίβο που αναπαράγεται διεθνώς και το οποίο τελικά παράγει τα επιχειρήματα του πολιτιστικού εθνικισμού. Η συγγραφή του κεφαλαίου βασίστηκε κυρίως στην μελέτη βιβλιογραφίας, εστιασμένης ειδικά σε ζητήματα που αφορούν στο έθνος.

Το τέταρτο κεφάλαιο αποτελεί την μελέτη περίπτωσης του επαναπατρισμού των Μαρμάρων του Παρθενώνα. Η μελέτη γίνεται υπό το πρίσμα των προαναφερθέντων ζητημάτων της παρούσας εργασίας. Ειδικότερα αναλύονται τα ιστορικά γεγονότα της αρπάγης των μαρμάρων, το ιστορικό της διεκδίκησης, οι ελληνικές θέσεις και η στάση του Βρετανικού Μουσείου.

Στο πέμπτο κεφάλαιο ακολουθούν τα Συμπεράσματα της μελέτης.

Τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία καλείται να απαντήσει η εργασία είναι:

- Ποιο είναι το διεθνές πλαίσιο διεκδίκησης επιστροφής αρχαιοτήτων, και πως αυτό σχετίζεται με το δίπολο πολιτιστικού εθνικισμού και πολιτιστικού διεθνισμού;
- Με ποιον τρόπο έχει συμβάλει η πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας στην διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας του ελληνικού λαού.
- Ποιος είναι ο τρόπος κατασκευής των εθνικών ταυτοτήτων.

- Γιατί το ζήτημα της επιστροφής των μάρμαρων του Παρθενώνα αποτελεί βασική προτεραιότητα του ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού και πως αυτό σχετίζεται με την εθνικό φρόνημα των Ελλήνων πολιτών;

1.2 Ο Επαναπατρισμός αρχαιοτήτων

Η επιστροφή, η απόδοση και ο επαναπατρισμός των πολιτιστικών αγαθών που έχουν αφαιρεθεί και απομακρυνθεί παράνομα από τις χώρες προέλευσής τους αποτελεί συχνά αίτημα των κρατών εξαγωγής αρχαιοτήτων και σοβαρό ζήτημα που απασχολεί τη διεθνή κοινότητα. Αιτήματα επαναπατρισμού αρχαιοτήτων διατυπώνονται από κράτη που διεκδικούν την επιστροφή στο έδαφός τους πολιτιστικών αγαθών, σημαντικών συστατικών της ταυτότητάς τους, τα οποία απομακρύνθηκαν από το πρωταρχικό φυσικό περιβάλλον τους με ανήθικες πρακτικές και κατά τη διάρκεια κρίσιμων περιόδων και γεγονότων της ιστορίας. Η αποικιοκρατία, οι ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των λαών και η κατοχή ξένων εδαφών δημιούργησαν τις συνθήκες για την αρπαγή πολιτιστικών αγαθών από τους λαούς που τα είχαν δημιουργήσει. Ακόμη, αρχαιότητες βρέθηκαν σε εδάφη ξένων κρατών μέσω της παράνομης διακίνησής τους.

Ο όρος επαναπατρισμός (repatriation) αναφέρεται κυρίως στις περιπτώσεις πολιτιστικών αγαθών που διεκδικούνται από ιθαγενείς πληθυσμούς και τα οποία προβλέπεται να ανακτήσουν είτε απευθείας, είτε με την απόδοση των αγαθών αυτών στο κράτος στο οποίο αυτοί βρίσκονται. Έχει κυρίως συναισθηματική χροιά, αφού τονίζει τον δεσμό των πολιτιστικών αγαθών με μια πατρίδα ή με μια γεωγραφική περιοχή, που αποτελεί τον τόπο καταγωγής τους. (Μουσταΐρα 2010, 134). Πρόκειται για μια μορφή αποκατάστασης με την οποία επιτυγχάνεται η επανόρθωση της άδικης ενέργειας της παράνομης εξαγωγής και απομάκρυνσης των πολιτιστικών αγαθών από την πατρίδα τους (Χρυσοχοΐδου 2015, 12). Έτσι, με τον επαναπατρισμό τα πολιτιστικά αγαθά επιστρέφουν στον αρχικό τόπο από τον οποίο απομακρύνθηκαν.

Ο επαναπατρισμός αποκτά ιδιαίτερη σημασία για τους ιθαγενείς πληθυσμούς, οι οποίοι διεκδικούν μέσω αυτού τα πολιτιστικά αντικείμενα που στερήθηκαν κατά τα χρόνια της αποικιοκρατίας (Simpson 2009, 122). Το βαθύτερο πλήγμα που επέφερε στους γηγενείς πληθυσμούς η ιμπεριαλιστική αποικιοκρατική πολιτική ήταν η απώλεια της ταυτότητάς τους, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την υποβάθμισή τους στην κοινωνική ζωή με τις

προεκτάσεις της να επεκτείνονται μέχρι και σήμερα (χαμηλό προσδόκιμο ζωής, άσχημες συνθήκες διαβίωσης, φαινόμενα ρατσισμού κλπ.). Μετά από δεκαετίες κοινωνικής αδικίας οι αυτόχθονες πληθυσμοί επιδιώκουν με τον επαναπατρισμό σημαντικών πολιτιστικών αντικειμένων τους, να ενδυναμώσουν την πολιτιστική τους ταυτότητα και να αποκαταστήσουν την πολιτιστική συνέχεια τους μέσω της αναζωογόνησης των παραδοσιακών αξιών και της αναβίωσης των πολιτισμικών πρακτικών τους. Με τον τρόπο αυτό ο επαναπατρισμός μπορεί να θεραπεύσει την κοινότητα από το μετα - αποικιοκρατικό τραύμα της, να τονώσει τη δημιουργικότητά της και να αποκαταστήσει την υγεία και την ευημερία της στο σύγχρονο κόσμο. Με τον επαναπατρισμό δεν επιτυγχάνεται απλώς η διατήρηση ενός πολιτιστικού αντικειμένου, αλλά η επανακοινωνικοποίησή του, η ένταξή του στα συμφραζόμενα στα οποία αρχικά ανήκε και ο συσχετισμός του με τις δραστηριότητες στις οποίες αξιοποιούνταν. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο γίνονται ευκολότερα φανερά το νόημα και ο σκοπός ύπαρξης του αντικειμένου, αναδεικνύονται οι άυλες πτυχές της κουλτούρας και καθίσταται εφικτή η ανανέωση της πολιτιστικής γνώσης και η μετάδοσή της στις νεότερες γενεές (Simspon 2009, 122-123).

Ο επαναπατρισμός αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσης τους δεν είναι μια εύκολη υπόθεση καθώς προσκρούει στα αντίθετα συμφέροντα των χωρών από τις οποίες πρέπει να επιστραφούν αυτά τα πολιτιστικά αγαθά. Πρόκειται για μια διαμάχη με επιχειρήματα, που αφορούν στην πολιτιστική διαχείριση, εθνικιστικού χαρακτήρα από την μια πλευρά και διεθνιστικού από την άλλη². Ωστόσο η διεθνής νομοθεσία αναφορικά με την προστασία και επιστροφή των πολιτιστικών θησαυρών στις χώρες καταγωγής τους έχει αναπτυχθεί εξαιρετικά κατά τον 20ο αιώνα, καλύπτοντας όλες τις περιπτώσεις στις οποίες η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να τεθεί σε κίνδυνο, κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων ή σε καιρό ειρήνης. Η μέριμνα για την πρόληψη της κλοπής, των παράνομων εξαγωγών και της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών θησαυρών και το αίτημα για τον επαναπατρισμό τους αποτυπώνονται σε ένα πλήθος συνθηκών, συμφωνιών, στις εθνικές νομοθεσίες και τη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, του Συμβουλίου της Ευρώπης, σε Συστάσεις της Διακυβερνητικής Επιτροπής της UNESCO για την προώθηση της επιστροφής της πολιτιστικής περιουσίας, καθώς και σε κώδικες δεοντολογίας μουσείων και εμπόρων.

² Διεξοδική ανάλυση στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας

Παράλληλα με τα νομικά αυτά μέσα, υπάρχουν δικαστικές αποφάσεις για την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών και σημειώνεται μια έξαρση στις περιπτώσεις επαναπατρισμού είτε με τη χρήση της διπλωματίας, είτε με εθελοντικές πρωτοβουλίες των κρατών εισαγωγής (Βέργου 2018, 8). Το δικαίωμα πρόσβασης των κρατών στα έργα της κληρονομιάς τους υπαγορεύεται από θεμελιώδεις αρχές της διεθνούς νομοθεσίας, αλλά και επαφίεται στη συνεργασία των κρατών, τα οποία οφείλουν να πραγματώνουν στις μεταξύ τους σχέσεις την ισότητα και την αλληλεγγύη. Μάλιστα, η μακρόχρονη, σταθερή και ομοιόμορφη πρακτική των κρατών με συνείδηση δικαίου (*opinio juris*), ως προς τον επαναπατρισμό της πολιτιστικής ιδιοκτησίας, έχει καταστήσει την αρχή του επαναπατρισμού των πολιτιστικών αγαθών στις χώρες καταγωγής τους κανόνα του διεθνούς εθιμικού δικαίου. Το άρθρο 38 (1) (β) του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου ορίζει το διεθνές έθιμο ως μια «γενική πρακτική αποδεκτή ως νόμο». Οι Συνθήκες που υπογράφονται μεταξύ των κρατών διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην καταγραφή, τον καθορισμό και την ανάπτυξη εθιμικών κανόνων, καθώς αντικατοπτρίζουν το προϋπάρχον διεθνές εθιμικό δίκαιο. Παράλληλα διαμορφώνουν τη βάση για την ανάπτυξη νέων εθιμικών κανόνων με βάση τις αρχές που εμπεριέχουν (Βέργου 2018, 12 - 14).

Δυο σύγχρονες στρατηγικές που ασκούν θετική επίδραση προς την κατεύθυνση της ικανοποίησης αιτημάτων επαναπατρισμού είναι ο διάλογος και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ο διάλογος παραμένει σε γενικές γραμμές άγνωστος στο ευρύ κοινό, ενώ απεναντίας τα μέσα μαζικής ενημέρωσης επιτυγχάνουν την ενημέρωση του κοινού, αναδεικνύοντας υποθέσεις αιτημάτων επαναπατρισμού πολιτιστικών αγαθών και συμβάλλοντας με αυτόν το τρόπο στην επίλυση εκκρεμών ζητημάτων (Quirosa 2012, 18).

1.3 Διεθνείς Συμβάσεις και νομικά κείμενα

Οι κύριοι φορείς διεθνώς μέσω των οποίων μπορούν συνήθως να συζητηθούν θέματα πολιτιστικού ενδιαφέροντος έτσι ώστε να καταλήξουν σε αντικείμενα πολυμερών συνθηκών είναι ο ΟΗΕ, η UNESCO³, το Συμβούλιο της Ευρώπης και ο Οργανισμός

³ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Ιδρύθηκε στις 16/11/1945 με σκοπό να προάγει την ειρήνη και την προώθηση πνευματικών ιδεών, αξιών, της αλληλεγγύης στην ανθρωπότητα και τον σεβασμό στο περιβάλλον και τον πολιτισμό μεταξύ των χωρών. <https://www.unesco.org/en> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Αμερικάνικων Κρατών (OAS). Παρόλα αυτά, προϋπόθεση για την εφαρμογή των σχετικών διεθνών συμβάσεων και οδηγιών που απορρέουν από τα κείμενα αυτά, είναι η επικύρωση τους από τα εθνικά κράτη και η ενσωμάτωση τους στις επιμέρους νομοθεσίες τους. Το γεγονός αυτό συχνά καθιστά την καθολική εφαρμογή τους προβληματική αφού προσκρούει στα αντίθετα συμφέροντα των χωρών πηγής και αγοράς. Κάποιες συνθήκες θεωρείται ότι ευνοούν τα συμφέροντα της μιας πλευράς και κάποιες της άλλης. Ενδεικτικό παράδειγμα της κατάστασης αυτής αποτελούν συγκεκριμένα σημεία της Σύμβασης της Χάγης του 1954, της Σύμβασης της UNESCO του 1970 και της Σύμβασης UNIDROIT του 1995, στα οποία θα εστιάσουμε στα ακόλουθα υποκεφάλαια της παρούσας εργασίας. Επίσης θα γίνει αναφορά στην Διακυβερνητική Επιτροπή της UNESCO που στους σκοπούς της περιλαμβάνεται η διευκόλυνση της διαχείρισης υποθέσεων επαναπατρισμού αρχαιοτήτων.

1.3.1 Η Σύμβαση της Χάγης για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης

Η μεταπολεμική ενοχή που προκάλεσαν οι μεγάλες καταστροφές σε μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οδήγησαν το 1954 την UNESCO να πρωτοστατήσει στην θέσπιση διεθνούς νομικού κειμένου με σκοπό την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Πρόκειται για την Σύμβαση της Χάγης για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης⁴, η οποία αρχικά υπογράφεται από πενήντα κράτη. Η Σύμβαση αποτελεί ένα ιδιαίτερος σημαντικό κείμενο αφού για πρώτη φορά σε διεθνή νομική συμφωνία απομονώνονται τα θέματα που αφορούν στην προστασία των πολιτιστικών αγαθών, από άλλα θέματα σχετικά με το δίκαιο πολέμου (Κόνσολα 1995, 45). Στο πρώτο άρθρο της σύμβασης ορίζονται τα πολιτιστικά αγαθά ως , «τα κινητά και ακίνητα αγαθά που έχουν μεγάλη σημασία για την πολιτιστική κληρονομιά κάθε έθνους», ενώ στο δεύτερο, τρίτο τέταρτο και πέμπτο άρθρο προβλέπονται μέτρα για την γενική προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης. Τα κράτη μέλη της σύμβασης οφείλουν να σέβονται την πολιτιστική τους περιουσία, καθώς και αυτή των άλλων χωρών, να απέχουν από εχθροπραξίες εναντίον της και να μην επιτρέπουν την χρήση της για στρατιωτικούς

⁴ Σύμβαση για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, Χάγη 1954. Η Σύμβαση κυρώθηκε από το ελληνικό κράτος το 1981 (Ν.1114/1981, ΦΕΚ Α' 6).

σκοπούς. Θα πρέπει επίσης να προλαμβάνουν και να αποτρέπουν κλοπές, λεηλασίες και βανδαλισμούς πολιτιστικών αγαθών. Στο όγδοο και ένατο άρθρο προβλέπεται η ειδική προστασία συγκεκριμένου αριθμού καταφυγίων και κέντρων που περιλαμβάνουν σπουδαία πολιτιστικά αγαθά, όπως αυτά καταχωρούνται στο «Διεθνές Μητρώο Πολιτιστικών Αγαθών υπό Ειδική Προστασία» που καταρτίζεται και φυλάσσεται από τον Γενικό Διευθυντή της UNESCO (Κόνσολα 1995, 49). Η Σύμβαση συνοδεύεται από δύο πρωτόκολλα, το πρώτο του 1954 και το δεύτερο του 1999 που προστέθηκε για την ενίσχυση των διατάξεων της, μετά τις καταστροφές από την σύγκρουση στην πρώην Γιουγκοσλαβία στην δεκαετία του 1990. Ένα σημαντικό σημείο του τελευταίου πρωτοκόλλου είναι η απαγόρευση, που περιγράφεται στο ένατο άρθρο, των αρχαιολογικών ανασκαφών σε κατεχόμενα εδάφη, «εκτός εάν αυτό είναι απολύτως απαραίτητο για τη διασφάλιση, την καταγραφή ή τη διατήρηση της πολιτιστικής παρουσίας» και «σε στενή συνεργασία με τις αρμόδιες εθνικές αρχές της κατεχόμενης επικράτειας».

Υπάρχουν δυο βασικά σημεία στην Σύμβαση της Χάγης που αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην συζήτηση για την επιστροφή αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσης τους. Το πρώτο είναι ότι παρά τις προθέσεις της, η Σύμβαση δεν κατάφερε να ρυθμίσει το θέμα της παράνομης εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών σε περιόδους πολέμου. Ενδεικτικά, στο πρώτο πρωτόκολλο της σύμβασης ορίζεται ότι τα κράτη στων οποίων τη κατοχή θα περιέλθουν πολιτιστικά αγαθά σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης οφείλουν να τα προστατεύουν και να τα επιστρέφουν στους κάτοχους τους μετά την λήξη των συγκρούσεων. Παρόλα αυτά, τα κράτη ως τελικοί αποδέκτες λειτουργούν σύμφωνα με τα συμφέροντα τους δείχνοντας απροθυμία σε πολλές περιπτώσεις να θεσμοθετήσουν σχετικές ρυθμίσεις. Χαρακτηριστικό είναι επίσης το παράδειγμα του τέταρτου άρθρου που προβλέπει την δυνατότητα άρσης της προστασίας πολιτιστικών αγαθών ένεκα «στρατιωτικής αναγκαιότητας» και από πολλούς θεωρείται το ασθενέστερο σημείο της σύμβασης (Στρατή 2001, 474 και σημ. 41). Στο κείμενο δεν γίνεται σαφές τι είναι αυτό που συνιστά την στρατιωτική αναγκαιότητα (Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 217) με αποτέλεσμα πολλές χώρες, κυρίως πηγές πολιτιστικών αγαθών, να αντιδρούν στην διάταξη αυτή με το σκεπτικό ότι δεν συμβαδίζει με το γενικότερο πνεύμα της σύμβασης. Αντίθετα χώρες που έκριναν την διάταξη ευνοϊκή προς τα συμφέροντα τους την υποστήριξαν. Συγκεκριμένα κατά της εξαίρεσης τοποθετήθηκαν η ΕΣΣΔ, η Ελλάδα , η

Ρουμανία, το Βέλγιο, ο Ισημερινός και η Ισπανία. Υπέρ της εξαίρεσης τοποθετήθηκαν οι Η.Π.Α. το Ηνωμένο Βασίλειο και η Τουρκία (Βρέλλης 1995, 80 σημ. 19).

Το δεύτερο και σημαντικότερο σημείο ενδιαφέροντος εντοπίζεται στο προοίμιο της Σύμβασης στο οποίο αναφέρεται ότι «η καταστροφή της πολιτιστικής περιουσίας που ανήκει σε οποιονδήποτε λαό σημαίνει καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς ολόκληρης της ανθρωπότητας» (παράγραφος 2). Η εξίσωση αυτή αποτελεί σημείο αναφοράς του οικουμενικού χαρακτήρα της πολιτιστικής κληρονομιάς, για τον οποίο μάχεται ο πολιτιστικός διεθνισμός. Το γεγονός αυτό καθιστά την Σύμβαση βασικό έρεισμα στις επιδιώξεις των υποστηρικτών του. Η Σύμβαση θεωρείται σύμβολο των διεθνιστικών θέσεων στην διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, αφού αναγνωρίζει σε όλους τους ανθρώπους το δικαίωμα να ενδιαφέρονται για τα πολιτιστικά αγαθά και να τα απολαμβάνουν ανεξάρτητα από τον τόπο προέλευσης τους (Merryman 2006, 106).

Ωστόσο είναι προφανές ότι οι συντάκτες της Σύμβασης δεν είχαν πρόθεση να περιορίσουν τις αξιώσεις των εθνικών κρατών σχετικά με τα αγαθά που θεωρούν πολιτιστική τους περιουσία. Ο όρος «ιδιοκτησία» (Cultural Property) που για πρώτη φορά εισάγεται στο κείμενο, δίνει νομική διάσταση στην έννοια της προστασίας και ιδιοκτησίας της πολιτιστικής κληρονομιάς γεγονός που προωθεί την συζήτηση για την κυριότητα των πολιτιστικών αγαθών στους κόλπους των εθνικών κρατών. Εξάλλου ο ρόλος τους καθίσταται ιδιαίτερα σημαντικός αφού όπως προβλέπεται από το τέταρτο και πέμπτο άρθρο ουσιαστικά αναλαμβάνουν το καθήκον να προστατεύουν, να διατηρούν και αξιοποιούν τα πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονται στην επικράτεια τους.

1.3.2 Η Σύμβαση για τα Ληπτέα Μέτρα Απαγόρευσης και Παρεμπόδισης της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης Ιδιοκτησίας Πολιτιστικής Περιουσίας

Τον Νοέμβριο του 1970 εγκρίθηκε από την UNESCO η Σύμβαση για τα Ληπτέα Μέτρα Απαγόρευσης και Παρεμπόδισης της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης Ιδιοκτησίας Πολιτιστικής Περιουσίας⁵. Η σύμβαση ήταν αποτέλεσμα της γενικότερης

⁵ Η Σύμβαση κυρώθηκε από το ελληνικό κράτος το έτος 1980. Ν.1103/1980, ΦΕΚ Α' 297. Πριν από την Σύμβαση αυτή είχε προηγηθεί το 1956 σύσταση της Γενικής Συνέλευσης της Unesco για την «Παράνομη Διακίνηση Αρχαιοτήτων» και η σύστασή της του 1964 για «τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και

ανησυχίας για την λεηλασία αρχαιολογικών χώρων με σκοπό την εμπορική εκμετάλλευση πολιτιστικών αγαθών. Η συζήτηση είχε ξεκινήσει ήδη τις προηγούμενες δεκαετίες, σε μια περίοδο μεταστροφής του ενδιαφέροντος της ιστοριογραφίας στην ιστορία των θυμάτων της επεκτατικής πολιτικής ισχυρών κρατών (Barkan 2000, p. 133). Στο πλαίσιο αυτό άρχισαν να τονίζονται οι αδικίες της ιμπεριαλιστικής πολιτικής κατά την περίοδο της αποικιοκρατίας, όπου πολλά αντικείμενα αρχαιολογικού ενδιαφέροντος είχαν μεταφερθεί με αμφίβολους τρόπους από τις αρχικές τους θέσεις σε μεγάλα μουσεία της Δύσης (Vrdoljak 2006, xiii). Η πίεση για τον επαναπατρισμό τέτοιων αντικειμένων εντάθηκε και από χώρες που είχαν χάσει στο παρελθόν πολύτιμα πολιτιστικά αγαθά κατά την διάρκεια πολέμων (Corsane 2005, 141-154).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν το πρώτο και τέταρτο άρθρο της Συμβάσης μέσω των οποίων αποτυπώνονται οι άρρηκτοι δεσμοί των πολιτιστικών αγαθών με το κράτος, το λαό και το έθνος του τόπου στον οποίο ανευρίσκονται. Στο πρώτο άρθρο *«θεωρούνται ως πολιτιστικά αγαθά εκείνα τα οποία, θρησκευτικά ή κοσμικά, καθορίζονται από το κάθε κράτος ως έχοντα σπουδαιότητα»*. Στο τέταρτο άρθρο αντίστοιχα γίνεται λόγος για τον εθνικό και εδαφικό σύνδεσμο που υπάρχει μεταξύ κρατών και πολιτιστικών αγαθών. Ο καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Stanford J.H. Merryman και βασικός υπέρμαχος του πολιτιστικού διεθνισμού, εντοπίζει στα σημεία αυτά τον εθνοκεντρικό χαρακτήρα της σύμβασης γεγονός που την καθιστά ιδιαίτερα ευνοϊκή προς τα κράτη πηγές (Merryman 2006, 106 & Merryman 1986, 842). Τα κράτη χρίζονται ως οι ουσιαστικοί κάτοχοι των πολιτιστικών αγαθών και όπως προβλέπεται από το έβδομο άρθρο, τα μόνα αρμόδια να αιτούνται την επιστροφή τους.

Βασική υποχρέωση των συμβαλλόμενων κρατών ήταν η ενσωμάτωση τουλάχιστον του έβδομου και ένατου άρθρου στις εθνικές τους νομοθεσίες. Σύμφωνα με το άρθρο 7 (β) τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεούνται να απαγορεύουν την εισαγωγή πολιτιστικών αγαθών που έχουν κλαπεί από μουσεία ή μνημεία άλλων συμβαλλόμενων κρατών. Επίσης θα πρέπει να λαμβάνουν μέτρα για την επιστροφή τους. Παράλληλα στο ένατο άρθρο ενθαρρύνεται η διακρατική συνεργασία μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών για την θέσπιση μέτρων αποτροπής παράνομων εισαγωγών ή εξαγωγών πολιτιστικών

παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών. <https://www.unesco.org/en/node/66148> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

αγαθών, στην περίπτωση που κάποιο κράτος θεωρεί ότι η πολιτιστική του περιουσία απειλείται από λεηλασίες.

Η Σύμβαση αν και προσδιορίζει αναλυτικά τι θεωρείται πολιτιστική κληρονομιά ενός κράτους, δεν φαίνεται να προσφέρει ουσιαστική λύση στο πρόβλημα της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών. Η αναφορά στην «καταπολέμηση με όσα μέσα διαθέτει κάθε χώρα» θεωρείται γενικόλογη αφού δεν προσφέρει μια κοινή κατεύθυνση δράσεων για την αντιμετώπιση του προβλήματος (Γραμματικάκη – Αλεξίου 2002, 229). Ο εθνοκεντρικός της χαρακτήρας εξάλλου, προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις σε χώρες που εισάγουν έργα τέχνης, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής που άσκησαν πιέσεις κατά του δεσμευτικού χαρακτήρα των άρθρων τρία και επτά, με αποτέλεσμα η τελική μορφή της σύμβασης να έχει υποστεί αρκετές αλλαγές στις αρχικές διατάξεις της (Prot 1996, 62). Επιπλέον η Σύμβαση δεν έχει αναδρομική ισχύ, αν και στο δέκατο πέμπτο άρθρο προβλέπει την δυνατότητα των κρατών να συνάπτουν μεταξύ τους συμφωνίες για την αποκατάσταση των σχετικών ζητημάτων και πριν την υπογραφή της. Το γεγονός αυτό καθιστά την εφαρμογή της ιδιαίτερα προβληματική σε περιπτώσεις όπως η επιστροφή των Μάρμαρων που αρπάχθηκαν από τον Παρθενώνα στις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

1.3.3 Η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Προώθηση της Επιστροφής Πολιτιστικής Περιουσίας (ICPRCP)

Η μέριμνα αποτροπής δημιουργίας νέων προβλημάτων από την προσπάθεια αποκατάστασης αδικιών του παρελθόντος, οδήγησε αναπόφευκτα στην μη αναδρομική ισχύ των Διεθνών Συμβάσεων (Γραμματικάκη – Αλεξίου 2002, 311). Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι σχετικές ρυθμίσεις να μην βρίσκουν πεδίο εφαρμογής σε προγενέστερες υποθέσεις σημαντικών διεκδικήσεων. Στο πλαίσιο της προβληματικής που ανέκυψε εξαιτίας τέτοιων ζητημάτων, το 1978 στο Παρίσι ιδρύεται από την UNESCO με το 20/C4/7.6/8 ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Προώθηση της Επιστροφής Πολιτιστικής Περιουσίας (ICPRCP)⁶.

Η Επιτροπή αν και δεν μπορεί να αποφασίζει η ίδια για την έκβαση υποθέσεων επαναπατριsmού έχει διαμεσολαβητικό και συμβουλευτικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις

⁶Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property
<https://en.unesco.org/fighttrafficking/icprcp> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

με σκοπό την διευκόλυνση τους. Παράλληλα έχει συμβάλλει ουσιαστικά στην διαμόρφωση κλίματος στην κοινή γνώμη υπέρ των επιστροφών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί, η Έκκληση για Επιστροφή μιας Αναντικατάστατης Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε αυτούς που την Δημιούργησαν, που απηύθυνε ο Γενικός Διευθυντής της UNESCO το 1978⁷. Η φράση «Οι άνδρες και οι γυναίκες αυτών των χωρών έχουν το δικαίωμα να ανακτήσουν τα πολιτιστικά αγαθά που αποτελούν μέρος της ύπαρξής τους»⁸ συνδέει ξεκάθαρα τα πολιτιστικά αγαθά με τον λαό και τον τόπο προέλευσης τους και καταλαμβάνει περίοπτη θέση στον ισότοπο της UNESCO. Μερικά από τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη των στόχων της Επιτροπής είναι οι εκστρατείες ευαισθητοποίησης στα ΜΜΕ, η χρήση βάσεων δεδομένων περιπτώσεων αποκατάστασης, καθώς και εθνικών νομοθεσιών για την πολιτιστική κληρονομιά, η εφαρμογή κώδικα δεοντολογίας για εμπόρους πολιτιστικών αγαθών και η θέσπιση κανόνων διαμεσολάβησης σε περιπτώσεις διεκδικήσεων. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι δραστηριότητες της Επιτροπής, όπως απορρέουν από τον κατάλογο αρμοδιοτήτων της, αναφέρονται στην Γενική Διάσκεψη της UNESCO σε κάθε τακτική σύνοδο⁹.

Η Επιτροπή προβλέπει συγκεκριμένες διαδικασίες διεκδίκησης επαναπατρισμού και αποκατάστασης πολιτιστικών αγαθών, οι οποίες περιγράφονται στους κανονισμούς της. Για να αιτηθεί ένα κράτος την επιστροφή κάποιου αντικειμένου θα πρέπει να συντρέχουν δυο κύριες προϋποθέσεις. Η πρώτη είναι ότι το κράτος που αιτείται την επιστροφή, για να προσφύγει στην επιτροπή θα πρέπει να έχει ήδη ξεκινήσει διμερείς διαπραγματεύσεις με το κράτος που κατέχει το αντικείμενο και αυτές να έχουν κριθεί ως μη επιτυχημένες. Η δεύτερη προϋπόθεση είναι να αποδείξει το αιτών κράτος αφενός τη θεμελιώδη σημασία του αντικειμένου για την χώρα, την ιστορία και τον πολιτισμό του και αφετέρου ότι το αντικείμενο απομακρύνθηκε από την γενέτειρα του με αμφισβητήσιμους τρόπους και αμφίβολης νομιμότητας διαδικασίες (κανόνες 33-37).

Η Επιτροπή αποτελεί τον σημαντικότερο φορέα διεθνώς για την προώθηση επιστροφών πολιτιστικών αγαθών που απομακρύνθηκαν από τις χώρες προέλευσης τους πριν από την Συνθήκη της UNESCO του 1970. Στο μέτρο αυτό, και εφόσον η Ελλάδα πληροί τις

⁷ M'Bow A. 1978, "A Plea for the Return of an Irreplaceable Cultural Heritage to those who Created It", Unesco <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000034683> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁸ «The men and women of this countries have the right to recover these cultural assets which are part of their being»

⁹ <https://en.unesco.org/fighttrafficking/icprcp> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

προϋποθέσεις προσφυγής στην Επιτροπή, αποτελεί κύριο μέσο της ελληνικής πλευράς για την προώθηση του ζητήματος του επαναπατρισμού των Γλυπτών του Παρθενώνα¹⁰.

3.3.4 Η Σύμβαση Unidroit για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά

Την αναποτελεσματικότητα της Σύμβαση της UNESCO του 1970 στην αντιμετώπιση του θέματος της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών, προσπάθησε να αποκαταστήσει αρκετά χρόνια αργότερα η Σύμβαση του UNIDROIT (International Institute for the Unification of Private Law) του 1995¹¹. Κεντρικό θέμα της σύμβασης αποτελεί η αποκατάσταση και επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν αφαιρεθεί παράνομα με σκοπό την πώληση τους σε ενδιαφερόμενα μέρη. Η κλοπή και παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών, άλλωστε, είναι το δεύτερο σε συχνότητα έγκλημα μετά την διακίνηση ναρκωτικών εξαιτίας των κερδών που αποφέρουν (Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 2). Ως βασικός στόχος της Σύμβασης φέρεται η προώθηση των απαραίτητων στρατηγικών για την προστασία των πολιτιστικών πόρων, μέσα από την μεγαλύτερη δυνατή αποδοχή κοινών μηχανισμών αντιμετώπισης του προβλήματος τόσο από χώρες αγοράς όσο και από χώρες εξαγωγής. Έτσι προτείνει την θέσπιση νομοθεσιών για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε κάθε κράτος ξεχωριστά, αλλά μέσα σε ένα κοινό πλαίσιο στρατηγικής και τεχνικών (Greenfield 1989, 196-197). Η σύμβαση επικεντρώνεται κυρίως σε ζητήματα ιδιωτικού δικαίου, αφού έγινε αντιληπτό ότι παράγοντες όπως τα τοπικά ζητήματα διαφθοράς και η φτώχεια που επικρατεί σε περιοχές αυξημένης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών δεν ευνοούν την διαχείριση του προβλήματος από διεθνείς οργανισμούς ή από συμβάσεις που απευθύνονται σε κράτη, χωρίς την προηγούμενη διαμόρφωση ενιαίων νομικών μέσων και αρχών μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών (Prott 1996, 59-60).

Η Σύμβαση αποτελείται από ένα προοίμιο και πέντε κεφάλαια, στα οποία διαχωρίζονται τα πολιτιστικά αγαθά που θεωρείται πως έχουν κλαπεί από αυτά που έχουν εξαχθεί με παράνομο τρόπο. Η διαφορά στους δυο όρους είναι τεράστια αφού στην περίπτωση κλοπής ακόμα και τα δικαστήρια των χωρών προορισμού μπορούν να διατάξουν την

¹⁰ Βλέπε κεφάλαιο 4.2, Το ιστορικό της διεκδίκησης

¹¹ Διεθνές Ινστιτούτο για την ενοποίηση του Ιδιωτικού Δικαίου. Σύμβαση Σχετικά με τα Κλαπέντα ή Παρανόμως Εξαχθέντα Πολιτιστικά Αγαθά, 1995. (N.3348/2005, ΦΕΚ Α' 144).

επιστροφή των αντικειμένων. Πρόκειται για νομικό ζήτημα που αντιμετωπίζεται με παρόμοιο τρόπο από τις περισσότερες χώρες. Αντίθετα η διαδικασία που αφορά σε επιστροφές παράνομα εξαχθέντων αγαθών καθίσταται ιδιαίτερα πολύπλοκη, εξαιτίας των πολλών παραμέτρων που θα πρέπει να εξετάζονται ανά περίπτωση. Υπάρχει για παράδειγμα η περίπτωση ένα αντικείμενο να πωληθεί εντός μιας χώρας που, παρά την πώληση του, απαγορεύει την εξαγωγή αγαθών που εμπίπτουν στην κατηγορία του. Εάν αυτό το αντικείμενο με κάποιον τρόπο εξαχθεί δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι οι νόμοι της χώρας προορισμού θα ευνοούν την επιστροφή του (Merryman 1985, 1889-1890). Έτσι προβλέπονται διαφορετικά μέτρα αντιμετώπισης για την κάθε περίπτωση, ενώ αντίστοιχα χρησιμοποιούνται διαφορετικοί όροι για να περιγράψουν την μια ή την άλλη κατάσταση. Το Δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην «απόδοση» (restitution), των κλεμμένων πολιτιστικών αγαθών ενώ το Τρίτο στην «επιστροφή» (return) των πολιτιστικών αγαθών που έχουν εξαχθεί παράνομα (Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 245).

Η Σύμβαση δέχεται ως κλαπέντα τα αντικείμενα που χαρακτηρίζονται με τέτοιο τρόπο από τους νόμους των χωρών προέλευσης τους, είτε προέρχονται από παράνομες, είτε από νόμιμες ανασκαφές και σύμφωνα με το τρίτο άρθρο του Δεύτερου κεφαλαίου, αυτά θα πρέπει να αποδίδονται στον αρχικό τους κάτοχο. Η διάταξη αυτή όμως, προσέκρουε στον Αστικό Κώδικα πολλών χωρών που σε ανάλογες περιπτώσεις ευνοούσαν τον καλόπιστο αγοραστή παρά τον πραγματικό ιδιοκτήτη (Spiegler, Kaye 2001, 121). Το γεγονός αυτό έρχεται να αντισταθμίσει η ρύθμιση που προβλέπεται στο τέταρτο άρθρο για την, υπό προϋποθέσεις¹², αποζημίωση του καλόπιστου αγοραστή. Παρά την πρόβλεψη της αποζημίωσης, οι διατάξεις αυτές έχει θεωρηθεί ότι εκφράζουν την περιοριστική πολιτική των εθνικών κρατών, γεγονός που καθιστά την Σύμβαση ιδιαίτερα σημαντική στην μελέτη της παρούσας εργασίας. Το ίδιο ισχύει και για τις βασικές διατάξεις του Τρίτου κεφαλαίου τις οποίες υπέρμαχοι διεθνιστικών τάσεων θεωρούν γενικόλογες, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε κρατικές αυθαιρεσίες (Merryman 1996, 13-16). Συγκεκριμένα στο πέμπτο άρθρο του Τρίτου κεφαλαίου της Σύμβασης προβλέπεται η δυνατότητα των συμβαλλομένων κρατών, να αιτούνται στις δικαστικές αρχές και σε άλλους θεσμικούς παράγοντες εταίρων κρατών, την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, που οι ενάγοντες θεωρούν ότι έχουν εξαχθεί παράνομα από τα εδάφη τους.

¹² Η αποζημίωση δίνεται μόνο όταν α) δεν γνώριζε ότι το αντικείμενο ήταν προϊόν κλοπής και β) υπέδειξε τη δέουσα επιμέλεια όταν αποκτούσε το αντικείμενο (Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 257).

Η Σύμβαση αναγνωρίζει ότι οι καταστροφικές συνέπειες της αφαίρεσης των αρχαιολογικών αντικειμένων από τα αρχικά τους πλαίσια είναι σημαντικές σε πολλά επίπεδα ενδιαφέροντος. Αρνητικά μπορούν να επηρεαστούν η υλική συντήρηση των αντικειμένων αυτών καθώς και του πλαισίου αναφοράς τους, η ακεραιότητα της σύνθεσης τους, οι ιστορικές και επιστημονικές πληροφορίες που τα συνοδεύουν και η τελετουργική χρήση που πιθανόν να έχουν από κάποια φυλή ή από αυτόχθονες πληθυσμούς. Σε κάθε περίπτωση η χώρα που αιτείται την επιστροφή είναι υποχρεωμένη να αποδείξει με σχετικά στοιχεία και αναφορές ότι η αφαίρεση του αντικειμένου προσβάλλει τα προαναφερθέντα συμφέροντα (Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 265-266).

Η Σύμβαση UNIDROIT αν και ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων από εμπόρους τέχνης και μεγάλα οικουμενικά μουσεία, αποτελεί ένα σημαντικό βήμα διεθνούς συνεργασίας στον συνεχή πόλεμο κατά του παράνομου εμπορίου αρχαιοτήτων. Ωστόσο η Σύμβαση δεν έχει αναδρομική ισχύ με αποτέλεσμα να μην βρίσκει εφαρμογή στο ζήτημα της επιστροφής των Γλυπτών του Παρθενώνα.

Κεφάλαιο 2

ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΠΑΤΡΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΔΙΑΜΑΧΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ-ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΕΘΝΙΣΜΟΥ

Το δίπολο εθνικιστικής και διεθνιστικής προσέγγισης καθορίζει τις σχετικές συζητήσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς διεθνώς, ενώ τα εκατέρωθεν επιχειρήματα αποτελούν τη βάση της διαμάχης του πολιτιστικού διεθνισμού και του πολιτιστικού εθνικισμού σε σχέση με την επιστροφή αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσης τους. Πρόκειται για μια διαμάχη που στην ουσία της αντανακλά τα αντικρουόμενα συμφέροντα αφενός των χωρών πηγών αρχαιολογικών ευρημάτων (source nations) και αφετέρου των χωρών αγοράς (market nations) στις οποίες συνήθως εδρεύουν μεγάλα οικουμενικά μουσεία¹³. Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι να αναλυθούν τα επιχειρήματα των δυο πλευρών, τα οποία εν πολλοίς, αντικατοπτρίζουν την ρητορική της διαμάχης της ελληνικής πλευράς και του Βρετανικού Μουσείου για την

¹³ Χώρες πηγές είναι αυτές που η επικράτεια τους παρουσιάζει έντονο αρχαιολογικό ενδιαφέρον από άποψη ευρημάτων και αντικειμένων, τα οποία συχνά γίνονται αντικείμενο νόμιμου ή παράνομου εμπορίου. Οι χώρες αγοράς είναι αυτές στις οποίες καταλήγουν, μέσω αυτού του εμπορίου τα πολιτιστικά αγαθά των χωρών πηγών. (Chauncey D. Steele IV, Note, 2000)

περίπτωση του επαναπατρισμού των Μαρμάρων του Παρθενώνα. Απαραίτητη προϋπόθεση για μια τέτοια ανάλυση είναι η επισκόπηση του θεσμικού πλαισίου που σκιαγραφεί τα όρια του εύρους των συζητήσεων, όπως διαμορφώνεται μέσα από τις διεθνείς συμβάσεις και σχετικά νομικά κείμενα¹⁴.

2.1 Πολιτιστικός εθνικισμός

Οι βάσεις του πολιτιστικού εθνικισμού τοποθετούνται στην σχέση των υλικών καταλοίπων του παρελθόντος με την ταυτότητα και την πολιτιστική συνέχεια των κατοίκων της χώρας προέλευσης τους. Τα πολιτιστικά αγαθά θεωρούνται πολιτιστική κληρονομιά του ίδιου του τόπου στον οποίο δημιουργήθηκαν, αποτελώντας έτσι αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας και της εθνικής συνείδησης του λαού, του οποίου συνιστούν περιουσία. Στο πλαίσιο αυτό, η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς ακολουθεί τρεις βασικές γραμμές εφαρμογής. Αυτές περιλαμβάνουν τον απόλυτο έλεγχο του κράτους στις αρχαιότητες που έχουν βρεθεί ή θα βρεθούν στην επικράτεια του, την απαγόρευση των εξαγωγών τους, και τις αιτήσεις επιστροφών κινητών πολιτιστικών αγαθών που έχουν με διάφορους τρόπους μεταφερθεί σε μουσεία του εξωτερικού. Στην περίπτωση αυτή η επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών ορίζεται ως επαναπατρισμός (*repatriation*) (Brodie, et al., 2001, 121). Πρόκειται για λέξη, η έννοια της οποίας αντανακλά την σχέση των υπό διεκδίκηση αντικειμένων με τον λαό και την γεωγραφική επικράτεια της χώρας προέλευσης τους. Τα πολιτιστικά αγαθά έχουν μια συγκεκριμένη πατρίδα και ως εκ τούτου οι κυβερνώντες των κρατών αυτών έχουν το δικαίωμα, στο όνομα του λαού και του έθνους, να διαχειρίζονται τον αρχαιολογικό πλούτο της χώρας, αφού εξ ορισμού είναι οι μόνοι που δικαιούνται να κατέχουν.

Η Σύμβαση της Χάγης (1954), ορίζει τα πολιτιστικά αγαθά ως «τα κινητά και ακίνητα αγαθά που έχουν μεγάλη σημασία για την πολιτιστική κληρονομιά κάθε έθνους» (άρθρο 1α) γεγονός που ενισχύει αξιώσεις και αιτήματα επιστροφών. Άλλο ένα σημείο της Σύμβασης που την συνδέει με τον πολιτιστικό εθνικισμό είναι το γεγονός, ότι όρος που χρησιμοποιείται στο κείμενο και αναφέρεται στα πολιτιστικά αγαθά είναι το «cultural property». Πρόκειται για νομικό όρο που συνδέεται κυρίως με θέματα ιδιοκτησιακού καθεστώτος των αρχαιοτήτων. Παρόμοια ερείσματα προσφέρουν και άλλες διεθνείς συμβάσεις ή νομικά μη δεσμευτικά κείμενα, όπως η Έκκληση για Επιστροφή μιας

¹⁴ Βλέπε κεφάλαιο 1 Διεθνείς Συμβάσεις και νομικά κείμενα

Αναντικατάστατης Πολιτιστικής Κληρονομιάς σε αυτούς που την Δημιούργησαν, που απηύθυνε ο Γενικός Διευθυντής της UNESCO το 1978¹⁵ για την Προώθηση της Επιστροφής Πολιτιστικής Ιδιοκτησίας. Άλλο σχετικό παράδειγμα προσφέρει και η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Λαών¹⁶, η οποία ορίζει ότι οι λαοί έχουν το δικαίωμα να διατηρούν και να αναπτύσσουν τον πολιτισμό τους, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στον εμπλουτισμό του πολιτισμού της ανθρωπότητας (άρθρο 13). Αναγνωρίζεται επίσης το δικαίωμα τους στον καλλιτεχνικό, ιστορικό και πολιτιστικό πλούτο τους (άρθρο 14). Έτσι υποστηρίζεται επί της ουσίας η ιδέα ότι πολιτιστική κληρονομιά ανήκει στα κράτη-έθνη και αυτά έχουν κάθε δικαίωμα να τη διαχειριστούν.

Αυτές οι αναφορές ασκούν μεγάλη επιρροή στην διαμόρφωση της κοινής γνώμης υπέρ της επιστροφής πολιτιστικών αγαθών στις χώρες προέλευσης τους και αποτελούν μαζί με τις εθνικές νομοθεσίες τη βάση στήριξης των πρακτικών που ακολουθούν τα κράτη πηγές ως προς την αντιμετώπιση του θέματος. Ένα από τα γνωστότερα παραδείγματα διεκδίκησης επαναπατρισμού αρχαιοτήτων διεθνώς, είναι η διεκδίκηση της επιστροφής από το Βρετανικό Μουσείο των Μαρμάρων του Παρθενώνα, που αιτείται το ελληνικό κράτος (Swain 2007, 96-97). Πρόκειται για μια διαμάχη που αντικατοπτρίζει και συμβολίζει τον αγώνα όλων των υποθέσεων επαναπατρισμού αρχαιοτήτων από τα μεγάλα οικουμενικά μουσεία της Δύσης (Merryman 1985, 1895).

2.2 Τα επιχειρήματα του πολιτιστικού εθνικισμού

Ένα από τα βασικότερα επιχειρήματα της ρητορικής του πολιτιστικού εθνικισμού στηρίζεται στην γεωγραφική προέλευση των πολιτιστικών αγαθών και αρχαιοτήτων (Merryman 2006, 11). Ο τόπος ανεύρεσης τους θεωρείται ως αδιάψευστο στοιχείο της διασύνδεσης της προϊστορίας του λαού με την σύγχρονη συνέχεια του, γεγονός που τα καθιστά αυτόματα σύμβολα της ιστορίας του έθνους. Με τον τρόπο αυτό η πολιτιστική

¹⁵ M'Bow A. 1978, "A Plea for the Return of an Irreplaceable Cultural Heritage to those who Created It", Unesco

¹⁶ Universal Declaration Of The Collective Rights Of Peoples, 1976. Η Διακήρυξη ήταν το αποτέλεσμα μιας διεθνούς διάσκεψης νομικών, πολιτικών, κοινωνιολόγων και οικονομολόγων, που συνήλθε από την 1η έως τις 4 Ιουλίου στο Palais des Nations στο Αλγέρι. Ετοίμασαν, συζήτησαν και ενέκριναν μια δήλωση που «καθαγιάζει τα δικαιώματα της αυτοδιάθεσης, της προστασίας του περιβάλλοντος, του ελέγχου των φυσικών πόρων και της προστασίας των μειονοτήτων».

<http://permanentpeoplestribunal.org/wp-content/uploads/2016/06/Carta-di-algeri-EN-2.pdf> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

κληρονομιά αποκτά πολιτική σημασία αφού γίνεται βασική συνιστάμενη στην διαμόρφωση της εθνικής συλλογικής ταυτότητας του λαού (Guibernau 1996, 87). Ο ρόλος της αυτός στην διαμόρφωση και στην συνοχή του έθνους, καθιστά την διαχείριση της ζωτικής σημασίας και εθνικό σκοπό, στον οποίο οι κυβερνήσεις προσαρμόζουν τις πολιτικές τους.

Σημαντικό έρεισμα στην ρητορική των εθνικών κρατών σχετικά με θέμα, αποτελεί η επιστήμη της αρχαιολογίας μέσα από τις θέσεις που διατυπώνει όσον αφορά στον καταλληλότερο τρόπο μελέτης των αρχαιολογικών δεδομένων. Τα αρχαιολογικά ευρήματα θα πρέπει να μελετώνται σε σχέση με το αρχαιολογικό πλαίσιο (context) (Renfrew 2000) στο οποίο ανευρίσκονται αφού αυτό αποτελεί και το φυσικό τους περιβάλλον. Με τον τρόπο αυτό τα αντικείμενα μπορούν να δώσουν ουσιαστικές πληροφορίες για το παρελθόν και την ζωή των προγονικών λαών συμβάλλοντας έτσι στους στόχους της επιστήμης, που είναι η αλήθεια, η μάθηση και η γνώση (Renfrew 2000, 22). Η τοποθέτηση αυτή, ανεξάρτητα από τις προθέσεις της έχει τη δυναμική να επηρεάσει σημαντικά το κλίμα γύρω από την αντιπαράθεση των δυο πλευρών αφού παραβλέποντας οικονομικές ή άλλες σκοπιμότητες προσφέρει ένα αντικειμενικότερο επιχείρημα υπέρ της επιστροφής των πολιτιστικών αντικειμένων.

Ένα επίσης βασικό επιχείρημα για την επιστροφή αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσης τους, έχει να κάνει με τις συνθήκες εξαγωγής τους και τα ηθικά ζητήματα που προκύπτουν γύρω από αυτό το θέμα. Ένα υψηλό ποσοστό αρχαιοτήτων που βρίσκονται σήμερα σε μεγάλα οικουμενικά μουσεία ή σε ιδιωτικές συλλογές προέρχονται από την περίοδο της αποικιοκρατίας. Ειδικά από τα μέσα του 19ου αιώνα έως τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο η δυναμική έξοδος των Ευρωπαίων στον υπανάπτυκτο οικονομικά κόσμο της Αφρικής και της Ασίας, είχε ως αποτέλεσμα την συνεχή εκμετάλλευση των πολιτιστικών πόρων αυτοχθόνων λαών και την επιβολή των δυτικών προτύπων στην καθημερινότητα τους. Οι Ευρωπαίοι θεωρούσαν καθήκον τους να εκπολιτίσουν τις «βάρβαρες» και «ειδωλολατρικές» περιοχές του πλανήτη, ενώ συχνά χρησιμοποιούσαν το πρόσχημα της προστασίας των «καθυστερημένων» λαών για να δικαιολογήσουν την επεκτατική πολιτική τους (Burns 2006, 687-692). Τα αντικείμενα που μεταφέρθηκαν σε μεγάλα μουσεία της Δύσης, αποκομμένα από το κανονικό τους πλαίσιο, έχασαν την πραγματική τους σημασία, αφού πάνω τους άρχισε να προβάλλεται η οπτική των δυτικών κατακτητών τους. Η οπτική αυτή στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν υποτιμητική για

τους κατακτημένους λαούς, προωθώντας την πολιτισμική υπεροχή των κατακτητών. Στις σύγχρονες αντιλήψεις των μοντέρνων κοινωνιών η ιδέα της επιστροφής τέτοιων αντικειμένων στον τόπο προέλευσης τους, θεωρείται πως συμβάλει στην απόδοση δικαιοσύνης και στη αποκατάσταση παγκόσμιων λαθών (Vrdoljak 2006, 2 & 300).

Σημαντικό επιχείρημα επίσης αποτελεί η ανάγκη διαφύλαξης της πολυφωνίας και πολυμορφίας του πλανήτη η οποία τείνει να χαθεί εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης που προωθείται τα τελευταία χρόνια. Η επιρροή των μεγάλων δυνάμεων δημιουργεί σε πολλούς τον φόβο της ομογενοποίησης των πολιτισμών που θα έχει σαν αποτέλεσμα την αλλοίωση του ιδιαίτερου χαρακτήρα κάθε λαού. Στο μετρό αυτό η ιδέα της επιστροφής πολιτιστικών αγαθών στους λαούς που τα δημιούργησαν συνδέεται με την γενικότερη αντίθεση στις κατευθυντήριες γραμμές που υποστηρίζουν την ιδέα του υβριδισμού των κοινωνιών με επιχείρημα τις φυλετικές προσμίξεις που έχουν γίνει παγκόσμια, στο πέρασμα των αιώνων.

2.3 Πολιτιστικός διεθνισμός

Ο πολιτιστικός διεθνισμός εκφράζει μια εντελώς διαφορετική οπτική ως προς τη χρησιμότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Θεωρεί ότι τα πολιτιστικά αγαθά κακώς συνδέονται με εθνικές σκοπιμότητες, αφού επί της ουσίας πρόκειται για εκφράσεις του παρελθόντος, του ανθρωπίνου γένους στην ολότητά του. Η αντίληψη του διεθνισμού πρεσβεύει ότι «τα αντικείμενα καλλιτεχνικής, αρχαιολογικής, εθνολογικής ή ιστορικής αξίας αποτελούν συστατικά του κοινού ανθρωπίνου πολιτισμού ανεξάρτητα από τη χώρα καταγωγής τους ή την τωρινή τους θέση, από δικαιώματα κυριότητας ή δικαιοδοσίας κάποιου κράτους» (Γραμματικάκη - Αλεξίου 2002, 23, Merryman 1986, 831 - 832). Η κεντρική θέση του πολιτιστικού διεθνισμού εντοπίζεται στο προοίμιο της Σύμβασης της Χάγης του 1954, το οποίο προσδιορίζει ότι η πολιτιστική ιδιοκτησία που ανήκει σε οποιονδήποτε λαό, θεωρείται πολιτιστική κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας. Ο καθένας οφείλει να ενδιαφέρεται για τη διατήρηση και απόλαυση των πολιτιστικών αγαθών, όπου και αν βρίσκονται, από οποιαδήποτε πολιτιστική ή γεωγραφική πηγή και αν προέρχονται (Merryman 1985, 1916). Ακόμη, η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς της

UNESCO του 1972¹⁷ θεμελιώνεται στην ιδέα ότι ορισμένα μνημεία της φύσης και του πολιτισμού διαθέτουν εξαιρετική οικουμενική αξία και πρέπει να προστατεύονται ως μέρος της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας¹⁸.

Ο πολιτιστικός διεθνισμός ορίζει ότι στο μέτρο που ο κόσμος σήμερα αποτελεί προϊόν των πολιτισμικών προσμειξών που έχουν γίνει ανά τους αιώνες, τα πολιτιστικά αγαθά δεν μπορούν να αποκτούν προστιθέμενη αξία μόνο για ορισμένες ομάδες αποκλείοντας κάποιες άλλες. Όλοι οι άνθρωποι θα πρέπει να έχουν πρόσβαση στην κληρονομιά αυτή και να την απολαμβάνουν ελεύθερα. Έτσι, υποστηρίζεται η κινητικότητα των πολιτιστικών αντικειμένων μέσω του ελεύθερου εμπορίου, των δανείων ή των ανταλλαγών, ενώ ως καταλληλότερα μέρη για την φύλαξη και την προστασία τους θεωρούνται τα Οικουμενικά Μουσεία. Για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών κάνει λόγο και ο J. Cuno¹⁹, προωθώντας στα μουσεία την ιδέα περί ανταλλαγής των αγαθών αυτών μέσω δανείων ή εξαγορών. Ο Cuno σημειώνει ότι η συγκέντρωσή πολιτιστικών αγαθών σε λίγα σημεία ενέχει κινδύνους, οι οποίοι μπορούν να προκληθούν σε συνθήκες πολιτικής αστάθειας ή φυσικών καταστροφών. Με την προώθηση των πολιτιστικών ανταλλαγών μεταξύ των μουσείων οι κίνδυνοι καταστροφής των πολιτιστικών αγαθών μπορούν να μειωθούν (Cuno 2014). Στους κυριότερους υπέρμαχους του πολιτιστικού διεθνισμού, εξάλλου, συγκαταλέγονται έμποροι τέχνης, χώρες αγοράς και τα μεγάλα Οικουμενικά Μουσεία της Δύσης, των οποίων τα συμφέροντα εν πολλοίς εξυπηρετούνται.

Τα Οικουμενικά Μουσεία περιλαμβάνουν συλλογές από διαφορετικούς πολιτισμούς και χρονικές περιόδους με σκοπό την προώθηση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Την αντανάκλαση της σχέσης των Οικουμενικών Μουσείων με την ιδεολογία του

¹⁷ Η UNESCO έχοντας την πρόθεση να διασφαλίσει έναν συγκεκριμένο αριθμό εμβληματικών για την ανθρωπότητα μνημείων συστήνει μια Διακυβερνητική Επιτροπή Εμπειρογνομόνων η οποία το 1971 παρουσιάζει ένα προσχέδιο της «Σύμβασης για την Διεθνή Προστασία των Μνημείων, των Συνόλων και των Κτιρίων και Χώρων Παγκόσμιας Αξίας». Το ίδιο διάστημα στην Αμερική η Διεθνής Ένωση για την Διατήρηση της Φύσης και των Φυσικών Πόρων (IUCN) ετοιμάζει ένα σχέδιο για την προστασία ιστορικών τοποθεσιών και φυσικών τοπίων (Κόνσολα 1995, 73). Η Σύμβαση της UNESCO του 1972 ήταν το αποτέλεσμα της σύζευξης των δυο αυτών προσπαθειών. Η Σύμβαση κυρώθηκε από το ελληνικό κράτος το 1981. Ν.1126/1981, ΦΕΚ Α' 32.

¹⁸ *Considering that parts of the cultural or natural heritage are of outstanding interest and therefore need to be preserved as part of the world heritage of mankind as a whole,*
<https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

¹⁹ Διευθυντής στα τα Μουσεία Τέχνης του Harvard (1991-2002), στο Ινστιτούτο Τέχνης του Courtauld Institute (2002-2004), στο Μουσείο Τέχνης του Σικάγο (2004-2011) και στο Μουσείο J.Paul Getty (2011 -2022). Βασικός υπέρμαχος του πολιτιστικού διεθνισμού.

πολιτιστικού διεθνισμού μπορεί κανείς, ενδεικτικά, να εντοπίσει σε άρθρο το 2004 του διευθυντή του Βρετανικού Μουσείου. Ο Neil McGregor αναφέρει ότι οι συλλογές είναι κομμάτια πολιτισμού που ανήκουν σε ολόκληρη την ανθρωπότητα και ότι το Βρετανικό Μουσείο είναι το κατάλληλο μέρος για να τις αναδείξει έτσι ώστε να αναγνωριστεί όπως πρέπει η αξία ενός αρχαίου πολιτισμού (MacGregor 2004). Τα κυριότερα επιχειρήματα του πολιτιστικού διεθνισμού συνοψίζονται στην Διακήρυξη για τη Σημασία και Αξία των Οικουμενικών Μουσείων που υπέγραψαν το 2002 τα μεγαλύτερα μουσεία της Δύσης.

2.4 Διακήρυξη για τη Σημασία και Αξία των Οικουμενικών Μουσείων

Το Δεκέμβριο του 2002 δεκαοχτώ από τα μεγαλύτερα μουσεία της Αμερικής και της Ευρώπης²⁰ υπογράφουν τη «Διακήρυξη για τη Σημασία και Αξία των Οικουμενικών Μουσείων»²¹, υπερασπιζόμενα με επιχειρήματα τη θέση τους να κατέχουν στις συλλογές τους πολιτιστικά αγαθά διαφορετικών πολιτισμών που έχουν απομακρυνθεί από τις χώρες προέλευσής τους. Εξάλλου, κατά τους υποστηρικτές του πολιτιστικού διεθνισμού, τα πολιτιστικά αντικείμενα ως στοιχεία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς είναι προτιμότερο να βρίσκονται σε τόπους που διαθέτουν τα μέσα να τους προσφέρουν υψηλή προστασία και προβολή σε ένα ευρύτερο κοινό (Merryman 1986, 846). Η υπογραφή της Διακήρυξης αποτελεί απάντηση στα αιτήματα πολλών χωρών για τον επαναπατρισμό σημαντικών πολιτιστικών αγαθών τους, που κατά το παρελθόν απομακρύνθηκαν παράνομα από το έδαφός τους και έχουν αποτελέσει μέρος των συλλογών των Οικουμενικών Μουσείων.

Στην πρώτη παράγραφο της Διακήρυξης τα συμβαλλόμενα μέρη εκφράζουν την εναντίωσή τους στην παράνομη διακίνηση αντικειμένων αρχαιολογικής, καλλιτεχνικής και εθνικής σημασίας, αλλά διαχωρίζουν τη θέση τους όσον αφορά τα αντικείμενα που

²⁰ Ινστιτούτο Τέχνης του Σικάγο, Κρατικό Μουσείο Βαυαρίας (Μόναχο), Κρατικό Μουσείο (Βερολίνο), Μουσείο Τέχνης (Κλίβελαντ), Μουσείο J. Paul Getty (Λος Άντζελες), Μουσείο Solomon R. Guggenheim (Νέα Υόρκη), Μουσείο Τέχνης της Κομητείας του Λος Άντζελες, Μουσείο του Λούβρου (Παρίσι), Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης (Νέα Υόρκη), Μουσείο Καλών Τεχνών (Βοστώνη), Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης (Νέα Υόρκη), Orificio delle Pietre Dure (Φλωρεντία), Μουσείο Τέχνης της Φιλαδέλφειας, Μουσείο Prado (Μαδρίτη), Rijksmuseum (Άμστερνταμ), Κρατικό Μουσείο Ερμιτάζ (Αγία Πετρούπολη), Μουσείο Thyssen-Bornemisza (Μαδρίτη), Μουσείο Αμερικανικής Τέχνης Whitney (Νέα Υόρκη).

²¹ Declaration on the Importance and Value of Universal Museums, 2002.
<https://ia804708.us.archive.org/33/items/cmapr4492/20030000%20Information%20Declaration%20on%20the%20Importance%20and%20Value%20of%20Universal%20Museums.pdf> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

αποτελούν αποκτήματα παλαιότερων εποχών, δηλώνοντας ότι αυτά πρέπει να εξεταστούν υπό ένα διαφορετικό πρίσμα που θα λαμβάνει υπόψη τις ευαισθησίες και αξίες των εποχών εκείνων. Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες αποκτήθηκαν και τοποθετήθηκαν τα αρχαιολογικά αντικείμενα σε μουσεία της Ευρώπης και της Αμερικής δεκαετίες και αιώνες πριν δεν μπορούν να είναι συγκρίσιμες με τις τρέχουσες. Συνεπώς, η απομάκρυνση αντικειμένων από το αρχικό τους περιβάλλον δεν πρέπει να εξεταστεί μέσα στο πλαίσιο της σύγχρονης πραγματικότητας και να κριθεί σήμερα ως παράνομη πράξη, αν κατά την περίοδο εκείνη δεν θεωρούνταν ως τέτοια (Hallman 2005, 217).

Στη δεύτερη παράγραφο τα μουσεία θίγουν το ζήτημα του περιβάλλοντος των πολιτιστικών αντικειμένων. Είναι πολύ σημαντικό τα πολιτιστικά αντικείμενα να βρίσκονται στο αυθεντικό και αρχικό τους περιβάλλον, ωστόσο, τα μουσεία δηλώνουν ότι αποτελούν πλέον ένα ιδιαίτερα έγκυρο και πολύτιμο περιβάλλον για τα αντικείμενα που απομακρύνθηκαν πριν από ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα από την αρχική τους τοποθεσία. Μάλιστα, από τη στιγμή που τα πολιτιστικά αντικείμενα έχουν ενσωματωθεί πλήρως και για πολλά χρόνια στο νέο περιβάλλον που έχει διαμορφωθεί για αυτά, θεωρούνται πλέον μέρος της κληρονομιάς όχι μόνο των χωρών στις οποίες βρέθηκαν, αλλά και αυτών που τα φιλοξενούν τόσα χρόνια. Με βάση τη λογική αυτή, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι τα Γλυπτά του Παρθενώνα αποτελούν παράλληλα μέρος της ελληνικής, αλλά και της βρετανικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στην τρίτη παράγραφο αναδεικνύεται η συμβολή των Οικουμενικών Μουσείων στην παγκόσμια εκδήλωση θαυμασμού για τα τεχνουργήματα των αρχαίων πολιτισμών που προβάλλονται σε αυτά. Με την ένταξή τους στις συλλογές των μεγαλύτερων μουσείων, τα πολιτιστικά αντικείμενα γίνονται ευρέως διαθέσιμα σε ένα διεθνές κοινό, το οποίο αντιλαμβάνεται τη σημασία τους για το σύνολο της ανθρωπότητας και εκτιμά τη διαχρονική τους αξία. Ως παράδειγμα, προβάλλεται στη Διακήρυξη η απήχηση της γλυπτικής της κλασικής Ελλάδας στο σύγχρονο κόσμο, ο οποίος αναγνωρίζει μέσω των Οικουμενικών Μουσείων τη μοναδικότητά της. Προφανώς με την αναφορά αυτή γίνεται ένας έμμεσος υπαινιγμός στο ελληνικό αίτημα επαναπατρισμού των Γλυπτών του Παρθενώνα. Μάλιστα, τονίζεται ότι η ιδιαιτερότητα της ελληνικής αισθητικής προβάλλει πιο έντονη, όταν η θέαση και η μελέτη των ελληνικών τεχνουργημάτων γίνεται σε άμεση συσχέτιση με προϊόντα άλλων σπουδαίων πολιτισμών.

Στην τελευταία παράγραφο της Διακήρυξης σημειώνεται ότι κάθε αίτημα για επαναπατρισμό αντικειμένων πρέπει να εξετάζεται χωριστά. Ωστόσο, η πρακτική αυτή των χωρών καταγωγής των πολιτιστικών αγαθών δεν επικροτείται, καθώς δεν πρέπει να παραγνωρίζεται η συνεισφορά των Οικουμενικών Μουσείων στην προαγωγή της πολιτισμικής γνώσης μέσω μιας συνεχούς διαδικασίας επανερμηνείας. Κάθε πολιτιστικό αντικείμενο που κατέχουν συμβάλλει σημαντικά στην πρόοδο της έρευνας και της μελέτης. Τελικά, τα Οικουμενικά Μουσεία τίθενται στην υπηρεσία όχι μόνο των πολιτών ενός έθνους, αλλά των ανθρώπων κάθε έθνους. Ο περιορισμός των συλλογών τους μόνο αρνητικά αποτελέσματα θα μπορούσε να επιφέρει. Ενδεικτικά αναφέροντας, ο J. H. Merryman αναπτύσσει τη βασική επιχειρηματολογία υπέρ του πολιτιστικού διεθνισμού γύρω από τις έννοιες προστασία, αλήθεια και πρόσβαση (Merryman 2006, 108). Τα πολιτιστικά αγαθά πρέπει να βρίσκονται σε ένα περιβάλλον εξοπλισμένο με τα κατάλληλα μέσα για την ασφαλή φύλαξη και διατήρησή τους, καθώς και για τη διεξοδική μελέτη τους με στόχο την ανάπτυξη της γνώσης. Ακόμη, είναι σημαντικό να παρέχεται στους επισκέπτες και μελετητές η δυνατότητα της εύκολης προσβασιμότητας σε αυτά. Όλα τα παραπάνω εξασφαλίζονται καλύτερα στα παγκόσμιας εμβέλειας και υψηλής επισκεψιμότητας μουσεία, παρά σε αυτά μιας χώρας προέλευσής με ανίσχυρη οικονομία, φτωχή τεχνολογία και ασταθή πολιτική κατάσταση.

Στο πλαίσιο των αιτημάτων επαναπατρισμού αρχαιοτήτων συγκαταλέγεται και το αίτημα που είχε ήδη διατυπώσει η Ελλάδα, ασκώντας πιέσεις για την επιστροφή των Γλυπτών του Παρθενώνα από το Βρετανικό Μουσείο. Το Βρετανικό Μουσείο, αν και δεν υπογράφει φανερά τη Διακήρυξη, στην πραγματικότητα υποστηρίζει αυτή την πρωτοβουλία και δημοσιεύει το αποτέλεσμα της στον ιστότοπό του. Ο τέως διευθυντής του, Neil McGregor, χαρακτηρίζει την κίνηση αυτή αξιοσημείωτη και δηλώνει ότι ο κατακερματισμός συλλογών τέτοιου είδους ισοδυναμεί με μεγάλη απώλεια για την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά²².

2.5 Η εκατέρωθεν κριτική στις βασικές θέσεις των δυο πλευρών

²² Press Release, British Museum, cited in Lyndel V. Prott, (Ed.), *Witnesses to history: a compendium of documents and writings on the return of cultural objects*, UNESCO, 2009, p118.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000185386> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Οι θέσεις των δύο αντιτιθέμενων πλευρών έχουν αποτελέσει συχνά αντικείμενο κριτικής. Η κριτική που ασκείται στον πολιτιστικό εθνικισμό εστιάζει, μεταξύ άλλων, στον συναισθηματικό λόγο του, στην αδυναμία προστασίας των πολιτιστικών αντικειμένων στις χώρες προέλευσής τους, καθώς και στη σύνδεσή του με την ευρύτερη προβληματική ιδεολογία του εθνικισμού. Ο πολιτιστικός διεθνισμός, αντίθετα, επικρίνεται για τις ασύμμετρες σχέσεις που αναπαράγει μεταξύ του δυτικού και του υπόλοιπου κόσμου, παραβιάζοντας το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών στην αυτόνομη διαχείριση της πολιτιστικής τους περιουσίας.

2.6 Κριτική στις θέσεις του πολιτιστικού εθνικισμού

Ο Cuno διακρίνει ότι τα αρχαία πολιτιστικά αντικείμενα χρησιμοποιούνται από τους λαούς για να επιβεβαιώσουν τη σύνδεσή τους με ένα ένδοξο και ισχυρό παρελθόν και να προσδώσουν αίγλη στη σύγχρονη πολιτική εικόνα των κρατών τους. Ενώ ο πολιτισμός βρίσκεται σε μια συνεχή κατάσταση αναδιαμόρφωσης μέσω των πολιτιστικών ανταλλαγών και των φυλετικών προσμίξεων που πραγματοποιούνται μεταξύ των λαών, οι σύγχρονες κυβερνήσεις τον παρουσιάζουν ως αμετάβλητο, προκειμένου να χρησιμοποιούν τα πολιτιστικά αντικείμενα για την προαγωγή της εθνικής ταυτότητας των κρατών τους. Ενάντια στην εθνικιστική αντίληψη, που καλλιεργεί την ξενοφοβία, τα οικουμενικά μουσεία προωθούν μια κοσμοπολίτικη θεωρία και είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης, η οποία, ωστόσο, χαρακτηρίζεται από αναζωπυρούμενο εθνικισμό, οι αρχαιότητες να μην χρησιμοποιούνται για την τροφοδότηση τόσων στενών ταυτοτήτων (Cuno 2014). Ο Cuno, παράλληλα, κάνει λόγο για πλασματικότητα της εθνικότητας και της εθνικής ταυτότητας αποδεχόμενος τη θεωρία του B. Anderson για το έθνος ως «φαντασιακή κοινότητα» και αντιμετωπίζοντας τον εθνικό πολιτισμό ως μια εθνική κατασκευή (Cuno 2008, 92). Αμφισβητεί τις πολιτιστικές διεκδικήσεις των σύγχρονων κρατών, καθώς βασίζονται στη γεωγραφική σύμπτωση, στο γεγονός ότι ένα σύγχρονο κράτος έχει οριοθετήσει τα σύνορά του σε μια επικράτεια στην οποία χιλιάδες χρόνια πριν έζησαν και αναπτύχθηκαν αρχαίοι πολιτισμοί.

Η συμβολή των πολιτιστικών αγαθών στη διαμόρφωση της ταυτότητας ενός έθνους και στην ενότητα των μελών του είναι αναμφισβήτητη. Ωστόσο, ο Merryman αμφιβάλλει για το αν όλα τα τεχνουργήματα - ακόμη και τα πιο μικρά ή τα θραύσματα - διαδραματίζουν τόσο σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της συνοχής της εθνικής κοινότητας (Merryman

2006, 103). Επίσης, φαίνεται να αποδέχεται ότι ένα πολιτιστικό αγαθό που βρίσκεται για αιώνες σε έναν τόπο, επιδρά στον χαρακτήρα και την ταυτότητα του μουσείου και της κοινωνίας που το έχει δεχθεί. Χαρακτηριστική είναι η επίδραση που έχουν ασκήσει τα Μάρμαρα του Παρθενώνα στη βρετανική κουλτούρα (Merryman 1985, 1915). Προβληματική θα θεωρούνταν η παραμονή τους στο Λονδίνο, αν οι Βρετανοί προσπαθούσαν να οικειοποιηθούν την ταυτότητα των Μαρμάρων. Αντίθετα, το Βρετανικό Μουσείο αναδεικνύει τα Μάρμαρα ως ξεχωριστά ελληνικά επιτεύγματα τιμώντας τους Έλληνες (Merryman 1985, 1913).

Αντικείμενο αρνητικής κριτικής γίνεται και η υπερίσχυση της ηθικής επιχειρηματολογίας έναντι της νομικής στον λόγο του πολιτιστικού εθνικισμού. Τα ηθικά επιχειρήματα ασκούν μεγάλη επιρροή στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, αλλά δεν διαθέτουν νομική ισχύ (Γραμματικάκη - Αλεξίου 2002, 27 - 28). Ακόμη, στον λόγο του πολιτιστικού εθνικισμού είναι έκδηλο το συναίσθημα, το οποίο αποτελεί κατάλοιπο του ρομαντισμού του 19ου αιώνα (Merryman 1989, 363). Ο Merryman χρησιμοποιεί τον όρο «Βυρωνισμός» για να δηλώσει τον πηγαίο συναισθηματισμό που διακατέχει τον λόγο του πολιτιστικού εθνικισμού, επισκιάζοντας σε μεγάλο βαθμό τη λογική επιχειρηματολογία (Merryman 1985, 1905). Ο όρος «Βυρωνισμός» αποδίδει τη συναισθηματική αντίληψη κατά την οποία το αρχαιολογικό αντικείμενο ανήκει εκεί όπου κατασκευάστηκε ή ανακαλύφθηκε για πρώτη φορά ή όπου ζουν οι πολιτιστικοί απόγονοι των δημιουργών του (Merryman 1989, 357 - 358). Οι λαοί δημιουργούν συναισθηματικούς δεσμούς με τα αρχαιολογικά αντικείμενα της γενέτειράς τους, τα οποία θεωρούν ηθικό χρέος τους να διατηρούν στην κατοχή τους και να προστατεύουν, καθώς αυτά λειτουργούν ως τεκμήρια της σύνδεσής τους με το ένδοξο και λαμπρό παρελθόν των προγόνων που κατοίκησαν στην ίδια επικράτεια. Το συναίσθημα αυτό το εκφράζουν έντονα στις διεκδικήσεις επαναπατρισμού των πολιτιστικών αγαθών. Σε κάποιες περιπτώσεις οι λαοί και οι φυλές αποδίδουν στα πολιτιστικά αντικείμενα μεταφυσικές ιδιότητες, θεωρώντας την αφαίρεση και απομάκρυνσή τους από την κοινότητα απειλή για την ευημερία της (Merryman 1985, 1914).

Παράλληλα, ο εθνικισμός συχνά αξιολογεί πράξεις του παρελθόντος ως παράνομες και άδικες κρίνοντας τις με το αξιακό πλαίσιο του παρόντος. Ωστόσο, πρακτικές απόκτησης αρχαιολογικών αντικειμένων που χαρακτηρίζονται παράνομες ή άδικες σήμερα, δεν θεωρούνταν απαραίτητα τέτοιες και κατά το παρελθόν. Για αυτό, κάθε πράξη πρέπει να

τοποθετείται και να εξετάζεται μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον της εποχής της (Merryman 2006, 11). Το ίδιο ευάλωτα γίνονται και τα ηθικά επιχειρήματα του πολιτιστικού εθνικισμού, καθώς οι ηθικές κρίσεις είναι υποκειμενικές, διαφοροποιούνται από κοινωνία σε κοινωνία και μεταβάλλονται με το πέρασμα του χρόνου.

2.7 Κριτική στις θέσεις του πολιτιστικού διεθνισμού

Οι επικριτές του πολιτιστικού διεθνισμού χαρακτηρίζουν ιμπεριαλιστική την πολιτική των οικουμενικών μουσείων και διακρίνουν σε αυτή τη φιλοδοξία για συνέχιση της αποικιοκρατικής λογικής του παρελθόντος. Η Δύση εκδηλώνει διαθέσεις επιβολής στους πιο αδύναμους λαούς, υιοθετώντας μια πατερναλιστική πολιτιστική πολιτική και επιμένοντας στην κατοχή πολιτιστικών αντικειμένων, τα οποία πέρασαν στην κατοχή της με αθέμιτα μέσα ή ως λάφυρα λεηλασίας. Η άρνηση των οικουμενικών μουσείων να ανταποκριθούν θετικά στα αιτήματα επαναπατριsmού υποδηλώνει ότι οι συνέπειες της αποικιοκρατίας εξακολουθούν να υφίστανται ακόμη για τις χώρες που κατακτήθηκαν κατά το παρελθόν. Έτσι, η πολιτιστική «διεθνιστική» προσέγγιση δεν καταλήγει σε μια δίκαιη κατανομή των αρχαιοτήτων ανά τον κόσμο και για αυτό κατακρίνεται ως υποκριτική. Αντίθετα, τα πολιτιστικά αγαθά, ακολουθώντας μια μονόδρομη πορεία, μεταφέρονται από τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες ή τις πρώην αποικίες στις ισχυρότερες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις της Δύσης (Voudourgi 2010, 558 - 559). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι σθεναρές αντιδράσεις από Διευθυντές μουσείων όλου του κόσμου στη Διακήρυξη για τη Σημασία και Αξία των Οικουμενικών Μουσείων, η οποία χαρακτηρίζεται από αυτούς ως μια κίνηση απελπισίας. Ο George Abundu, πρώην Διευθυντής του Εθνικού Μουσείου της Κένυας, σημειώνει ότι με τη Διακήρυξη εκφράζεται ο φόβος των Οικουμενικών Μουσείων εξαιτίας των αξιώσεων των χωρών για επαναπατριsmό των πολιτιστικών αγαθών τους που βρίσκονται σε αυτά υπό ένα καθεστώς αμφισβητούμενης ιδιοκτησίας. Με αυτόν τον τρόπο τα παγκόσμιας εμβέλειας μουσεία αρνούνται κάθε διάλογο γύρω από το ζήτημα του επαναπατριsmού των αντικειμένων ενώ προφασίζονται ότι έχουν αγαθή πρόθεση, την προστασία του πολιτισμικού πλούτου της ανθρωπότητας. Τότε, όμως, κατά τον Abundu, πιο ταιριαστή θα ήταν η ονομασία «Οικουμενικό Μουσείο της Βρετανίας» παρά «Βρετανικό Μουσείο»²³.

²³ ICOM News, No. 1. 2004

<http://icom.museum/universal> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Η έννοια «οικουμενικότητα» παραπέμπει στη διασφάλιση και αποκατάσταση των δικαιωμάτων των λαών. Ωστόσο, η παράνομη απόκτηση πολιτιστικών αγαθών θεμελιώδους σημασίας για την ταυτότητα των λαών και η άρνηση των οικουμενικών μουσείων να ανταποκριθούν στα αιτήματα επαναπατριsmού τους συνιστά παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σύμφωνα με τον Kwame Orokυ, σφοδρό υποστηρικτή του πολιτιστικού εθνικισμού και Πρώην Νομικό Σύμβουλο του Γραφείου Ηνωμένων Εθνών στην Βιέννη, οι υπογράφωντες της Διακήρυξης για τη Σημασία και Αξία των Οικουμενικών Μουσείων προσποιούνται ότι μιλούν για λογαριασμό της διεθνούς μουσειακής κοινότητας, ενώ, στην πραγματικότητα, αποκλείουν από τον διάλογο τα μουσεία της Αφρικής, της Ασίας ή της Λατινικής Αμερικής. Ακόμη, ποτέ δεν εκδηλώνουν σοβαρό ενδιαφέρον για γόνιμη συνομιλία με χώρες που διεκδικούν τα πολιτιστικά αγαθά τους, αλλά παρουσιάζονται απρόθυμοι για οποιαδήποτε φιλική διευθέτηση των ζητημάτων χωρίς να συνειδητοποιούν ότι «η δράση για λογαριασμό όλων συνεπάγεται ότι επιτρέπεται στους άλλους να έχουν ορισμένα από τα αντικείμενα» ούτε ότι η διάθεση για μοίρασμα και κατανομή των πολιτιστικών αγαθών είναι αυτή που πραγματικά υπηρετεί την ανθρωπότητα (Orokυ 2010).

Αντικείμενο αμφισβήτησης αποτελεί και η ιδέα της προβολής και ερμηνείας του πολιτισμού της ανθρωπότητας από τα οικουμενικά μουσεία, καθώς αυτά, στην πραγματικότητα, εξετάζουν το παρελθόν υπό το πρίσμα της δυτικής ιδεολογίας και αντίληψης. Ο Said στο έργο του με τίτλο «Οριενταλισμός» αποτυπώνει τις σχέσεις ισχύος που διαμορφώνονται μεταξύ Ανατολής και Δύσης και τις αντιλήψεις για την Ανατολή όπως αυτές έχουν καθιερωθεί υπό το πρίσμα της ευρωατλαντικής κυριαρχίας πάνω της (Said 1996, 17). Η ιδέα της ανωτερότητας της ευρωπαϊκής ταυτότητας οδηγεί σε μια «ηγεμονία των ευρωπαϊκών ιδεών που ενισχύει με τη σειρά της την ευρωπαϊκή ανωτερότητα έναντι της Ανατολής» (Said 1996, 18). Επιπλέον, επιστήμονες των χωρών προέλευσης αυτών των αντικειμένων δεν έχουν τη δυνατότητα να τα μελετήσουν, προκειμένου να δώσουν τις δικές τους ερμηνείες για τα στοιχεία του πολιτισμού τους, με αποτέλεσμα οι πολιτισμοί των λαών να προβάλλονται μέσα από την ιμπεριαλιστική ματιά των δυτικών μουσείων, διαιωρίζοντας τις σχέσεις εξουσίας μεταξύ των χωρών. Τα πολιτιστικά αγαθά, στοιχεία της ταυτότητας και της ιστορικής διαδρομής των ανθρώπων και των λαών, είναι αναπόσπαστα δεμένα με τις ανθρώπινες κοινότητες που τα δημιούργησαν. Ξεχωρίζουν για την ιδιαιτερότητα, τη μοναδικότητα και τις «ατομικές

συμμετρίες» τους, οι οποίες, μπορούν να διασφαλίσουν τη συνέχεια των πολιτισμών από τους οποίους προέρχονται. Ο πολιτιστικός διεθνισμός παραβλέπει τα στοιχεία αυτά, όταν προσπαθεί να υποτάξει ατομικούς πολιτισμούς σε μια υποθετικά παγκόσμια ροή τέχνης, επιφέροντας, έτσι, αλλοίωση της ιστορικής διαδρομής των πολιτισμών και αποβαίνοντας επικίνδυνος για τη μελλοντική ιστορία τους (Μουσταΐρα 2011, 139 - 140).

Στο επιχείρημα των οικουμενικών μουσείων για την καταλληλότητα τους όσον αφορά την προστασία των πολιτιστικών αγαθών και τη διευκόλυνση της προσβασιμότητας του κοινού σε αυτά, οι υποστηρικτές του πολιτιστικού εθνικισμού επικαλούνται την άρνηση των μουσείων να επιστρέψουν αρχαιολογικά αντικείμενα στις χώρες προέλευσής τους, ακόμη και όταν αυτές διασφαλίζουν επαρκείς συνθήκες προστασίας. Η άρνηση των Βρετανών να επιστρέψουν τα Μάρμαρα του Παρθενώνα στο Νέο Μουσείο της Ακρόπολης, το οποίο τηρεί τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την προστασία τους, αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Παράλληλα, πρόσβαση στα «εγκυκλοπαιδικά» μουσεία έχουν κατά κανόνα οι ευκατάστατοι δυτικοί λαοί των οποίων η οικονομική κατάσταση επιτρέπει την πραγματοποίηση μακρινών και πολυδάπανων ταξιδιών. Καθώς τα «εγκυκλοπαιδικά» μουσεία βρίσκονται μόνο στα εδάφη ισχυρών οικονομικά κρατών, γίνονται απολύτως μη προσβάσιμα για τους ανθρώπους φτωχών και απομακρυσμένων από αυτά περιοχών. Θα ήταν παράλογο να ζητούσαμε από τους διεκδικητές πολιτιστικών αγαθών τους, τα οποία φυλάσσονται σε μουσεία «δήθεν παγκόσμια, προς τέρψη και εκπαίδευση μόνο των προνομιούχων που έχουν πρόσβαση σε αυτά» να παραιτηθούν των διεκδικήσεών τους (Μουσταΐρα 2011, 139).

Παράλληλα, οι διεθνιστές δε διστάζουν να αποδομήσουν την εθνική ταυτότητα των αντιπάλων τους, μιλώντας ισοπεδωτικά για τους δεσμούς των χωρών με τα πολιτιστικά τους αντικείμενα, ισχυριζόμενοι, για παράδειγμα, ότι οι σύγχρονοι Έλληνες δεν είναι αληθινοί απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων, ενώ την ίδια στιγμή οι ίδιοι δεν αμφισβητούν τις δικές τους εθνικιστικές αξιώσεις για πολιτιστική υπεροχή (Handler 1991, 71). Εξάλλου η αποικιοκρατία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιδεολογία του εθνικισμού, καθώς η ίδρυση αποικιών αποτελούσε εθνικό στόχο με ευρεία λαϊκή υποστήριξη και αποσκοπούσε στην επιβεβαίωση της δύναμης των ισχυρών κρατών. Τα κράτη στα οποία βρίσκονται σήμερα τα μεγαλύτερα οικουμενικά μουσεία είναι αυτά που ακολούθησαν μια εθνικιστική πολιτική επεκτατισμού κατά το παρελθόν. Οι πολιτιστικοί θησαυροί των

«αδύναμων» κατακτημένων λαών μεταφέρθηκαν στο έδαφός τους και τοποθετήθηκαν στα μουσεία τους. Η επακόλουθη πρόθεσή των κρατών αυτών να διατηρήσουν στην κατοχή τους τα αποκτηθέντα πολιτιστικά αγαθά εξυπηρετήθηκε με την παράφραση του εθνικισμού με τον διεθνισμό και την ταύτιση των εθνικών συμφερόντων με τα συμφέροντα της ανθρωπότητας. Έτσι, η αρχή του διεθνισμού την οποία επικαλούνται τα οικουμενικά μουσεία καταλήγει να αποτελεί μια συγκαλυμμένη μορφή εθνικισμού. Ωστόσο, τα κράτη αυτά είναι που κατηγορούν τους λαούς που αιτούνται τον επαναπατρισμό των κλεμμένων τους αγαθών για ακραίο εθνικισμό. Ο Orok, σε άρθρο του το 2014 αναρωτιέται: «Ποιοι είναι περισσότερο εθνικιστές από τους Βρετανούς ή τους Αμερικανούς που αρνούνται πεισματικά να επιστρέψουν αντικείμενα που αναμφίβολα έχουν λεηλατηθεί, κλαπεί ή αποκτηθεί υπό αμφίβολες συνθήκες; Κατά ειρωνικό τρόπο, πολλά από τα κράτη που απαιτούν την επιστροφή των πολιτιστικών τους αγαθών υποφέρουν από έλλειψη ισχυρής εθνικής συνοχής ή εθνικισμού, γεγονός που εξηγεί εν μέρει την αστάθεια που επικρατεί σε αυτές τις περιοχές» (Orok 2014). Ο Orok, παρακάτω, σημειώνει για τον Cuno ότι δεν ενοχλείται από την ονομασία «Βρετανικό Μουσείο» ούτε διακρίνει κάποια εθνικιστική χροιά σε αυτήν, αλλά θεωρεί αυτονόητα τον όρο «Βρετανικός» συνώνυμο του όρου «Οικουμενικός». Οι όροι, όμως, «Ιταλικός», «Τουρκικός» ή «Νιγηριακός» εκλαμβάνονται ως εθνικιστικοί προσδιορισμοί.

2.8 Παραδείγματα επιστροφών αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσής τους

Η Ιταλία είναι μία από τις χώρες που διεκδίκησε και πέτυχε την επιστροφή αρχαιοτήτων στο έδαφός της μετά από τις αποκαλύψεις της για τη δράση διεθνών δικτύων αρχαιοκαπηλίας, τα οποία συνδέονταν με σημαντικά ονόματα εμπόρων και εφόρων αμερικανικών μουσείων. Το 2006 η ιταλική κυβέρνηση κατέληξε σε συμφωνία με το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης (Met) σχετικά με την επιστροφή του κρατήρα του Ευφρονίου, 16 αργυρών σκευών της Ελληνιστικής περιόδου και 4 ακόμη αγγείων²⁴. Κατά την διαδικασία των διαπραγματεύσεων το Ιταλικό Υπουργείο Πολιτισμού ξεκαθάρισε ότι η αρχαιολογική κληρονομιά της χώρας αποτελεί πηγή εθνικής συλλογικής μνήμης ενώ παράλληλα προσφέρεται για ιστορική και αρχαιολογική έρευνα (Scovazzi 2017, 119).

²⁴ <https://www.metmuseum.org/press/news/2006/statement-by-the-metropolitan-museum-of-art-on-its-agreement-with-italian-ministry-of-culture>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Ο ελληνικός κρατήρας του 6ου π. Χ. αιώνα, διακοσμημένος από τον γνωστό καλλιτέχνη της αρχαιότητας Ευφρόνιο, είχε αγοραστεί το 1972 από το Μουσείο έναντι του υπέρογκου ποσού του ενός εκατομμυρίου δολαρίων, ενώ λίγα χρόνια αργότερα είχαν αποκτηθεί τα 16 αργυρά σκεύη για το ποσό των 2,74 εκατομμυρίων δολαρίων. Η συναλλαγή είχε γίνει μεταξύ του γνωστού πλέον για την ανάμειξή του στα κυκλώματα αρχαιοκαπηλίας εμπόρου αρχαιοτήτων, Robert Hecht, και των Thomas Hoving και Dietrich von Bothmer, διευθυντή του Μουσείου και εφόρου του Ελληνικού και Ρωμαϊκού τμήματός του αντίστοιχα. Τα σκεύη μετά την έκθεσή τους συσχετίστηκαν με τον αρχαιολογικό χώρο της Μοργκαντίνα στη Σικελία και το παράνομο κύκλωμα αρχαιοκαπηλίας που είχε αναπτύξει δράση εκεί. Καθοριστικές ήταν οι έφοδοι που έγιναν στα γραφεία του Giacomo Medici και στο σπίτι του Robert Hecht, καθώς παρείχαν στις ιταλικές αρχές τα αποδεικτικά στοιχεία για την παράνομη διακίνηση των σκευών της Μοργκαντίνα και του κρατήρα του Ευφρονίου (Watson & Todeschini 2007, 156-180).

Οι εξελίξεις είχαν ως επακόλουθο τη σύναψη της συμφωνίας μεταξύ του Met και της Ιταλίας²⁵, με βάση την οποία οι εν λόγω αρχαιότητες θα επέστρεφαν στην Ιταλία. Η Ιταλία από την πλευρά της, ακολουθώντας μια πιο διαλλακτική πολιτική, δεσμευόταν να προσφέρει στο μουσείο δάνεια μεγάλης διάρκειας αρχαιοτήτων «ανάλογης ομορφιάς και ιστορικής και καλλιτεχνικής σημασίας». Ακόμη, παραχωρούσε στο Met το δικαίωμα να πραγματοποιήσει τις δικές του ανασκαφές και να κρατήσει τα ευρήματα όσο χρονικό διάστημα χρειαζόταν για τη μελέτη και αποκατάστασή τους (Scovazzi 2017, 121-122).

Η πολιτική που ακολουθήθηκε από το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης υιοθετήθηκε και από τα άλλα μουσεία της Αμερικής που εμπλέκονταν στις υποθέσεις αρχαιοκαπηλίας που είχαν έρθει στο φως. Μετά από μια μακρά περίοδο έντονων διαπραγματεύσεων και δικαστικών διαμαχών με οικονομικό και ηθικό κόστος για το Μουσείο J.P. Getty (Ponoleo, 2007), αυτό ήρθε στις 25 Σεπτεμβρίου του 2007 σε συμφωνία με την Ιταλία²⁶. Η συμφωνία ικανοποιούσε αιτήματα επιστροφών

²⁵ Agreement between The Ministry for Cultural Assets and Activities of the Italian Republic and The Commission for Cultural and Environmental Assets and Education of the Region of Sicily and The Metropolitan Museum of Art, 2006

²⁶ Italian Ministry Of Culture And The J. Paul Getty Museum Sign Agreement In Rome, 2007
<https://www.getty.edu/news/getty-museum-and-italian-ministry-of-culture-sign-agreement-in-rome-return-objects/>

αρχαιοτήτων της Ιταλίας και σφράγιζε τη συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών. Προέβλεπε την επιστροφή στην Ιταλία 40 αρχαιοτήτων, συμπεριλαμβανομένης της Αφροδίτης της Μοργκαντίνα, η οποία είχε αποτελέσει αντικείμενο έντονης διεκδίκησης, τη συνέχιση των ερευνών για την εξακρίβωση της προέλευσης του χάλκινου αγάλματος με την ονομασία «Νικηφόρου Νεότητας», την ανάπτυξη μιας ευρείας πολιτιστικής συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών στους τομείς της έρευνας, της έκθεσης και της συντήρησης έργων, αλλά και την πολιτική του μακροχρόνιου δανεισμού σημαντικών έργων τέχνης, καθώς και τη διοργάνωση κοινών εκθέσεων²⁷. Ακόμη, το Μουσείο του Πανεπιστημίου του Πρίνστον συμφώνησε το 2007 να μεταβιβάσει τον τίτλο κυριότητας οκτώ αμφισβητούμενων αντικειμένων στην Ιταλία. Τέσσερα από αυτά επεστράφησαν στην Ιταλία, ενώ τα υπόλοιπα τέσσερα θα παρέμεναν στον Μουσείο ως δάνειο για άλλα τέσσερα χρόνια. Το 2011 το Μουσείο προέβη στην επιστροφή οκτώ ακόμη αρχαιοτήτων. Σε αντάλλαγμα η Ιταλία συμφώνησε να δανείσει στο Μουσείο έργα τέχνης εξέχουσας πολιτιστικής σημασίας και να παραχωρήσει στο Πανεπιστήμιο του Πρίνστον, μέρος του οποίου ήταν το Μουσείο, αυξημένη πρόσβαση σε αρχαιολογικούς χώρους και υλικά, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στην προώθηση της επιστημονικής έρευνας (Beltrametti 2013, 239).

Στις προαναφερθείσες περιπτώσεις, η Ιταλία έχοντας στη διάθεσή της σαφή στοιχεία τεκμηρίωσης της παράνομης διακίνησης των αρχαιοτήτων, πέτυχε τον επαναπατρισμό τους, ικανοποιώντας τα αιτήματα του πολιτιστικού εθνικισμού και πετυχαίνοντας ένα πλήγμα κατά των παράνομων ανασκαφών και του παράνομου εμπορίου αρχαιοτήτων. Ωστόσο, με την αποδοχή της πρακτικής του μακροχρόνιου δανεισμού και της ευρύτερης συνεργασίας, προώθησε την κινητικότητα στον χώρο των αρχαιοτήτων, ανταποκρινόμενη σε αιτήματα του πολιτιστικού διεθνισμού.

Την ίδια χρονική περίοδο επεστράφησαν στην Ελλάδα από το Μουσείο J.P.Getty τέσσερεις αρχαιότητες που ήταν προϊόντα αρχαιοκαπηλίας. Επρόκειτο για ένα γυναικείο άγαλμα αθηναϊκού εργαστηρίου, ένα χρυσό στεφάνι από μακεδονικό τάφο, μία επιτύμβια στήλη από τη Βοιωτία και ένα ανάγλυφο από τη Θάσο που φέρει ψήφισμα. Το

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

²⁷ <https://www.getty.edu/news/getty-museum-and-the-italian-ministry-of-culture-sign-agreement-in-rome/>
Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

2011, μετά από την επιστροφή δύο ακόμη αντικειμένων, τμημάτων επιτύμβιου αναγλύφου που συνανήκαν με θραύσμα που φυλασσόταν στο Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου στην Αθήνα και μιας ενεπίγραφης στήλης από το Θορικό²⁸, ακολούθησε η υπογραφή συμφωνίας που καθόριζε ένα πλαίσιο πολιτιστικής συνεργασίας ανάμεσα στο Μουσείο Getty και το Υπουργείο Πολιτισμού της Ελλάδας. Η Ελλάδα συμφώνησε να δανείσει αντικείμενα στο Μουσείο και στο πλαίσιο αυτό στάλθηκαν ως δάνεια έργα από διάφορα μουσεία της Ελλάδας για τις ανάγκες της έκθεσης «Heaven and Earth: Art of Byzantium from Greek Collections» που έλαβε χώρα στην Εθνική Πινακοθήκη της Ουάσινγκτον αλλά και στο Getty το χρονικό διάστημα 2013 - 2014 (Beltrametti 2013, 238 - 239).

Ωστόσο, η Ιταλία στη διαφορά της με το Μουσείο Getty, χρησιμοποίησε ως μέσο πίεσης για την επίτευξη ικανοποιητικής συμφωνίας, την απειλή επιβολής «πολιτιστικού εμπάργκο», με το οποίο ακύρωνε το ενδεχόμενο λήψης πολιτιστικών δανείων του Getty από τη χώρα και ανέστειλε το ερευνητικό έργο του Μουσείου εκεί (Shehade, Fouseki 2016, 363, Ronoledo 2007). Η τακτική αυτή των πολιτιστικών κυρώσεων αποδείχθηκε αποτελεσματική για την Αίγυπτο που με αυτόν τον τρόπο επανέκτησε από το Λούβρο πέντε θραύσματα τοιχογραφίας που προέρχονταν από τάφο στην Κοιλιάδα των Βασιλέων και είχαν εξαχθεί παράνομα από τη χώρα, καθώς και εννέα τμήματα από τοιχογραφίες αιγυπτιακών τάφων, τα οποία επεστράφησαν από το Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης, σύμφωνα με τις δηλώσεις του Διευθυντή του Μουσείου, για να μην τεθεί σε κίνδυνο η συνεργασία του Μουσείου με την Αίγυπτο, η οποία διευκόλυνε τη χρηματοδότηση ανασκαφών που πραγματοποιούσε σε διάφορες περιοχές της (Shehade, Fouseki 2016, 363). Παρομοίως, η Τουρκία με τη χρήση απειλών για τον αποκλεισμό ξένων αρχαιολόγων από τη χώρα, τη μη ανανέωση των αδειών ανασκαφής και την παύση δανεισμού αρχαιοτήτων της σε ξένα μουσεία, πέτυχε την επιστροφή της Σφίγγας του Bogazkoy το 2011 από τη Γερμανία και της λεγόμενης «Troy Gold», μιας συλλογής αρχαίων κοσμημάτων, που επεστράφη ως δάνειο αορίστου χρόνου το 2012 στην Τουρκία από το Μουσείο Αρχαιολογίας και Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου της Πενσυλβάνια (Shehade, Fouseki 2016, 364).

²⁸ <https://www.mfa.gr/germany/geniko-proxeneio-stoutgardis/news/epanapatrismos-duo-arkhaioteton-apo-to-mouseio-getty.html> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Κεφάλαιο 3

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΦΡΟΝΗΜΑΤΟΣ

3.1 Η έννοια της ταυτότητας και η εθνική ταυτότητα

Ο όρος «ταυτότητα» αναφέρεται στον προσδιορισμό από τα άτομα και τις ομάδες των ιδιαίτερων γνωρισμάτων που χαρακτηρίζουν την ύπαρξή τους. Η έννοια της λέξης περικλείει τις αντιλήψεις, τις πεποιθήσεις και τα συναισθήματα που αφορούν στον εαυτό μας. Συνδέεται με τη συνειδητοποίηση της θέσης και της προσωπικής ιστορίας του ατόμου στον κόσμο καθώς και της συνέχεια του στο μέλλον (Δραγώνα 2003, 18 - 19). Βασικές υποδιαιρέσεις της αποτελούν η ατομική και η κοινωνική ή συλλογική ταυτότητα. Η συλλογική ταυτότητα προσδιορίζει μια ομάδα με γνώμονα τα κοινά χαρακτηριστικά των μελών της, τονίζοντας τις ομοιότητες και τις κοινές ιδιότητες γύρω από τις οποίες αυτά συνενώνονται (Ceruleo 1997, 386). Χαρακτηρίζεται από δύο διαστάσεις, οι οποίες προσδιορίζουν το περιεχόμενό της και διαλέγονται μεταξύ τους. Η πρώτη σχετίζεται με την θετική ταύτιση που νοιώθουν τα ίδια τα μέλη μεταξύ τους και η δεύτερη αναφέρεται στις μορφές δράσης που απορρέουν από την ένταξη στην ομάδα αυτή. Οι ατομικές ταυτότητες εκλαμβάνονται ως αλληλένδετες των συλλογικών, καθώς

οι άνθρωποι διαμορφώνουν την ατομική τους ταυτότητα στις διάφορες ομάδες ένταξής τους (Βεργέτη - Χαραλαμπίδου 2015, 457-458).

Η ταυτότητα έχει έννοια αμφίσημη καθώς δηλώνει αφενός την ομοιότητα και ισότητα μεταξύ ατόμων ή ομάδων, ενώ συγχρόνως πιστοποιεί την διάκριση από άτομα και ομάδες των οποίων τα χαρακτηριστικά διαφέρουν. Συνεπώς η ταυτότητα ισοδυναμεί ταυτόχρονα με εγκλεισμό και αποκλεισμό, αφού αφενός ταυτοποιεί τα μέλη μιας ομάδας στη βάση των κοινών χαρακτηριστικών που τα συνδέουν και αφετέρου τα διακρίνει από άλλες, υπό την ίδια σχέση, ομάδες με διαφορετικά χαρακτηριστικά. (Cuche 2001, 147). Εξάλλου ένα από τα κοινά σημεία που ενώνει τα μέλη μιας ομάδας μεταξύ τους είναι το γεγονός ότι αναγνωρίζουν την ύπαρξη άλλων ομάδων από τις οποίες διαφοροποιούνται (Jenkins 2008, 23). Έτσι ενώ από την μια δηλώνονται οι ομοιότητες, από την άλλη πιστοποιούνται οι αντιθέσεις δηλαδή «τίθενται όρια ανάμεσα στο ίδιο και το διαφορετικό» (Δραγώνα 2003, 19).

Στην κατηγορία των κοινωνικών ταυτοτήτων ανήκει η εθνική ταυτότητα, η οποία εντάσσει τα άτομα στην κοινωνική και πολιτισμική ομάδα ενός έθνους. Η ταύτιση των μελών ενός έθνους προκύπτει από την κοινή γεωγραφική τους προέλευση και το γεγονός ότι μοιράζονται κοινό πολιτισμό, παραδόσεις και ιστορία. Παράλληλα οργανώνονται στη βάση ενός κοινού οικονομικού συστήματος από το οποίο απορρέουν για όλους οι ίδιες υποχρεώσεις και δικαιώματα (Smith 1991, 14). Δύο βασικές μορφές του εθνικισμού προσδιορίζουν διαφορετικά την έννοια του έθνους. Ο «πολιτισμικός» εθνικισμός το κατασκευάζει ως μια πολιτισμική οντότητα, με τη μορφή της οργανικής κοινότητας και εξασφαλίζει τη συνοχή των μελών του μέσω των στοιχείων της εξιδανικευμένης εθνικής παράδοσης, τα οποία κληροδοτούνται στις επόμενες γενιές από τις παλαιότερες. Τέτοια στοιχεία είναι τα ήθη, το κοινό αίμα, η κοινή ιστορία, η γλώσσα, η θρησκεία. Η εθνική καταγωγή διαδραματίζει βασικό ρόλο, καθώς αποτελεί το κριτήριο για την εισδοχή ή όχι νέων μελών στο έθνος (Βανδώρος 2015, 123).

Η πολιτισμική ταυτότητα εξάλλου, ως συνιστώσα της κοινωνικής ταυτότητας, γίνεται ένας τρόπος κατηγοριοποίησης της διάκρισης «εμείς - αυτοί», την οποία θεμελιώνει στην πολιτισμική διαφορά (Cuche 2001, 147). Ο «πολιτικός» εθνικισμός, από την άλλη πλευρά, αποδίδει την ιδιότητα της εθνικής ταυτότητας στο σώμα των ίσων και ελευθέρων πολιτών, του οποίου η κυριαρχία βασίζεται στο έννομο κράτος. Οι πολίτες δεσμεύονται

αμοιβαία από κοινά δικαιώματα και υποχρεώσεις χωρίς να δημιουργούνται αποκλεισμοί με κριτήριο το «αίμα» και την καταγωγή. Αντίθετα γίνεται δυνατή η συμπερίληψη νέων ατόμων στη συλλογική ομάδα του έθνους, με την προϋπόθεση αυτά να αποδέχονται τις κοινές πολιτικές αξίες του εθνικού συνόλου (Βανδώρος 2015, 123).

3.2 Η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει τα στοιχεία του υλικού (κινητά και ακίνητα) και του άυλου πολιτισμού που δημιουργούνται σε έναν τόπο και κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά χαρακτηρίζοντας την συλλογική ταυτότητα των ατόμων που κατοικούν στον τόπο αυτό. Πρόκειται για πολιτισμικά αγαθά που σηματοδοτούν την πορεία του ανθρώπου προς το μέλλον στην βάση της συλλογικής μνήμης την οποία και νοηματοδοτούν. Στον υλικό πολιτισμό ανήκουν τα στοιχεία που διαθέτουν υλική υπόσταση (μνημεία, κτίρια, γλυπτά, πίνακες ζωγραφικής κ.α.). Στον άυλο πολιτισμό συγκαταλέγονται πολιτιστικά στοιχεία, όπως οι μουσικές και χορευτικές παραδόσεις, η λογοτεχνία, το θέατρο, η γλώσσα, οι προφορικές παραδόσεις, η τεχνογνωσία, οι κοινωνικές πρακτικές ή οι θρησκευτικές τελετές των λαών. Κινητά είναι τα αντικείμενα που μετακινούνται με ευκολία από τη μία τοποθεσία στην άλλη (μουσειακές συλλογές, βιβλιοθήκες, αρχεία), ενώ ακίνητα είναι τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς που δεν μπορούν να μετακινηθούν από τον τόπο καταγωγής τους (αρχιτεκτονικά έργα και μνημεία, αρχαιολογικές τοποθεσίες, ιστορικά κέντρα, συγκροτήματα κτιρίων, πολιτιστικά τοπία, ιστορικά πάρκα και κήποι, βοτανικοί κήποι, βιομηχανική αρχαιολογία) (Κόκκινος 2002, 28-36).

Ήδη από τα τέλη του 18ου αιώνα, η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς άρχισε να αποκτά μια από τις σημαντικότερες αναγνώσεις της, στο μέτρο που αποτέλεσε την κύρια συνισταμένη προς την κατεύθυνση δημιουργίας εθνικών κρατών. Καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη αυτή έλαβε η ταυτόχρονη εδραίωση της αρχαιολογίας, μέσω της οποίας τονίστηκε ο ρόλος των υλικών καταλοίπων του παρελθόντος, για τον άνθρωπο, την ιστορία και την ταυτότητα του. Έτσι το κοινό παρελθόν που μαρτυρούσαν τα αρχαιολογικά ευρήματα διαμόρφωσε έναν από τους κυριότερους όρους συνάφειας μεταξύ των μελών των αναδυόμενων εθνικών ομάδων (Χαμηλάκης 2012, 39). Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα τα πολιτιστικά αγαθά να αναγνωρίζονται ως εθνική

κληρονομιά του κράτους στου οποίου την χώρα είχαν ανευρεθεί και να θεωρείται αυτονόητη η ευθύνη των κυβερνώντων των κρατών αυτών για την φύλαξη και προστασία τους.

Η πολιτιστική κληρονομιά διαθέτει αναμφίβολα ιστορική, αρχαιολογική, εθνολογική, αισθητική, καλλιτεχνική και επιστημονική αξία, εξασφαλίζει τη σύνδεση με το παρελθόν, είναι βασικό στοιχείο της ταυτότητας και αναδεικνύει τις ικανότητες της κοινότητας. Ωστόσο, γίνεται, παράλληλα, αναπόσπαστο λειτουργικό τμήμα των σύγχρονων κοινωνιών, με σημαντική οικονομική και αναπτυξιακή αξία (Μέργος 2000, 393, 395). Τα μνημεία της γίνονται πόλος έλξης τουριστών, δημιουργώντας οικονομικές ροές, απασχόληση, εισόδημα και οικονομική ανάπτυξη (Μέργος 2020, 397). Η πολιτιστική κληρονομιά αποκτά έναν νέο ρόλο στο κοινωνικό περιβάλλον αποτελώντας πολύτιμο πόρο και κίνητρο για ανάπτυξη και επίτευξη της περιβαλλοντικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και οικονομικής βιωσιμότητας μιας κοινότητας, καθώς και της ευημερίας και ποιότητας ζωής των μελών της. (Grazuleviciute 2006). Η νέα αυτή αντίληψη για την πολιτιστική κληρονομιά διαφαίνεται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση - Πλαίσιο για την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Κοινωνία²⁹, όπου η πολιτιστική κληρονομιά παρουσιάζεται αλληλεξαρτώμενη και διαρκώς επαναπροσδιοριζόμενη από την ανθρώπινη δραστηριότητα, με μεταβαλλόμενο και όχι στάσιμο χαρακτήρα. Η αξία της δεν προκύπτει από τα στοιχεία της καθαυτά, αλλά από τα νοήματα και τις χρήσεις που τους αποδίδουν οι άνθρωποι και από τις αξίες που αυτά αντιπροσωπεύουν. Έτσι, η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς συναρτάται με την ωφέλεια που αυτή προσφέρει στους ανθρώπους και, για αυτό, δεν προσδιορίζεται πλέον με σημείο αναφοράς το παρελθόν, αλλά το παρόν και το μέλλον. Στο επίκεντρο τίθενται οι άνθρωποι, οι λειτουργίες των αντικειμένων και η διατηρήσιμη χρήση των μνημείων (Μέργος 2020, 394).

Σε κάθε περίπτωση, σήμερα, η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς λαμβάνει οικουμενικές διαστάσεις, αφού η γνώση και η ερμηνεία του παρελθόντος αναγνωρίζεται ως καθοριστικός παράγοντας στην εξέλιξη των ανθρωπίνων κοινωνιών. Η πολιτιστική κληρονομιά προστατεύεται τόσο από διεθνείς κανόνες και συμβάσεις όσο και από εθνικές νομοθεσίες³⁰, ενώ το ζήτημα του επαναπατρισμού αρχαιοτήτων στις χώρες

²⁹ Σύμβαση του Φάρο 2005 <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=199> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

³⁰ Βλέπε Κεφάλαιο 1

προέλευσης τους μετά από περιπτώσεις λεηλασιών, λαθραίων ανασκαφών και παράνομης αρπαγής, κατέχει βαρύνουσα σημασία στο πλαίσιο διαχείρισης της. Ωστόσο βασικά σημεία των διεθνών συμβάσεων ερμηνεύονται με τρόπο αντικρουόμενο υπέρ της μιας ή της άλλης άποψης ανάλογα με την πρόθεση που επιθυμεί να τους αποδώσει ο εκάστοτε αναγνώστης τους.

3.3 Οι πρακτικές κατασκευής εθνικών ταυτοτήτων

Το ανθρώπινο ψυχολογικό φάσμα προσέφερε πάντα τα μέτρα πάνω στα οποία θα μπορούσαν να κινηθούν έννοιες, όπως αυτή του έθνους, ανεξάρτητα από τις εποχές που φιλοξένησαν τις συγκυρίες εκδήλωσης του φαινομένου. Αυτό γίνεται γιατί η δομική κατασκευή του έθνους προϋποθέτει την ύπαρξη ομάδας και αυτό είναι ένα κομμάτι άρρηκτα συνδεδεμένο με συμπεριφορές ανθρώπινες. Η ανασφάλεια που προκαλεί ο φόβος του αγνώστου στην πορεία της συνέχειας, δημιουργεί στο άτομο την ανάγκη αναζήτησης της θαλπωρής, που προσφέρει η ασφάλεια της ένταξης σε μια ομάδα. Μέσα από το πρίσμα της ομάδας οι φόβοι μικραίνουν, αφού μοιράζονται σε ένα ευρύτερο σύνολο, καθιστώντας την ελκυστική. Η ομάδα από την άλλη μεριά οφείλει να περιφρουρεί τα όρια της, επιβάλλοντας τους όρους της συνάφειας του κάθε ατόμου που την απαρτίζει με το ίδιο της το σύνολο.

Όταν αυτές οι συνθήκες παρατηρήθηκαν και διαπιστώθηκαν, χρησιμοποιήθηκαν έτσι ώστε να εξυπηρετηθούν πολιτικές σκοπιμότητες, όπως η δημιουργία αυτόνομων πολιτικά κρατών, μέσα από την επινόηση του έθνους. Τα κράτη εάν ήθελαν να νομιμοποιήσουν την πολιτική τους δράση και να στηρίζονται σε δημοκρατικά θεσμοθετημένα όργανα, έπρεπε να εξασφαλίσουν τη συναίνεση των πολιτών τους. Η δημιουργία μιας κοινής ταυτότητας ήταν το πρώτο βήμα προς αυτήν τη κατεύθυνση. Η επιλογή αυτής της προσέγγισης ανάγεται στην αδιαμφισβήτητη συμβολή της ταυτότητας, σε πολιτικές πρακτικές υποκειμενοποίησης των ατόμων, με σκοπό την ένταξη τους σε κλειστά κοινωνικά σύνολα (Foucault 1982, 781-783). Το άτομο για να μπορέσει να ενταχθεί αρμονικά σε ένα κοινωνικό σύνολο, είναι απαραίτητο αρχικά να αναγνωρίζει τα χαρακτηριστικά που το συνδέουν με το σύνολο. Θα πρέπει δηλαδή, να μπορεί να προσδιορίζει τον εαυτό του, και ταυτόχρονα να προσδιορίζεται από τους άλλους, ως μέλος της ίδιας ομάδας (Cuche 2001, 147). Στόχος των υπευθύνων χάραξης πολιτικής σε αυτήν την περίπτωση, είναι να δημιουργήσουν ή να αναδείξουν τα στοιχεία

εκείνα, με τα οποία το άτομο ασυνείδητα θα συνδεθεί, στην προοπτική της εύρυθμης λειτουργίας της ομάδας.

Το έθνος στην προκειμένη περίπτωση αντιστοιχεί στους όρους συνάφειας του ατόμου με το σύνολο, αφού ενεργοποιεί αξιακούς και ηθικούς κώδικες, που προέρχονται από την κοινή καταγωγή και ιστορία μιας κατά βάση πολιτισμικά διακριτής ομάδας. Ως εργαλείο, οφείλει να επιδιώκει τον μέγιστο βαθμό ηθελημένης, θετικής αλληλεπίδρασης του ατόμου με το σύνολο, γεγονός που συχνά οδηγεί στην διαλογή ή ακόμα και στην παραποίηση των στοιχείων εκείνων, που θα συνθέσουν το πολιτισμικό πλαίσιο ταύτισης (Gellner 1992, 104-107). Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ιστορική αφήγηση που στην προκειμένη περίπτωση, πρέπει να αντανακλά ένδοξες στιγμές του παρελθόντος, έτσι ώστε τα μέλη της ομάδας να συσχετίζονται σε ένα φανταστικό πεδίο έντονης συναισθηματικής φόρτισης. Με τον τρόπο αυτόν όμως και στον βαθμό που ο αγώνας της εναρμόνισης προκύπτει από μια αρχέγονη και ενστικτώδη ανθρώπινη ανάγκη για αποδοχή και ένταξη σε συγκεκριμένα σύνολα, ελλοχεύει ο κίνδυνος δημιουργίας μιας περιρρέουσας ατμόσφαιρας στη βάση ψευδών και αυθυποβαλλόμενων συναισθημάτων. Η συλλογική μνήμη του εθνικού παρελθόντος επιβάλλεται να βρίθεται επιτευγμάτων, αφού μέσα από αυτήν τη δεξαμενή το άτομο θα αντλήσει υπερηφάνεια για μια μεγάλης κλίμακας αποδοχή, που δεν μπορεί να αποκτήσει από προσωπικές επιτυχίες. Έτσι το άτομο μοιάζει να τρέφει και να τρέφεται από το ίδιο το έθνος. Αφενός εθελουφλεί ως προς τις μνήμες που επιλέγονται ή κατασκευάζονται για να του μεταφερθούν και αφετέρου ασυναίσθητα συναινεί στην εξακολούθηση της πρακτικής αυτής, στο μέτρο που αυτή καλύπτει τις ανασφάλειες του. Ακόμα και αν αυτό σημαίνει την δημιουργία μιας επίπλαστης περηφάνιας που ενώ δεν έχει αντίκρισμα πολύ συχνά πανηγυρίζεται (Καραϊσκού 2013, 206- 207).

Παράλληλα, η στέρα θεμελίωση του πολιτισμικού πλαισίου ταύτισης, απαιτεί μια καθημερινή και συνεχομένη υπενθύμιση των λόγων για τους οποίους το κάθε άτομο ξεχωριστά, επιλεγεί να αυτοπροσδιορίζεται ως μέρος του ίδιου συνόλου. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την χρήση αφηγηματικών, πολιτισμικών εικόνων και συμβόλων, που ενσωματώνονται στην καθημερινότητα με τρόπο καταγιτιστικό, έτσι ώστε τα νοήματα τους να θεωρούνται αποδεκτά ως αυτονόητα και συνεπώς δύσκολο αμφισβητήσιμα. Πρόκειται για παραδόσεις και μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς, τα οποία στο βαθμό που προβάλλονται συντεταγμένα και πολλές φορές εντός

θεσμοθετημένου πολιτειακού πλαισίου, εκλαμβάνονται, από το κάθε άτομο, ως κόμματι της δικής του ξεχωριστής ταυτότητας, γεγονός που ισχυροποιεί την σχέση με την ομάδα. Καθημερινές συνήθειες και πρακτικές που εγγράφονται στο πεδίο του εθνικού, όπως για παράδειγμα το περπάτημα σε δρόμους που φέρουν αρχαία ελληνικά ονόματα, αποτελούν ενσώματες τελετουργίες της καθημερινής ζωής, από τις οποίες προέρχονται και ανατροφοδοτούνται αισθητηριακές μνήμες (Χαμηλάκης 2012, 43). Όλες αυτές οι «φιγούρες μνήμης» λοιπόν, συμβάλλουν στην δημιουργία της πολιτισμικής μνήμης η οποία όμως, επιβάλλει μια υποκειμενική ερμηνευτική προσέγγιση των «εικόνων» που ενσωματώνει, υπέρ της αφήγησης που το ίδιο το έθνος έχει επιλέξει (Assmann 1988, 129).

Τελικά ο κάθε ένας ξεχωριστά φαίνεται, πως οικειοποιείται τα επιτεύγματα του παρελθόντος, απολαμβάνοντας συναισθήματα αυτοεκτίμησης και υπερηφάνειας, που όμως δεν προέρχονται από προσωπικό αγώνα, αλλά από το βαθμό συμμετοχής του στην κοινή πολιτιστική κληρονομιά. Έτσι προκύπτει μια ασυνείδητη συναίνεση στην προβολή και υιοθέτηση συμβόλων, που ενδεχομένως να μην αντιστοιχούν στην αξία που τους αποδίδεται. Αυτό συμβαίνει επειδή η κοινωνία αυτόματα φαντάζεται τον εαυτό της σε ένα ηρωικό και εξιδανικευμένο πλαίσιο διάκρισης στο όνομα του έθνους (Λίποβατς 2016, 102). Παράλληλα φαίνεται να επιτυγχάνονται βασικές πολιτικές επιδιώξεις, αφού αφενός κοινωνικές ανισότητες γίνονται δυσδιάκριτες και αφετέρου δημιουργείται ένας ανταποδοτικός, ηθικός κανόνας δέσμευσης ως προς την ένοπλη υπεράσπιση των ιδανικών αυτών στο μέλλον (Anderson 1991, 6-7).

Με βάση τη θεωρία της κοινωνικής κατασκευής, η εθνική ταυτότητα δεν έχει αδιαμφισβήτητα όρια και σταθερά χαρακτηριστικά, αλλά υπόκειται διαρκώς σε επαναδιαπραγμάτευση και αλλαγή των νοημάτων της (Γούμενος 2011, 35). Ο χαρακτήρας της είναι ευμετάβλητος και όχι σταθερός αφού η εθνική ταυτότητα κατασκευάζεται νοητά μέσα από κοινωνικοπολιτικές διαδικασίες, ιστορικές και πολιτισμικές αλλαγές όπως αυτές διαμορφώνονται στο πέρασμα των χρόνων (Μαράτου - Αλιπράντη, Γαληνού 2000, 110 - 111). Οι κονστρουκτιβιστές αναγνωρίζουν την ιδιαιτερότητα κάθε εθνικής και εθνοτικής ταυτότητας, αλλά την αποδίδουν στη «συγκεκριμένη συνάρθρωση κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και στα παράγωγα νοήματα και τις ταυτίσεις που τη συγκροτούν εντός ενός συγκεκριμένου κοινωνικού περιβάλλοντος» και όχι στον εγγενή χαρακτήρα μιας ομάδας (Γούμενος 2011, 35 - 36).

Παράλληλα, το περιεχόμενο και η σημασία της εθνοτικής ή εθνικής ταυτότητας εκλαμβάνονται διαφορετικά από τα μέλη της ίδια ομάδας, καθώς η εθνική ταυτότητα είναι μόνο μία από τις πολλαπλές που φέρει ο κάθε άνθρωπος και, συνεπώς, δεν καθορίζει μονόπλευρα και ισοπεδωτικά σε κάθε περίπτωση τις σκέψεις, τα ενδιαφέροντα και τη συμπεριφορά του. Γίνεται αντιληπτός, επομένως, ο σχεσιακός χαρακτήρας των εθνικών, και κατά προέκταση, των συλλογικών ταυτοτήτων που αποκαλύπτει τη διαδικασία της κατασκευής τους. Σύμφωνα με τον Eriksen (στο: Γούμενος 2011, 36), στο περιβάλλον όπου υπάρχει μόνο μία εθνοτική ομάδα ουσιαστικά «δεν υπάρχει και η έννοια της εθνοτικής ταυτότητας, καθώς δεν υπάρχει κανείς για να επικοινωνήσει την πολιτισμική διαφορά». Άρα, οι ταυτότητες δεν είναι αυτοφυείς, αλλά δημιουργούνται, μεταβάλλονται και αναπαράγονται «ως απότοκα κοινωνικών διαδράσεων και των συνοδευτικών αξιών και αντιλήψεων» (Γούμενος 2011, 36).

3.4 Η πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας ως στοιχείο συγκρότησης της ελληνικής εθνικής ταυτότητας.

Στους αιώνες πριν από τη διάδοση των ιδεών περί έθνους και την ίδρυση του ελληνικού εθνικού κράτους, οι κάτοικοι της Ελληνικής χερσονήσου δεν αναγνωρίζουν τα διάσπαρτα αρχαιολογικά ερείπια ως έργα των προγόνων τους με τα οποία τους συνδέουν προγονικοί γενεαλογικοί δεσμοί. Ωστόσο αρχαία αντικείμενα ενσωματώνονται στον ιστό της καθημερινής ζωής και χρησιμοποιούνται, προκειμένου να εξυπηρετηθούν σύγχρονες ανάγκες και σκοπιμότητες. Πολλές φορές, η πίστη στις θαυματουργές ιδιότητές τους τα καθιστά αντικείμενα λατρείας, ενώ κάποια κλασικά ερείπια μετατρέπονται σε εκκλησίες, γεγονός που συμβάλλει στην προστασία και διατήρησή τους (Χαμηλάκης 2012, 91, 100).

Κατά τον 18ο αιώνα, η αρχαιολατρία που εκδηλώνεται ως απόρροια των φαινομένων του Διαφωτισμού και του Νεοκλασικισμού, θέτει τον ελλαδικό χώρο στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των περιηγητών, των μελετητών και των συλλεκτών αρχαιοτήτων (Κουτσογιάννης 2015, 100). Οι ταξιδιώτες αυτοί δίνουν αξία στα αρχαία ευρήματα, καταξιώνοντας την αρχαιότητα και την πολιτισμική κληρονομιά στη συνείδηση των Ελλήνων (Παπαδοπούλου 2019, 116 - 117). Παράλληλα στη συνείδηση της Δυτικής Ευρώπης η Αθήνα αναγνωρίζεται ως πολιτισμική πρωτεύουσα του αρχαίου κόσμου και απεικονίζεται στον νεότερο ευρωπαϊκό οπτικό πολιτισμό ως ένας μνημειακός τόπος με αρχαία κτήρια είτε καλά διατηρημένα και μεγαλοπρεπή είτε σε κατάσταση ερειπίων. Ο

Ρομαντισμός του 19ου αιώνα συμπληρώνει τις απεικονίσεις μνημείων με τις αποτυπώσεις σε μικρή κλίμακα της καθημερινότητας της Αθήνας και των κατοίκων της (Κουτσογιάννης 2015, 56 - 135). Οι αποδόσεις των καθημερινών σύγχρονων Αθηναίων τροφοδοτούν και συγχρόνως επιβάλλονται από το ρεύμα του Φιλελληνισμού της εποχής, ενώ ταυτόχρονα θρέφεται η ιδέα της απελευθέρωσης του λαού από τον οθωμανικό ζυγό.

Οι Ευρωπαίοι Διαφωτιστές θεωρούν απαραίτητη προϋπόθεση για την απελευθέρωση των Ελλήνων τη διαμόρφωση της εθνικής τους συνείδησης. Οι Έλληνες έπρεπε να συνειδητοποιήσουν τη σύνδεσή τους με την, προερχόμενη από την αρχαία Ελλάδα, πολιτιστική κληρονομιά τους και αυτό μπορούσε να επιτευχθεί μέσω της μόρφωσης και της εκπαίδευσης (Παπαδοπούλου 2019, 111). Οι προσπάθειες αφύπνισης του ενδιαφέροντος των Ελλήνων για τους προγόνους τους καταλήγουν σε νομικές και θεσμικές δομές που είναι απαραίτητες για τη δόμηση της επίσημης κουλτούρας. Στην προσπάθεια «μετακένωσης» του ελληνικού ιδεώδους από την Ευρώπη στην Ελλάδα εντάσσεται το 1807 η πρόταση του Αδαμάντιου Κοραή για τη δημιουργία ενός Ελληνικού Μουσείου, όπου θα συγκεντρώνονται και θα φυλάσσονται βιβλία στην ελληνική γλώσσα και αρχαία ελληνικά αντικείμενα (Παπαδοπούλου 2019, 114). Αργότερα ιδρύονται δυο Φιλολογικές Εταιρείες, η Φιλόμουσος Εταιρεία Αθηνών την οποία ίδρυσαν Αθηναίοι πρόκριτοι το 1813 και η Φιλόμουσος Εταιρεία Βιέννης με πρόεδρο τον Ιωάννη Καποδίστρια. Οι Εταιρείες αυτές είχαν σκοπό την προστασία των αρχαιοτήτων, την ίδρυση σχολείων, μουσείων και βιβλιοθηκών και απώτερο στόχο την προετοιμασία του λαού για εθνική αποκατάσταση (Παπαρηγόπουλος 2015, 421-422).

Σταδιακά αρχίζει να διαπιστώνεται μια στροφή προς την έννοια του ελληνισμού, η οποία γίνεται αντιληπτή από την αύξηση του αριθμού των γραμματικών που δημοσιεύονται στον ελληνικό χώρο (Δημαράς 1993, 54). Ακόμη, σημειώνεται μια αύξηση στην εκδοτική κίνηση που στοχεύει στην κάλυψη της ανάγκης για σχολικά εγχειρίδια που να αφορούν τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Επιπλέον, η εκ νέου προσέγγιση της αρχαιότητας συνοδεύεται και οδηγεί σε μια λατρεία για την ιστορία και επιθυμία για επιστροφή στο παρελθόν (Παπαδοπούλου 2019, 116-117). Η προαγωγή των ιστορικών ενδιαφερόντων αποτυπώνεται στα ιστορικά σημαντικά σε όγκο και ποιότητα έργα που εκδίδονται εκείνη την εποχή (Δημαράς 1993, 56). Εξάλλου οι αφηγήσεις για τα θαυμαστά κατορθώματα του αρχαιοελληνικού πολιτισμού, είχαν ήδη λάβει τη μορφή δημόσιας

ιστορίας αποτελώντας τεράστια πηγή άντλησης επιχειρημάτων για την νομιμοποίηση του αγώνα της ανεξαρτησίας (Βόγλη 2015, 275).

Η ελληνική γλώσσα και η ιστορική αφήγηση που είχε παραγάγει ο δυτικός ελληνοισμός αναμφισβήτητα παρείχαν ισχυρά τεκμήρια συνέχειας με το κλασικό παρελθόν, αλλά καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία δημιουργίας του ελληνικού εθνικού κράτους διαδραμάτισε η επιστήμη της αρχαιολογίας, μέσω της οποίας τα αρχαία κατάλοιπα μετασηματίστηκαν σε εθνικά μνημεία (Χαμηλάκης 2012, 105, 112). Οι αρχαιότητες με την ορατή, απτή, φύση τους οριοθέτησαν το εθνικό έδαφος αποτελώντας τα ορόσημα του, παράγοντας έτσι την «αντικειμενικοποιημένη» πραγματικότητα του έθνους (Χαμηλάκης 2012, 105, 112). Αλληπάλληλες πρωτοβουλίες και ενέργειες συμβάλλουν στη δημιουργία αρχαιολογικών θεσμών, με στόχο την αρχαιολογική συγκρότηση του έθνους πριν και μετά την ίδρυση του κράτους. Ήδη από το 1826, το Βουλευτικό Σώμα κηρύττει επίσημα όλες τις αρχαιότητες εθνικό κτήμα και διατάζει την προστασία τους, σηματοδοτώντας με την απόφασή του αυτή την απαρχή της δημιουργίας της εθνικής αρχαιολογικής μαρτυρίας (Πετράκου, 2004, 5 [113]). Επίσης, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ίδρυση της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας από τον Κωνσταντίνο Μπέλιο, επιφανή Έλληνα του εξωτερικού, σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας, τον Ιανουάριο του 1837. Η εταιρεία στόχευε στην ανεύρεση, αναστήλωση και συμπλήρωση των αρχαίων της Ελλάδας³¹. Η μεταφορά, εξάλλου, της πρωτεύουσας το 1834 από το Ναύπλιο στην Αθήνα αποτυπώνει τον κεντρικό ρόλο που αποκτά η κλασική αρχαιότητα στη διαμόρφωση του εθνικού φαντασιακού του νεοδημιούργητου κράτους (Χαμηλακης 2012, 109-110).

Κατά την περίοδο του Όθωνα (1833 - 1862) η Ελλάδα βρίσκεται πνευματικά στον απόηχο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και η συγκρότηση της ελληνικής συνείδησης και ταυτότητας βασίζεται σε έναν νέο τύπο εθνικισμού, ο οποίος αναπτύσσεται υπό την επιρροή του πνευματικού κινήματος του Ρομαντισμού. Κυρίαρχο αίτημα της εποχής γίνεται η διαμόρφωση του ιστορικού δόγματος της εθνολογικής και πολιτισμικής συνέχειας του ελληνικού έθνους και του ελληνικού πολιτισμού (Παπαδοπούλου 2019, 122-125). Στα μέσα του 19ου αιώνα, ωριμάζουν οι συνθήκες για την αποκατάσταση του

³¹ εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, <https://www.archetai.gr/index.php?p=content§ion=1&id=1&lang=el>
Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Βυζαντίου στην εθνική αφήγηση, η οποία κρίνεται αναγκαία για την υπέρβαση του προβλήματος της χρονικής ασυνέχειας τους έθνους. Ο Κ. Παπαρρηγόπουλος συμβάλλει σημαντικά στην ενοποίηση της εθνικής αφήγησης στο έργο του «Ιστορία του ελληνικού έθνους», όπου διαιρεί χρονολογικά την ελληνική ιστορία σε αρχαία, μεσαιωνική και νέα και αναγνωρίζει το Βυζάντιο ως αναπόσπαστο μέρος του ελληνικού πολιτισμού. Ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος εισάγει τον όρο «ελληνοχριστιανικός» και ο Παπαρρηγόπουλος επινοεί τον όρο «μακεδονικός ελληνισμός», ο οποίος διαδέχεται στην πορεία του ελληνισμού τον φθίνοντα αρχαίο ελληνισμό (Χαμηλάκης 2012, 142-144).

Μεταγενέστερα, το έργο της Γενιάς του '30, το οποίο εμπεριείχε στοιχεία της ελληνικής λαϊκής παράδοσης και του ελληνικού τοπίου του Αιγαίου, εμπλουτίζει την εθνική συνείδηση και ταυτότητα, που μέχρι τότε στηριζόταν στο αρχαίο ελληνικό και στο βυζαντινό παρελθόν. Ακόμη, εντοπίζει και αναδεικνύει την ελληνικότητα του Βυζαντίου και της τουρκοκρατίας που χάθηκε από τη μετακένωση του Κοραή. Χρησιμοποιεί και αναδιαμορφώνει στο έργο της τη λαϊκή παράδοση, η οποία έχει αναδειχθεί με την επιστήμη της λαογραφίας και συμβάλλει στη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας πάνω σε μια τριπλή βάση: τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, τον βυζαντινό και τη λαϊκή παράδοση (Παπαδοπούλου 2019, 156-157).

3.5 Ο ρόλος της ελληνικής πολιτιστικής πολιτικής στην διατήρηση του ελληνικού εθνικού φρονήματος.

Η έννοια της πολιτιστικής πολιτικής μπορεί να ορισθεί με διαφορετικούς τρόπους ανάλογα με το ιδεολογικό, οικονομικό, κοινωνικό, ή πολιτικό πλαίσιο στο οποίο εφαρμόζεται και σύμφωνα πάντα με τις επιδιώξεις των φορέων της. Ωστόσο αυτές οι διαφορές στο εννοιολογικό της περιεχόμενο ακολουθούν δυο βασικές κατηγορίες όπου στην μια κυριαρχεί ο κριτικός θεωρητικός λόγος, ενώ στην άλλη αυτός, συνυπάρχει με την κυβερνητική διαχείριση (Ζορμπά 2014, 33). Σε αυτήν την τελευταία κατηγορία μπορεί να ενταχθεί ο ορισμός κατά τον οποίο η πολιτιστική πολιτική, με μια στενή ανάγνωση του όρου, αναφέρεται στις μεθόδους και στα μέσα που χρησιμοποιούν οι κυβερνήσεις για να προστατεύσουν, να αναπτύξουν και να αναδείξουν την πολιτιστική τους κληρονομιά, πολιτιστικά προϊόντα και οργανισμούς, και διάφορες καλλιτεχνικές δραστηριότητες (Varbanova 2013, 92).

Στην Ευρώπη η πολιτιστική πολιτική διαφέρει από χώρα σε χώρα ανάλογα με το γενικότερο μοντέλο διακυβέρνησης που ακολουθείται από την κάθε μια και σε σχέση με την οικονομική, πολιτική και κοινωνική της δομή. Χώρες οι οποίες δίνουν έμφαση στην πολιτιστική τους κληρονομιά και στα στοιχεία εκείνα της κουλτούρας που τονίζουν τις εθνικές τους ιδιαιτερότητες τείνουν να ακολουθούν πολιτικές, που κατευθύνονται απ' ευθείας από κρατικούς φορείς, κυρίως μέσα από την θέσπιση σχετικών υπουργείων. Σε αυτό το μοντέλο διακυβέρνησης το κράτος έχει τον ρόλο του «Αρχιτέκτονα», αφού οι αποφάσεις λαμβάνονται από γραφειοκράτες και ανώτερα κυβερνητικά κλιμάκια και διαχέονται προς τα κάτω στους υπόλοιπους πολιτιστικούς φορείς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα χώρας που ακολουθεί αυτό το μοντέλο είναι και η Ελλάδα. (Craik 2007, 1).

Στην Ελλάδα, κεντρικό φορέα άσκησης της πολιτιστικής πολιτικής αποτελεί το Υπουργείο Πολιτισμού το οποίο, με θεσμικές παρεμβάσεις και νόμους που προωθεί, στοχεύει αφενός στην προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και αφετέρου στην προώθηση του σύγχρονου πολιτισμού μέσα από την ενίσχυση και προστασία της καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας. Η προτεραιότητα, ωστόσο, με την οποία αντιμετωπίζει το ΥΠΠΟ τα θέματα διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς έναντι των ζητημάτων της προώθησης της σύγχρονης καλλιτεχνικής δημιουργίας είναι δεδομένη και διαφαίνεται εξ αρχής από την οργανωτική δομή του Υπουργείου. Οι αρμοδιότητες των θεμάτων που αφορούν στην πολιτιστική κληρονομιά και στις αρχαιότητες μοιράζονται σε δυο Γενικές Διευθύνσεις, την Γ.Δ. Αρχαιοτήτων και την Γ.Δ. Αναστήλωσης Μνημείων και Τεχνικών Έργων. Την αρμοδιότητα των θεμάτων της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας κατέχει η Γ.Δ. Πολιτιστικής Ανάπτυξης³².

Επιπλέον αν ρίξουμε μια ματιά στα Έργα Υποδομής που έχει προβλέψει το ΥΠΠΟ για το έτος 2023, θα διαπιστώσουμε την αριθμητική υπεροχή των προγραμμάτων που αφορούν στην διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς έναντι των εργασιών που εσπεύονται από τομέα του Σύγχρονου Πολιτισμού. Ακόμα και το περιεχόμενο των έργων υποδομής του Σύγχρονου Πολιτισμού δεν σχετίζεται με την ανάδειξη της σύγχρονης καλλιτεχνικής δημιουργίας αλλά επικεντρώνεται πάλι στις αρχαιότητες, όπως για παράδειγμα ο Εκσυγχρονισμός Αρχαιολογικού Μουσείου Άργους και η Συνολική ανάδειξη Αρχαίας

³² Οργανόγραμμα ΥΠΠΟ <https://www.culture.gov.gr/el/ministry/SitePages/structure.aspx> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Αγοράς - Αρείου Πάγου³³. Παράλληλα από τα συγκεντρωτικά οικονομικά στοιχεία (πίνακας 1) και την αριθμητική κατανομή ενταγμένων έργων (διάγραμμα 1) στο συγχρηματοδοτούμενο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (στοιχεία 10.2020), όπως αποτυπώνονται στο Τομεακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης (ΤΠΑ) του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού για την προγραμματική περίοδο 2021-2025³⁴ γίνεται ξεκάθαρη η άνιση κατανομή των κονδυλίων υπέρ του τομέα της προστασίας, αποκατάστασης και ανάδειξης μνημείων και αρχαιολογικών χώρων.

ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΥΜΕΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ						
Ομάδες Έργων	Σύνολο Πράξε ων	Προυπολο γισμός (Δ/Δ)	% Επί του Π/Υ	Νομικές Δεσμεύσ εις	% Επί του Π/Υ	
Πολιτιστική κληρονομιά Προστασία Αποκατάσταση και Ανάδειξη μνημείων, αρχαιολογικών χώρων και συνόλων	173	194.542.87 6,00	66,26 %	142.924.7 21,00	68,37 %	
Σύγχρονος Πολιτισμός Εκδηλώσεις (ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας & Αττικής)	18	19.271.919 ,00	6,56%	15.983.62 1,00	7,65%	
Μουσεία	19	49.905.928 ,00	17,00 %	31.115.27 8,00	14,88 %	
Έρευνα και καινοτομία στον πολιτισμό (ΕΠΑΝΕΚ)	30	4.228.449, 00	1,44%	3.183.046 ,00	1,52%	
Ψηφιακές Δράσεις	25	19.391.030 ,00	6,60%	13.746.94 1,00	6,58%	
Εκπαιδευτικές Δράσεις	6	6.247.805, 00	2,13%	2.104.857 ,00	1,01%	
	271	293.588.00 7,00	100,00 %	209.058.4 64,00	100,00 %	0, 0 0

Πίνακας 1: Συγκεντρωτικά οικονομικά στοιχεία στο Συγχρηματοδοτούμενο σκέλος του ΠΔΕ (στοιχεία 10.2020).

Πηγή: Τομεακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης (ΤΠΑ)

³³ <https://www.culture.gov.gr/el/ministry/SitePages/history.aspx> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

³⁴ https://www.culture.gov.gr/Files/Tomeako_YPPOA.docx Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Διάγραμμα 1: Αριθμητική κατανομή ενταγμένων έργων στο συγχρηματοδοτούμενο ΠΔΕ (στοιχεία 10.2020). **Πηγή: Τομεακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης (ΤΠΑ)**

Πέρα από τις ευκαιρίες οικονομικής ανάπτυξης που προσφέρει η πολιτιστική κληρονομιά του τόπου, η προτεραιοποίηση αυτή του ΥΠΠΟ σχετίζεται με ρόλο που διαδραμάτισε ο αρχαιολογικός πλούτος της χώρας στην διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας του λαού. Η βαθμιαία ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης οδήγησε στην ανάδειξη ενός διακριτού έθνους που τελικά σχηματοποιήθηκε πολιτικά στο ανεξάρτητο Ελληνικό κράτος (Χαμηλάκης 2012, 105, 112). Στο μέτρο που το έθνος εξακολουθεί να αποτελεί θεμέλιο λίθο του κράτους, το ΥΠΠΟ, ως φορέας πολιτιστικής πολιτικής, οφείλει να συνδράμει στην διαχρονικότητα του προαναφερθέντα ρόλου της πολιτιστικής κληρονομιάς. Πρόκειται για έναν διαρκώς αυτοτροφοδοτούμενο κύκλο αφού, όπως προϋπόθεση της συγκρότησης του κράτους υπήρξε η δημιουργία του έθνους, έτσι αυτό εξακολουθεί να αποτελεί προϋπόθεση και για την συνέχεια του κράτους. Εξάλλου, ο τρόπος με τον οποίο γίνεται αντιληπτή η πολιτιστική πολιτική έχει να κάνει κυρίως με τον τρόπο που ορίζουν οι φορείς της τον πολιτισμό και την κουλτούρα του τόπου στον οποίο θα την εφαρμόσουν. Αυτό είναι ένα ιδιαίτερα σύνθετο ζήτημα στο οποίο εμπλέκονται πολλοί παράγοντες. Η παράδοση, οι ιστορικές συνθήκες γύρω από τις οποίες διαμορφώθηκε η εθνική ταυτότητα και οι κυρίαρχες πεποιθήσεις του λαού, αποτελούν βασικές συνιστώσες σε αυτήν τη διαδικασία (Ζορμπά 2014, 166).

Δεν είναι τυχαίο άλλωστε το γεγονός ότι η πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα είναι άμεσα συνυφασμένη με ζητήματα που άπτονται και των αρμοδιοτήτων του Υπουργείου

Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού³⁵. Τομείς και αρμοδιότητες εναλλάσσονται μεταξύ των δυο Υπουργείων με πιο πρόσφατη τη μεταφορά του τομέα Αθλητισμού από το ΥΠΠΟ στο Υπουργείο Παιδείας. Έτσι κι αλλιώς η θεσμοθέτηση των τρόπων διαφύλαξης, προστασίας και προώθησης της πολιτιστικής κληρονομιάς και των αρχαιολογικών μνημείων του τόπου είχε ξεκινήσει από οργανισμούς και φορείς υπό την εποπτεία του κράτους πολύ πριν το 1971, έτος σύστασης του ΥΠΠΟ³⁶. Ενδεικτικά αναφέροντας, η προαγωγή των ελληνικών γραμμάτων και τεχνών ήταν αρμοδιότητα της Στέγης Καλών Τεχνών και Γραμμάτων³⁷, που ιδρύθηκε το 1938 υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων³⁸.

Ως κοινή συνισταμένη ανάμεσα στα δυο Υπουργεία μπορεί κανείς να εντοπίσει την ενίσχυση της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων πολιτών αφού τόσο το ΥΠΠΟ όσο και το Υπουργείο Παιδείας στηρίζουν και προωθούν τα μέσα που την θρέφουν. Το κράτος, εκτός από την διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς με σκοπό την παραγωγή του ίδιου αποτελέσματος, συνεχίζει να γαλουχεί το εθνικό φρόνημα των Ελλήνων με φορέα την δημόσια εκπαίδευση³⁹. Αυτό γίνεται κυρίως μέσω της επίσημης διδασκαλίας της ιστορίας, η οποία εξακολουθεί να υπόκειται στους περιορισμούς που επιβάλλουν οι εθνικοί στόχοι. Ενδεικτικά αναφέρονται οι δηλώσεις της, τότε, Υπουργού Παιδείας κ. Νίκης Κεραμέως τον Σεπτέμβριο του 2019 στον ραδιοφωνικό σταθμό Alpha 989, στις οποίες υποστήριξε, ότι στόχο του Υπουργείου, αποτελεί η Ιστορία «να πάψει να είναι κοινωνικού χαρακτήρα» αλλά «να διαμορφώνει εθνική συνείδηση» (Ανδριτσάκη, 2019).

Από τις παραπάνω διαπιστώσεις, αλλά και όσα αναφέρθηκαν στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, μπορεί να εξαγεί κανείς το συμπέρασμα ότι η πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα σχετίζεται άμεσα με την διατήρηση του ελληνικού εθνικού φρονήματος. Η διεκδίκηση των Γλυπτών του Παρθενώνα είναι διαχρονικά βασική προτεραιότητα του ΥΠΠΟ αφού ο συμβολισμός του μνημείου συγκεντρώνει όλες τις συνιστώσες του εθνικού

³⁵ ΦΕΚ Α 31/23.02.2018

³⁶ Το Υπουργείο συστάθηκε υπό την ονομασία Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών Ν.Δ. 957/1971 (ΦΕΚ166/Α/25-8-1971)

³⁷ Α.Ν. 1215/1938 (ΦΕΚ Α' 175)

³⁸ Ιστορία του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού

https://www.culture.gov.gr/DocLib/YPPOA_istoriko_images_2.pdf Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

³⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 16 του Συντάγματος, παράγραφος 2: Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.

αφηγήματος. Αποτελεί ορόσημο του ελληνικού πολιτισμού και στυλοβάτη του ένδοξου κοινού παρελθόντος. Επειδή τα μέλη της ομάδας του έθνους δεν είναι δυνατόν να ταυτιστούν με φυσικό τρόπο μεταξύ τους (Βεΐκος 1999, 17) τα σύμβολα, προσφέροντας κοινό τόπο άντλησης συναισθημάτων, έχουν τη δυνατότητα να γεφυρώσουν τα χάσματα που υπονομεύουν την δημιουργία συλλογικής ταυτότητας των μελών αυτών. Για τον λόγο αυτό ανέκαθεν αποτελούσαν ισχυρά εργαλεία στην διαμόρφωση του έθνους.

Κεφάλαιο 4

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΜΑΡΜΑΡΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ

4.1 Τα ιστορικά γεγονότα της αρπάγης των μαρμάρων

Με τον όρο «Μάρμαρα του Παρθενώνα» αναφερόμαστε στα μέρη της γλυπτής διακόσμησης του ναού και των αρχιτεκτονικών μελών, που αφαιρέθηκαν από τον λόρδο Έλγιν και μεταφέρθηκαν στην Αγγλία στις αρχές του 19ου αιώνα. Αρχιτεκτονικά και γλυπτικά τμήματα αποσπάστηκαν επίσης από τα Προπύλαια, τον ναό της Αθηνάς Νίκης και το Ερεχθείο. (Κόρκα 2020, 540).

Ο λόρδος Έλγιν είχε σταλεί το 1799 ως Πρέσβης και Πληρεξούσιος Υπουργός του Βασιλιά της Βρετανίας στην Αυτοκρατορική Αυλή του Σελίμ Γ', Σουλτάνου της Τουρκίας (St. Clair 1999, 1), όπου υπηρέτησε στο αξίωμά του μέχρι τη λήξη της θητείας του το 1803. Ανήκε σε μια σειρά από πρεσβευτές λάτρεις της αρχαίας τέχνης, που προβάλλονταν ως άτομα με λεπτό γούστο, τα οποία μπορούσαν να εκτιμήσουν την αξία των κλασικών αρχαιοτήτων. Από τις επιστολές του που έχουν διασωθεί, γίνεται φανερή η υπέρμετρη φιλοδοξία και η συλλεκτική του μανία που τον ωθούσε επίμονα στη συγκέντρωση αξιόλογων έργων τέχνης. Έτσι, τα Μάρμαρα του Παρθενώνα αποτέλεσαν, ενδεχομένως, τη μεγαλύτερη πρόκληση για τον ίδιο (St. Clair 1999, σελ. 7 - 8). Εξάλλου την περίοδο εκείνη η Μεγάλη Βρετανία έχαιρε της εκτίμησης των Οθωμανών εξαιτίας της προστασίας που τους προσέφερε στην Αίγυπτο, γεγονός το οποίο έδρασε καταλυτικά υπέρ του εγχειρήματος του Έλγιν. Ο ίδιος, εκμεταλλευόμενος την ιστορική συγκυρία και το αξίωμα του κατάφερε να επιτύχει τον στόχο του (Hitchens 2008, 11).

Στις αρχές του 1800 ο Έλγιν αποφάσισε να διακοσμήσει την έπαυλη που κατασκεύαζε στο Broomhall της Σκωτίας με εκμαγεία κλασικών αρχαιοτήτων. Για αυτό το σκοπό, έστειλε στην Αθήνα μια ομάδα καλλιτεχνών, υπό την εποπτεία του Ιταλού ζωγράφου Τζιοβάννι Μπατίστα Λουζιέρι, με την αποστολή να σχεδιάσουν τα γλυπτά και τα μνημεία της Ακρόπολης και να λάβουν εκμαγεία τους. Πείστηκε, όμως, από τους ανθρώπους του περιβάλλοντός του να ζητήσει άδεια για την πραγματοποίηση «ανασκαφών» και να προχωρήσει, τελικά, στην πράξη της αφαίρεσης υλικού από το μνημείο (Χαμηλάκης 2012, 279). Η πρόσβαση του συνεργείου στον βράχο της Ακρόπολης ήταν δύσκολη, καθώς η οθωμανική φρουρά που ήταν εγκατεστημένη εκεί έθετε διαρκώς εμπόδια (Κόρκα 2020, 541). Κατά τη διάρκεια των εργασιών στην Ακρόπολη, ο Έλγιν κατέφυγε σε δωροδοκίες, εκβιασμούς και απειλές, προκειμένου να πείσει τις τοπικές οθωμανικές αρχές να μην εμποδίσουν τα σχέδιά του (Χαμηλάκης 2012, 279).

Το 1801 εκμεταλλευόμενος την θετική τροπή των διεθνών γεγονότων υπέρ της Αγγλίας, εξασφάλισε την ελεύθερη είσοδο των ανθρώπων του στην Ακρόπολη με σκοπό τη διευκόλυνση των εργασιών. Κατόρθωσε να αποσπάσει από τους Οθωμανούς μια χαριστική και άτυπη επιστολή ιδιαίτερα αμφιλεγόμενου χαρακτήρα, η οποία επονομάζεται φερμάνι. Η επιστολή παραχωρήθηκε από τον Καϊμακάμ - πασά, υψηλόβαθμο Τούρκο αξιωματούχο που αντικαθιστούσε την εποχή εκείνη τον Μέγα Βεζίρη στην Κωνσταντινούπολη, και σώζεται σήμερα σε ιταλική μετάφραση (Κόρκα 2020, 542, Merryman 1985, 1898). Η αυθεντική και γραμμένη στην τουρκική γλώσσα επιστολή κρατήθηκε από τους Οθωμανούς αξιωματούχους της Αθήνας, προς τους οποίους απευθυνόταν, και δεν έχει διασωθεί (Merryman 1985, 1898). Το κείμενο του εγγράφου ανταποκρινόταν στα αιτήματα του Έλγιν, παραχωρώντας σε αυτόν και τους συνεργάτες του την άδεια για ελεύθερη πρόσβαση στον βράχο της Ακρόπολης και στον ναό του Παρθενώνα, για την εγκατάσταση σκαλωσιών γύρω από τον αρχαίο ναό, τη σχεδιαστική αποτύπωση των οικοδομημάτων και των γλυπτών και τη δημιουργία εκμαγείων τους για την κατασκευή αντιγράφων. Ακόμη, μέσω του εγγράφου δινόταν στον Έλγιν η δυνατότητα να πραγματοποιήσει ανασκαφές γύρω από τον Παρθενώνα και να αφαιρέσει διάσπαρτα αρχαιολογικά ευρήματα (Merryman 1985, 1898). Στο συγκεκριμένο σημείο το έγγραφο γίνεται ασαφές και δεν φαίνεται να αναγνωρίζει στον Έλγιν την εξουσιοδότηση να αποσπάσει και να απομακρύνει αρχιτεκτονικά τμήματα από τον Παρθενώνα. Προφανώς οι οθωμανικές αρχές είχαν την πρόθεση να επιτρέψουν στον Έλγιν να περισυλλέξει μόνο αντικείμενα τα οποία ενδεχομένως θα έβρισκε στις

ανασκαφές που θα πραγματοποιούσε γύρω από το μνημείο (Merryman 1985, 1898 - 1899). Παρόλα αυτά ένας από τους βασικούς συνεργάτες του Έλγιν ο Φίλιπ Χαντ, δε δίστασε να χρησιμοποιήσει την επιστολή αυτή, για να πετύχει την αφαίρεση μιας από τις καλύτερα διατηρημένες μετόπες του μνημείου, η οποία αποσπάστηκε από τον Παρθενώνα στις 31 Ιουλίου του 1801 προκαλώντας σημαντικές φθορές (Κόρκα 2020, 542).

Από το 1801 έως το 1804 το συνεργείο του Έλγιν αφαίρεσε από τον Παρθενώνα 56 λίθους της ζωφόρου, 19 αετωματικές μορφές, 15 μετόπες και ορισμένα αρχιτεκτονικά μέλη. Η αφαίρεση των αρχιτεκτονικών μελών και των γλυπτών γινόταν με βίαιο τρόπο που προκαλούσε σοβαρές βλάβες στα μνημεία της Ακρόπολης. Το συνεργείο του Έλγιν χρησιμοποιούσε αυτοσχεδιάζοντας οποιοδήποτε πρωτόγονο μέσο είχε στη διάθεσή του, κατακερματίζοντας το ναό (Κόρκα 2020, 542 - 545). Τα αρχιτεκτονικά μέλη και τα γλυπτά πριονίζονταν και απαραίτητα δομικά μέλη αφαιρούνταν, θέτοντας σε κίνδυνο τη στατική ισορροπία των μνημείων (Χαμηλάκης 2012, 279 - 280). Ο Λουζιέρι σε μια επιστολή του της 16ης Σεπτεμβρίου του 1802 προς τον Έλγιν αναγγέλλει ευχαριστημένος την πρόσκτηση της όγδοης μετόπης του Παρθενώνα, αυτής που αναπαριστά την απαγωγή μιας γυναίκας από τον Κένταυρο, δηλώνοντας ότι η αποκοπή του συγκεκριμένου μαρμάρου δημιούργησε πολλά προβλήματα, με αποτέλεσμα να αναγκαστεί να γίνει «όλιγον βάρβαρος» (Γεννάδιος 1997, 81 - παρ. 69).

Η μεταφορά των Μαρμάρων στο Λονδίνο ήταν επίσης, περιπετειώδης, δύσκολη και πολυετής με αποτέλεσμα την καταπόνηση τους από τη μετακίνηση και την υγρασία, ώσπου να καταλήξουν τελικά στα λιμάνια της Αγγλίας (Κόρκα 2020, 546). Το 1816 τα Μάρμαρα του Παρθενώνα πωλήθηκαν στην βρετανική κυβέρνηση για 35000 λίρες, αξία πολύ χαμηλότερη από το κόστος των εργασιών της αφαίρεσης και μεταφοράς τους από την Αθήνα προς την Βρετανία. Ο Παρθενώνας μετά την επέμβαση του Έλγιν απέμεινε κατακερματισμένος αισθητικά και τεχνικά και σήμερα τμήματα ακόμη και από το ίδιο γλυπτό είναι διαμελισμένα μεταξύ Αθήνας και Λονδίνου (Κόρκα 2003, 2).

4.2 Το ιστορικό της διεκδίκησης

Ο διάλογος για τον επαναπατρισμό των Μαρμάρων του Παρθενώνα ξεκινά με τη μεταφορά τους στη Μ. Βρετανία τον 19ο αιώνα και εξακολουθεί να υφίσταται μέχρι σήμερα. Το αίτημα για την επιστροφή των Μαρμάρων έχει διατυπωθεί και υποστηριχθεί από επίσημους και ανεπίσημους φορείς της Ελλάδας, διεθνείς οργανισμούς, επιτροπές κρατών, ιδρύματα και συλλόγους, διαδικτυακές ομάδες και απλούς πολίτες, ενώ φωνές που το δικαιώνουν έχουν ακουστεί ακόμη και μέσα στο Βρετανικό Κοινοβούλιο. Μετά από σταχυολόγηση όλων αυτών των δράσεων θα αναφερθούν παρακάτω κάποια ενδεικτικά γεγονότα της πορείας της διεκδίκησης αυτής, τα οποία έχουν αξιολογηθεί ως ιδιαιτέρως σημαντικά για το πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

Αμέσως μετά τη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους ξεκινούν εργασίες αναστήλωσης στον Παρθενώνα και το μνημείο γίνεται εθνικό σύμβολο. Το 1842 σε συνέλευση της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας που πραγματοποιείται στον χώρο της Ακρόπολης, ο Αλέξανδρος Ραγκαβής, Γενικός Γραμματέας της Εταιρείας, κηρύττει για πρώτη φορά την επίσημη αιτίαση της Ελλάδας κατά του Έλγιν και εκφράζει την προσδοκία για την απόδοση των αρπαγέντων Γλυπτών (Γεννάδιος 1997, 141 - 146). Το 1927 ο Ι. Γεννάδιος, πρώην Έλληνας πρεσβευτής στο Λονδίνο, μετά από σχετικό αίτημα του Ν. Μπαλάνου που εκείνη την περίοδο ήταν επικεφαλής των αναστηλωτικών εργασιών που πραγματοποιούνταν στην Ακρόπολη, ήλθε σε διαπραγματεύσεις με τον διευθυντή του Βρετανικού Μουσείου F. G. Kenyon, ζητώντας από αυτόν την επιστροφή δύο αρχιτεκτονικών μελών του Παρθενώνα, ενός σπονδύλου και ενός κιονόκρανου, που ήταν απαραίτητα για την ανέγερση των κιόνων από τους οποίους είχαν αφαιρεθεί από τα συνεργεία του Έλγιν. Ο Γεννάδιος διαβεβαίωνε τον Kenyon ότι το αίτημα περιοριζόταν στην απόδοση των αρχιτεκτονικών αυτών μελών τα οποία ήταν απαραίτητα για το έργο της ανοικοδόμησης του ναού και ότι δεν θα προβάλλονταν απαιτήσεις για την επιστροφή του γλυπτού διακόσμου της ζωφόρου του Παρθενώνα. Στις 14 Ιουλίου 1927 εστάλη στον Γεννάδιο η αρνητική απάντηση του Βρετανικού Μουσείου με το επιχείρημα ότι η βρετανική νομοθεσία απαγόρευε την απαλλοτρίωση αντικειμένων του Μουσείου τα οποία δεν ήταν διπλά ή ανάξια λόγου, ενώ στις κατηγορίες αυτές δεν ανήκαν τα μέρη του Παρθενώνα (Γεννάδιος 1997, 225 - 232).

Τα επόμενα χρόνια έγιναν αρκετές προσπάθειες έτσι ώστε να αναδειχτεί το θέμα, όπως ενδεικτικά το αίτημα του Αθηναίου δήμαρχου Άγγελου Τσουκαλά και της Ακαδημία Αθηνών με το οποίο ζητούν από την Αγγλία το 1961 τον επαναπατρισμό των Μαρμάρων του Παρθενώνα σε μια προσπάθεια γνωστοποίησης του ζητήματος διεθνώς. Η πρώτη όμως αξιόλογη προσπάθεια γίνεται με το αίτημα για την επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα που τέθηκε επίσημα από την μεριά του ελληνικού κράτους, για πρώτη φορά διεθνώς, από την υπουργό Πολιτισμού και Επιστημών Μελίνα Μερκούρη στη Διεθνή Διάσκεψη των υπουργών Πολιτισμού που διοργανώθηκε από την UNESCO στο Μεξικό στα τέλη Ιουλίου του 1982 (Κόρκα 2009, 238). Στην ομιλία της η Μέλينا Μερκούρη επισημαίνει ότι τα αποκαλούμενα «Ελγίνεια Μάρμαρα» είναι για τους Έλληνες τα «Μάρμαρα του Παρθενώνα» και τονίζει ότι η Ελλάδα περιορίζει τη διεκδίκησή της στην επιστροφή των τμημάτων του Παρθενώνα, ενός μοναδικού μνημείου και συμβόλου του ελληνικού πολιτισμού. Με την καταληκτική φράση του λόγου της προβάλλει τη νομιμότητα του ελληνικού αιτήματος και ζητά την ηθική υποστήριξη των αντιπροσώπων των κρατών «στο όνομα του πολιτισμού και της δικαιοσύνης»⁴⁰.

Η διάσκεψη είχε ως αποτέλεσμα την υπερψήφιση με 56 ψήφους του σχεδίου Σύστασης που υποβάλλει η ελληνική αντιπροσωπεία για την επιστροφή των γλυπτών, ενώ καταμετρούνται 12 ψήφοι κατά και 24 αποχές (Κόρκα 2009, 239). Μολονότι η απόφαση δεν είναι δεσμευτική για τη Μ. Βρετανία, το αποτέλεσμα έχει μεγάλη πολιτική και ηθική σημασία, καθώς για πρώτη φορά στο πλαίσιο ενός διεθνούς οργανισμού εκπρόσωποι ξένων κρατών υποστηρίζουν το ελληνικό αίτημα της επιστροφής. Την ίδια εποχή συστήνεται στη Βρετανία, ως ανταπόκριση στην εν λόγω Σύσταση, η Βρετανική Επιτροπή για την επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα με πρόεδρο τον Ρ. Μπράουνινγκ και σκοπό την προώθηση του αιτήματος επιστροφής των Μαρμάρων στην βρετανική κοινή γνώμη ⁴¹.

Στις 12 Οκτωβρίου του 1983 ο Έλληνας πρέσβης στο Λονδίνο, Ν. Κυριαζίδης, καταθέτει στην υφυπουργό Εξωτερικών λαίδη Γιανγκ το επίσημο αίτημα της ελληνικής κυβέρνησης

⁴⁰ Ομιλία Μελίνας Μερκούρη, UNESCO, Μεξικό, 29.7.1982. Διαθέσιμη στο: <https://melinamercourifoundation.com/unesco-mexiko-29-7-1982/> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁴¹The British Committee for the Restitution of the Parthenon Marbles <https://www.parthenonuk.com/about-bcrpm/who-we-are> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

για την επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα⁴², όμως τον Απρίλιο του 1984 η βρετανική κυβέρνηση το απορρίπτει. Αρχές φθινοπώρου του ίδιου έτους το αίτημα κατατίθεται επίσημα στην UNESCO και εγγράφεται στην ημερήσια διάταξη της Διακυβερνητικής Επιτροπής για την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών στις χώρες προέλευσής τους ή την απόδοσή τους σε περίπτωση παράνομης κτήσης⁴³. Το Ηνωμένο Βασίλειο όμως αρνείται να εμπλακεί στις υποθέσεις του Βρετανικού Μουσείου με αποτέλεσμα να απορρίψει το αίτημα, τακτική που θα χρησιμοποιήσει και σε μεταγενέστερες διαμεσολαβητικές προσπάθειες της UNESCO (Robertson 2020, 119). Από το 1987 το ζήτημα των Γλυπτών του Παρθενώνα αποτελεί σταθερό θέμα των συνεδριάσεων της Διακυβερνητικής Επιτροπής, που πραγματοποιούνται ανά διετία, καταλήγοντας κάθε φορά στην υιοθέτηση Σύστασης (Recommendation) από τα κράτη - μέλη για την προώθηση του ελληνικού αιτήματος⁴⁴.

Στο πλαίσιο της διεκδίκησης εντάσσεται και η πρόταση του Έλληνα Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη το 2019, που απηύθυνε με συνέντευξή του στη βρετανική εφημερίδα Observer στον ομόλογο του Μπόρις Τζόνσον για την έκθεση των γλυπτών από το Βρετανικό Μουσείο στην Αθήνα εν όψει των εορτασμών για τα 200 χρόνια από την ελληνική εθνική παλιγγενεσία το έτος 2021⁴⁵. Για τον Έλληνα Πρωθυπουργό η κίνηση αυτή θα αποτελούσε το πρώτο βήμα για την οριστική επιστροφή των Γλυπτών του Παρθενώνα. Η Χάνα Μπόλτον, εκπρόσωπος του Βρετανικού Μουσείου αναφερομένη στην πρόταση του Κυριάκου Μητσοτάκη διευκρίνισε για μια ακόμα φορά ότι μια τέτοια απόφαση θα μπορούσε να ληφθεί μόνο από τους Επιτρόπους του Μουσείου και όχι από την Βρετανική Κυβέρνηση, καθιστώντας παράλληλα σαφές ότι *«προϋπόθεση για οποιονδήποτε δανεισμό είναι η αποδοχή ότι η ιδιοκτησία των αντικειμένων ανήκει στους Επιτρόπους και στο Μουσείο»*⁴⁶. Η βρετανική πλευρά, εξάλλου, είχε κρατήσει παρόμοια στάση και στο παρελθόν σε ανάλογο αίτημα που είχε υποβάλλει ο Ευάγγελος Βενιζέλος

⁴² <https://www.kathimerini.gr/k/100yk/1052310/episimo-aitima-gia-epistrofi-ton-elgineion/> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁴³ <https://www.culture.gov.gr/DocLib/appendix3.pdf> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁴⁴ <https://www.culture.gov.gr/el/parthenonas/SitePages/view.aspx?iID=6> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁴⁵ <https://www.news247.gr/politiki/mitsotakis-na-erthoun-stin-athina-ta-glipta-tou-parthe> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁴⁶ <https://www.news247.gr/politiki/glipta-parthenona-i-protasi-mitsotaki-oi-antidraseis-kai-oi-vretanikes-eironeies/>
Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

με την ιδιότητα του Υπουργού Πολιτισμού το 2002 εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004⁴⁷.

Αυτή την άκαμπτη στάση της βρετανικής πλευράς έρχεται να θεραπεύσει τον Σεπτέμβριο του 2021 η Διακυβερνητική Επιτροπή στην 22η Σύνοδο της. Η Επιτροπή, εκτός από την έκδοση Σύστασης, υιοθετεί για πρώτη φορά Απόφαση εστιασμένη στο ζήτημα του επαναπατρισμού των Μαρμάρων (Decision 22 COM 17). Η Απόφαση αναγνωρίζει τον διακυβερνητικό χαρακτήρα της υπόθεσης αποδομώντας με αυτόν τον τρόπο την ρητορική της βρετανικής πλευράς που παρουσιάζει το ζήτημα ως εσωτερική υπόθεση του Βρετανικού Μουσείου. Στο πλαίσιο αυτό ζητείται επιτακτικά από το Ηνωμένο Βασίλειο να αναθεωρήσει την στάση του με σκοπό να συμβάλλει ουσιαστικά στις διαπραγματεύσεις. Μετά το τέλος των εργασιών της Συνόδου η Ελληνίδα Υπουργός Πολιτισμού Λίνα Μενδώνη εξέφρασε την ικανοποίηση της για το αποτέλεσμα της Συνόδου και κυρίως για το γεγονός ότι, τόσο μέσα από το κείμενο της Σύστασης όσο και από αυτό της Απόφασης, αναγνωρίζεται ότι «η Ελλάδα διεκδικεί δικαίως και νομίμως την Επιστροφή των Γλυπτών στη γενέθλια γη»⁴⁸.

4.3 Οι ελληνικές θέσεις.

Στις αρχές του 2000 η Ελληνική Κυβέρνηση υποβάλλει, στην Ειδική Επιτροπή σε θέματα Πολιτισμού, Τύπου και Αθλητισμού του Βρετανικού Κοινοβουλίου, Υπόμνημα για τα Γλυπτά του Παρθενώνα⁴⁹ στο οποίο συνοψίζονται οι θέσεις της ελληνικής πλευράς σχετικά με το θέμα. Η μοναδικότητα του μνημείου του Παρθενώνα κατέχει κεντρική θέση στην ελληνική επιχειρηματολογία, η οποία όλα αυτά τα χρόνια έχει εστιάσει τις διεκδικήσεις της στα ανάγλυφα και αρχιτεκτονικά τμήματα που αποσπάστηκαν από τον αρχαίο ναό, τα οποία δεν μπορούν να θεωρηθούν αυτόνομα έργα τέχνης, αλλά αναπόσπαστα μέρη του μνημείου, απαραίτητα για να αποκαταστήσουν την ακεραιότητά

⁴⁷ <https://eleftherostypos.gr/politismos/854773-glypta-parthenona-epimenoun-na-sfyrizoun-adiafora-oi-bretanoi-ti-apanta-to-bretaniko-mouseio> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁴⁸ <https://athina984.gr/2021/09/30/glypta-toy-parthenona-nea-simantiki-systasi-apofasi-tis-unesco-pros-to-inomeno-vasileio/> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁴⁹ Memorandum on the Parthenon Marbles submitted by the Government of the Hellenic Republic to the House of Commons Select Committee on Culture, Media and Sport

του⁵⁰. Κατά συνέπεια, το ζήτημα των Μαρμάρων του Παρθενώνα δεν είναι προπάντων ιδιοκτησιακό, αλλά συνδέεται με την ολότητα ενός ξεχωριστού και παγκόσμιου χαρακτήρα μνημείου και αφορά κυρίως τον καταλληλότερο τόπο και τρόπο έκθεσης των Γλυπτών του σε συνάρτηση πάντα με το όφελος της ανθρωπότητας.

Εξάλλου, ο Παρθενώνας, το κατεξοχήν αντιπροσωπευτικό δείγμα της τέχνης του κλασικού ελληνικού πολιτισμού, δεν αποτελεί μόνο το σημαντικότερο σύμβολο της ελληνικής πολιτιστικής ταυτότητας, αλλά είναι και σύμβολο της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι ένα από τα πρώτα μνημεία που συμπεριέλαβε η UNESCO στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς και αποτελεί το λογότυπό της. Σχετική αναφορά αυτής της θέσης εντοπίζεται σε δήλωση τον Ιούλιο του 2008 του τότε Υπουργού Πολιτισμού Μ. Λιάπη στο Συμβούλιο των Υπουργών της Ε.Ε. στις Βερσαλλίες, όπου εκτός των άλλων αναφέρει: «Δεν είναι δυνατόν η ίδια η UNESCO να έχει έμβλημα της τον Παρθενώνα και αυτό το μνημείο να έχει διάσπαρτα κομμάτια σε άλλες χώρες [...]»⁵¹.

Όπως έχει γίνει φανερό από την ελληνική επιχειρηματολογία που έχει αναπτυχθεί κατά τις ενέργειες διεκδίκησης των Μαρμάρων, θέμα θεμελιώδους ουσίας αποτελεί η επανένωση των τμημάτων του Παρθενώνα, τα οποία σήμερα βρίσκονται διαμελισμένα μεταξύ του Νέου Μουσείου Ακροπόλεως και του Βρετανικού Μουσείου, στον τόπο προέλευσής τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα κατακερματισμένα σήμερα τμήματα θα αποκτήσουν συνοχή και ομοιογένεια και θα μπορέσουν να εκτιμηθούν από τους επισκέπτες ως ολοκληρωμένο σύνολο. Η άρνηση της επιστροφής από μέρους της Βρετανίας ισοδυναμεί με άρνηση της επανένωσης και αποτελεί μια παράβλεψη όχι του παρελθόντος, αλλά της σύγχρονης εποχής (Σταματούδη 2021, 63).

Στο Υπόμνημα, επίσης, γίνεται ξεκάθαρη η αμφισβήτηση του ελληνικού κράτους για την νομιμότητα κτήσης των Μαρμάρων από τους Βρετανούς. Πράγματι, τα ιστορικά στοιχεία αμφισβητούν την καλή πίστη του αγοραστή, καθώς αποδεικνύουν ότι η Βρετανία αγόρασε τις αρχαιότητες, χωρίς να είναι σαφής η κυριότητα του Έλγιν από νομικής πλευράς (Συρίγος, Κόρκα 2004, 271). Τα Μάρμαρα αποσπάστηκαν παράνομα, αφού, σύμφωνα με τη μετάφραση του οθωμανικού εγγράφου, οι τεχνίτες του Έλγιν μπορούσαν

⁵⁰ <https://www.culture.gov.gr/DocLib/memorandum-gr.pdf> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁵¹ <https://www.culture.gov.gr/el/parthenonas/SitePages/view.aspx?iID=1> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

να πραγματοποιήσουν εργασίες στην Ακρόπολη, εφόσον, όμως, «δεν επρόκειτο να βλάψουν τα γλυπτά και τα οικοδομήματα» (Κόρκα, Συρίγος 2004, 268). Εξάλλου, φωνές διαμαρτυρίας για την λεηλασία των Γλυπτών του Παρθενώνα είχαν εκφραστεί από νομικούς κύκλους από την πρώτη στιγμή της αφαίρεσης τους. Ο ίδιος ο Έλγιν μετά από επικρίσεις που δέχτηκε εξαιτίας της παράνομης εξαγωγής των γλυπτών προσπάθησε να δικαιολογήσει τον εαυτό του με το επιχείρημα της προστασίας τους από τους Οθωμανούς (Robertson 2020, 96, 103). Επιπλέον, σύμφωνα με τις αρχές του δικαίου η φύση των αγαθών δεν αλλάζει εξαιτίας παράνομων πράξεων που σχετίζονται με αυτά. Στο μέτρο λοιπόν που τα Μάρμαρα του Παρθενώνα αποσπάστηκαν παράνομα από το ενιαίο τους σύνολο θεωρούνται ακίνητα αγαθά σε νομικό επίπεδο. Συνεπώς το Βρετανικό Μουσείο και η βρετανική κυβέρνηση δεν μπορούν να αποκτήσουν κυριότητα πάνω σε ακίνητα αγαθά, ακόμα και αν μπορούσαν να αποδείξουν την καλή τους πίστη ως αγοραστές (Συρίγος, Κόρκα 2004, 270).

Η πράξη της αφαίρεσης των Γλυπτών κρίνεται παράνομη και ποινικά κολάσιμη με βάση τις σύγχρονες διεθνείς συμβάσεις και την ενωσιακή νομοθεσία, χωρίς, όμως, τα νομοθετήματα αυτά να έχουν αναδρομική ισχύ. Ωστόσο, οι εθιμικοί κανόνες και οι βασικές αρχές των τότε νομοθετημάτων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν θα διαφοροποιούνταν από τη σύγχρονη νομοθεσία σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μην καταδικάζουν τη βίαιη πράξη της απόσπασης των Μαρμάρων (Σταματούδη 2021, 63). Επιπλέον, στο δίκαιο της πολιτιστικής κληρονομιάς σήμερα διαφαίνεται μία σαφής τάση να διορθώνονται οι αδικίες του παρελθόντος, όταν, βέβαια, κάτι τέτοιο είναι εφικτό. Το αποτέλεσμα είναι η δικαίωση αιτημάτων επαναπατρισμού με την επιστροφή αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσής τους. Άλλωστε, η παρακράτηση πολιτιστικών αγαθών που έχουν αποκτηθεί κάτω από αμφίβολες συνθήκες, εντυπώνεται στη συνείδηση των ανθρώπων και των λαών ως μία διαρκής ανήθικη και παράνομη πράξη, ανεξάρτητα από τον χρόνο στον οποίο τελέστηκε (Σταματούδη 2021, 63).

Στο σταθερό επιχείρημα των Βρετανών ότι διασφαλίζουν την προστασία των Μαρμάρων με τη φύλαξη και έκθεσή τους στο Βρετανικό Μουσείο, η ελληνική πλευρά αντιπαραθέτει την ανεπανόρθωτη βλάβη που προκλήθηκε τόσο σε αυτά όσο και στον ναό του Παρθενώνα κατά την περίοδο της αφαίρεσής τους, τη σημαντική φθορά της επιφάνειας των Μαρμάρων τα έτη 1937 - 1938 κατά τον καθαρισμό τους με ακατάλληλα υλικά (St. Clair 1999, 350 - 356). Οι φθορές αυτές, άλλωστε, επιβεβαιώθηκαν από ομάδα Ελλήνων

εμπειρογνομών του ΥΠΠΟ που επισκέφθηκαν το Βρετανικό Μουσείο το 1999 με σκοπό να εξετάσουν τα μάρμαρα. Η Σύνοψη του Πορίσματος⁵² τους επισυνάπτεται στο εν λόγω Υπόμνημα. Ωστόσο, ανά διαστήματα, έρχονται στο φως και άλλες παρόμοιες περιπτώσεις που αμφισβητούν το υψηλό επίπεδο συντήρησης και την ασφάλεια που μπορεί να προσφέρει το Βρετανικό Μουσείο στα Μάρμαρα. Πρόσφατα, εξάλλου, ήρθε στο φως η υπόθεση κλοπής αρχαιοτήτων από τις αποθήκες του Βρετανικού Μουσείου, αφήνοντάς το εκτεθειμένο στο ζήτημα της ασφάλειας των υποδομών του και δημιουργώντας αμφιβολίες για το κατά πόσο είναι σε θέση να προστατεύσει επαρκώς τις αρχαιότητες των συλλογών του⁵³.

Επιπλέον, το επιχείρημα των Βρετανών για ανικανότητα των Ελλήνων να διαφυλάξουν με ασφάλεια τα Μάρμαρα καταρρίπτεται το 2009 με την κατασκευή του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης, ενός μουσείου ευρωπαϊκών προδιαγραφών, σε πολύ κοντινή απόσταση από το ναό του Παρθενώνα και με την δυνατότητα το φυσικό φως της Αθήνας να φωτίζει τα γλυπτά μέσα από τα μεγάλα διαφανή τζάμια του, ενώνοντας οπτικά αρμονικά τις αρχαιότητές του με το φυσικό αττικό τοπίο και τον αρχαιολογικό χώρο της Ακρόπολης. Χαρακτηριστικά αναφέρεται απόσπασμα δήλωσης τον Δεκέμβριο του 2007 του τότε Πρωθυπουργού κ. Κώστα Καραμανλή κατά την επίσκεψή του στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης: *«Το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης υπενθυμίζει κατ' εξοχήν, και μάλιστα με ηχηρό τρόπο, το χρέος της επανένωσης των Γλυπτών του Παρθενώνα, του κορυφαίου αυτού μνημείου της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Με την κατασκευή και λειτουργία του νέου Μουσείου Ακρόπολης καταρρίπτεται και το τελευταίο επιχείρημα εκείνων που αρνούνται την ικανοποίηση ενός δίκαιου αιτήματος»*⁵⁴.

Σε κάθε περίπτωση πάγια θέση του ελληνικού κράτους είναι ότι *«το αίτημα της επιστροφής είναι αίτημα οικουμενικό και πάντοτε επίκαιρο»*. Η φράση αυτή εμπεριέχεται στις δηλώσεις του τότε Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας κ. Κάρου Παπούλια στην 34η Γενική Διάσκεψη της UNESCO που έγινε στο Παρίσι τον Οκτώβριο του 2007 και είναι

⁵² <https://www.culture.gov.gr/DocLib/appendix5f-gr.pdf> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁵³ <https://www.kathimerini.gr/culture/562569709/i-klopi-archaiotiton-afinei-ektetheimeno-to-vretaniko-moyseio/>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁵⁴ <https://www.culture.gov.gr/el/parthenonas/SitePages/view.aspx?iID=1> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

ενδεικτική της διαχρονικής αξιολόγησης του ζητήματος ως ιδιαιτέρως σημαντικού από την ελληνική πλευρά⁵⁵.

4.4 Η στάση του Βρετανικού Μουσείου

Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και το Βρετανικό Μουσείο παρουσιάζουν μια αδιάλλακτη στάση άρνησης της επιστροφής των Μαρμάρων, καθ' όλη την διάρκεια της διαχείρισης του ζητήματος. Η στάση αυτή εδράζεται στα επιχειρήματα του Πολιτιστικού Διεθνισμού όπως αυτά αποτυπώνονται στις γενικότερες θέσεις των Οικουμενικών Μουσείων και αναλύονται διεξοδικά στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας. Ενδεικτική της κατάστασης αυτής είναι η συνέντευξη που παραχώρησε τον Ιανουάριο του 2019 στην εφημερίδα «Τα Νέα» ο τότε διευθυντής του Βρετανικού Μουσείου και ιστορικός τέχνης Χάρτβιχ Φίσερ⁵⁶. Στην συνέντευξη ο Φίσερ εστιάζει στην διασυνδεσιμότητα των πολιτισμών που προσφέρει η έκθεση των Μαρμάρων στο Βρετανικό Μουσείο, ενώ παράλληλα ξεκαθαρίζει ότι το Μουσείο δεν προτίθεται να επιστρέψει μόνιμα τα Γλυπτά στην Ελλάδα. Ακόμα και στην περίπτωση δανεισμού βασική προϋπόθεση καθίσταται η αποδοχή του ελληνικού κράτους της βρετανικής κυριότητας των Μαρμάρων.

Το Βρετανικό Μουσείο, άλλωστε, έχει επανειλημμένα επικαλεστεί το νομικό κώλυμα που τίθεται από την British Museum Act 1963, η οποία διέπει τη λειτουργία των βρετανικών Μουσείων⁵⁷, σχετικά με τη διάθεση σε τρίτους αντικειμένων της συλλογής του. Στην De-accession Policy⁵⁸ του Βρετανικού Μουσείου διευκρινίζεται ότι η απαγόρευση που αφορά στη διάθεση και τη μεταβίβαση των αντικειμένων που ανήκουν στις συλλογές του, αφορά σε όλα τα αντικείμενα και κάθε μορφή διάθεσης, όπως αυτής που υπαγορεύεται από αιτήματα επιστροφής και επαναπατρισμού πολιτιστικών αντικειμένων στις χώρες προέλευσης τους. Το Μουσείο με βάση την British Museum Act

⁵⁵ <https://www.culture.gov.gr/el/parthenonas/SitePages/view.aspx?iID=1>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁵⁶ <https://www.tanea.gr/print/2019/01/26/greece/h-ellada-lfden-einai-o-nomimos-lfidioktitis-lfton-glypton-lftou-parthenona/> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁵⁷ British Museum Act 1963, section 3 (4), <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1963/24/section/3> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

⁵⁸ https://www.britishmuseum.org/sites/default/files/2019-10/De-accession_Policy_Nov2018.pdf Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

μπορεί να δεχθεί την απομάκρυνση αντικειμένων από τη συλλογή του, μόνο στις εξαιρετικές περιπτώσεις που: α. το αντικείμενο αποτελεί αντίγραφο ενός άλλου αντικειμένου της συλλογής του, β. η παραμονή του αντικειμένου στη συλλογή έχει κριθεί ακατάλληλη και αυτό μπορεί να απομακρυνθεί χωρίς να ζημιώνονται τα ενδιαφέροντα του κοινού ή το ακαδημαϊκό ενδιαφέρον, με την εξαίρεση, όμως, της περίπτωσης που το αντικείμενο αποτελεί προϊόν δωρεάς ή κληροδότημα, γ. το αντικείμενο έχει απωλέσει τη χρηστική του αξία λόγω ζημίας, επιδείνωσης της κατάστασής του λόγω φυσικών αιτιάσεων ή ως αποτέλεσμα επιδρομής καταστροφικών οργανισμών⁵⁹.

Ωστόσο, η εν λόγω απαγόρευση, όπως έχει αποδειχθεί κατά το παρελθόν, δεν είναι εξ' ολοκλήρου ανυπέρβλητη, καθώς υπάρχουν περιπτώσεις που βρετανικά μουσεία έχουν παρακάμψει το νομικό εμπόδιο και έχουν πραγματοποιήσει επιστροφές αντικειμένων σε χώρες προέλευσής τους. Οι επιστροφές έχουν καταστεί εφικτές είτε λόγω αλλαγής της νομοθεσίας είτε με τη μορφή δανείων μακράς χρονικής διάρκειας συνεχώς ανανεούμενων. Το ίδιο το Βρετανικό Μουσείο έχει επιστρέψει αντικείμενα της συλλογής του με την πολιτική των μακροχρόνιων δανείων (Σταματούδη 2021, 61-62).

⁵⁹ British Museum Act 1963, section 5, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1963/24/section/5/1991-02-01>
Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Κεφάλαιο 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα διεθνούς πολιτιστικής διαχείρισης αποτελούν οι περιπτώσεις επιστροφής αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσης τους. Πρόκειται για τον επαναπατρισμό πολιτιστικών αγαθών που αφαιρέθηκαν και διακινήθηκαν με αμφίβολης νομιμότητας διαδικασίες σε περιόδους της ιστορίας που οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές για την τέλεση τέτοιων πράξεων (αποικιοκρατία, ένοπλες συγκρούσεις κλπ).

Ο επαναπατρισμός αρχαιοτήτων στις χώρες προέλευσης τους δεν είναι μια εύκολη υπόθεση καθώς προσκρούει στα αντίθετα συμφέροντα των χωρών από τις οποίες πρέπει να επιστραφούν αυτά τα πολιτιστικά αγαθά. Σε αυτές τις χώρες συνήθως εδρεύουν μεγάλα οικουμενικά μουσεία που φιλοξενούν τις αρχαιότητες.

Τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται από τις δυο πλευρές καθορίζουν ένα δίπολο διαμάχης πολιτιστικού εθνικισμού από την μια μεριά και πολιτιστικού διεθνισμού από την άλλη. Η διεθνιστική προσέγγιση στην πολιτιστική διαχείριση υιοθετείται από τις χώρες αγοράς και δίνει ιδιαίτερη σημασία στην οικουμενική αξία των πολιτιστικών αγαθών ανεξάρτητα από γεωγραφικούς περιορισμούς και εθνικές σκοπιμότητες και επιδιώκει την ελεύθερη κυκλοφορία τους (Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 23). Αντιλαμβάνεται τα πολιτιστικά αγαθά ως περιουσία όλων των ανθρώπων, αφού τα υλικά και πνευματικά επιτεύγματα των αρχαίων πολιτισμών θεωρούνται κληρονομιά ολόκληρης της ανθρωπότητας. Έτσι σε αντίθεση με τους θιασώτες της εθνοκεντρικής προσέγγισης, οι υποστηρικτές αυτών των απόψεων προτείνουν τα οικουμενικά μουσεία καταλληλότερα για την φύλαξη και την προστασία τους (Γραμματικάκη-Αλεξίου 2002, 23). Αντίθετα η εθνικιστική προσέγγιση στην πολιτιστική διαχείριση επιδεικνύεται κυρίως από τις χώρες προέλευσης των πολιτιστικών αγαθών και σχετίζεται με τον ρόλο τον οποίο κατέχει η πολιτιστική κληρονομιά στην διαμόρφωση της εθνικής τους ταυτότητας. Τα πολιτιστικά αγαθά θεωρούνται πολιτιστική κληρονομιά του ίδιου του

τόπου στον οποίο δημιουργήθηκαν, αποτελώντας έτσι αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας και της εθνικής συνείδησης του λαού, του οποίου συνιστούν περιουσία. Τα πολιτιστικά αγαθά έχουν συγκεκριμένη πατρίδα και ανήκουν δικαιωματικά στο κράτος, το οποίο οφείλει, στο όνομα του λαού και του έθνους, να διαχειρίζεται τον αρχαιολογικό πλούτο της χώρας.

Ο πολιτιστικός εθνικισμός παράγεται από μια σειρά διεργασιών που έχουν ως αφετηρία τους το έθνος και την εθνική ταυτότητα που δημιουργείται στους κόλπους του. Τα αυτόνομα πολιτικά κράτη που αναδύθηκαν τον 19^ο αιώνα δημιουργήθηκαν με προϋπόθεση την ύπαρξη του έθνους, δηλαδή με την προϋπόθεση της ομαδοποίησης των λαών στην βάση διακριτών πολιτισμικών χαρακτηριστικών. Η δημιουργία της κοινής ταυτότητας του λαού που θα αντιστοιχούσε σε κάθε συγκεκριμένο κράτος ήταν το πρώτο βήμα προς αυτήν τη κατεύθυνση. Το κοινό παρελθόν που μαρτυρούν τα αρχαιολογικά ευρήματα, η κοινή γεωγραφική προέλευση, ο κοινός πολιτισμός, οι κοινές παραδόσεις και ιστορία, σηματοδοτούν την εθνική ταυτότητα, αφού αποτελούν την πηγή από την οποία αντλούνται οι όροι συνάφειας μεταξύ των μελών των αναδυόμενων εθνικών ομάδων. Υπό το πρίσμα αυτό αναδεικνύεται η ιστορική, αρχαιολογική, εθνολογική χρησιμότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς, αφού ο τρόπος που αυτή εξασφαλίζει τη σύνδεση με το παρελθόν, την καθιστά βασικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας και εργαλείο για την συγκρότηση της.

Από την άλλη μεριά, στο μέτρο που το έθνος ορίζεται ως προϋπόθεση της ύπαρξης του κράτους, η δημιουργία της εθνικής ταυτότητας δεν είναι μια αυθόρμητη διαδικασία, αλλά παραπέμπει εξ ορισμού σε κατασκευή. Η κατασκευή αυτή δρομολογείται από θεσμοθετημένους φορείς και με συγκεκριμένες τεχνικές υποκειμενοποίησης των ατόμων. Το γεγονός αυτό συχνά οδηγεί στην διαλογή ή ακόμα και στην παραποίηση των στοιχείων εκείνων, που θα συνθέσουν το πολιτισμικό πλαίσιο ταύτισης με αποτέλεσμα την δημιουργία μιας επίπλαστης περηφάνιας. Ωστόσο η περηφάνια αυτή μετασηματίζεται σε ασπίδα που περιφρουρεί τα συμφέροντα του έθνους.

Φέρνοντας ως παράδειγμα την διαδικασία συγκρότησης της ελληνικής εθνικής ταυτότητας επιβεβαιώνουμε τα παραπάνω συμπεράσματα αφού διαπιστώνουμε πρακτικά ότι προϋπόθεση για την απελευθέρωση των Ελλήνων και την δημιουργία κράτους, ήταν η διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης του λαού. Αυτό έγινε μέσα από

την εργαλειοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου, όπως δρομολογήθηκε από φιλέλληνες της Δύσης και επιφανείς Έλληνες της εποχής. Η επίσημη κουλτούρα προέκυψε από την δημιουργία των απαραίτητων νομικών και θεσμικών δομών που δρομολογήθηκαν για τον σκοπό αυτό. Η προστασία των αρχαιοτήτων, και ίδρυση σχολείων, μουσείων και βιβλιοθηκών αποτέλεσαν προτεραιότητες με σκοπό την προετοιμασία του λαού για την εθνική αποκατάσταση.

Αυτές οι διαδικασίες δεν έπαψαν ποτέ να υποστηρίζονται από το ελληνικό κράτος αφού μέχρι και σήμερα η ευθύνη της πολιτιστικής διαχείρισης ανήκει επίσημα στο Υπουργείο Πολιτισμού. Η πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα ακολουθεί ένα συγκεντρωτικό μοντέλο κατά το οποίο το κράτος έχει τον ρόλο του «αρχιτέκτονα». Οι αποφάσεις λαμβάνονται από ανώτερα κυβερνητικά κλιμάκια και διαχέονται προς τα κάτω στους υπόλοιπους πολιτιστικούς φορείς. Οι αρμοδιότητες του ΥΠΠΟ αναλύονται σε δυο βασικούς άξονες, την διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και την διαχείριση της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας. Ωστόσο προτεραιότητα δίνεται στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς και αρχαιοτήτων. Το γεγονός αυτό σχετίζεται με τον ρόλο που διαδραμάτισε η πολιτιστική κληρονομιά της χώρας στην διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας του λαού και την διαχρονική ανάγκη ανάδειξης και υπενθύμισης των στοιχείων που συνθέτουν το έθνος ως απαραίτητη συνθήκη στην προοπτική της συνέχειας και συνοχής του κράτους.

Η διεκδίκηση των Γλυπτών του Παρθενώνα είναι διαχρονικά βασική προτεραιότητα του ΥΠΠΟ αφού ο συμβολισμός του μνημείου συγκεντρώνει όλες τις συνιστώσες του εθνικού αφηγήματος. Τα Μάρμαρα φιλοξενούνται στο Βρετανικό Μουσείο όπου τελικά βρέθηκαν μετά από την αρπαγή τους από τον λόρδο Έλγιν στις αρχές του 19ου αιώνα. Ο διάλογος για τον επαναπατρισμό των Μαρμάρων του Παρθενώνα ξεκινά από τα πρώτα χρόνια σύστασης του ελληνικού κράτους και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Το αίτημα έχει υποστηριχθεί από επίσημους και ανεπίσημους φορείς της Ελλάδας, διεθνείς οργανισμούς, επιτροπές κρατών, ιδρύματα και συλλόγους, διαδικτυακές ομάδες και απλούς πολίτες, ενώ φωνές που το δικαιώνουν έχουν ακουστεί ακόμη και μέσα στο Βρετανικό Κοινοβούλιο. Η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Προώθηση της Επιστροφής Πολιτιστικής Περιουσίας είναι ο βασικός διεθνής φορέας μέσω του οποίου η Ελλάδα αιτείται την επιστροφή των Μαρμάρων. Τα επιχειρήματα της ελληνικής πλευράς αν και ανάγονται στην ρητορική του πολιτιστικού εθνικισμού, εξειδικεύονται στην

μοναδικότητα του μνημείου, που δεν μπορεί να παραμένει κατακερματισμένο, αφού ο Παρθενώνας, ως το κατεξοχήν αντιπροσωπευτικό δείγμα της τέχνης του κλασικού ελληνικού πολιτισμού, δεν αποτελεί μόνο το σημαντικότερο σύμβολο της ελληνικής πολιτιστικής ταυτότητας, αλλά είναι και σύμβολο της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το Βρετανικό Μουσείο από την μεριά του αρνείται την επιστροφή προβάλλοντας διάφορα νομικά κολλήματα αλλά κυρίως αντιπαραθέτοντας την ρητορική του πολιτιστικού διεθνισμού. Η πολιτιστική πολιτική της Μ. Βρετανίας, άλλωστε, δεν έχει εθνοκεντρικό χαρακτήρα, σε αντίθεση με την πολιτιστική πολιτική των περισσότερων κρατών που αιτούνται επιστροφές αρχαιοτήτων. Σε οργανωτικό επίπεδο, η σχετική με τον πολιτισμό, κυβερνητική πολιτική αρχικά κατευθύνεται από το Department for Culture, Media and Sport (DCMS). Πρόκειται για το Υπουργείο Πολιτισμού, ΜΜΕ και Αθλητισμού στις αρμοδιότητες του οποίου, εντάσσονται ερευνητικά προγράμματα που έχουν ως σκοπό την συλλογή στατιστικών στοιχείων, για την καλύτερη διαμόρφωση της ασκούμενης πολιτικής. Σημαντικό ρόλο επίσης, διαδραματίζει το Συμβούλιο των Τεχνών (Arts Council), το οποίο με τις γνωμοδοτήσεις του, συνεπικουρεί το DCMS στην χάραξη του στρατηγικού σχεδιασμού της πολιτιστικής πολιτικής⁶⁰. Το DCMS διανέμει κονδύλια σε μη κυβερνητικούς οργανισμούς οι οποίοι διατηρώντας την αυτονομία τους επιλέγουν και χρηματοδοτούν με την σειρά τους ανεξάρτητες καλλιτεχνικές παράγωγες. Με τον τρόπο αυτό τηρείται μέτρο στην κυβερνητική παρέμβαση, η οποία διαφορετικά θα μπορούσε να επηρεάσει την τέχνη υπέρ διαφόρων πολιτικών διαθέσεων⁶¹. Μειωμένη κρατική παρέμβαση παρατηρείται εξάλλου στην πολιτιστική πολιτική των περισσότερων χωρών αγοράς πολιτιστικών αγαθών. Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, δεν υπάρχει κεντρικό Υπουργείο Πολιτισμού με το βάρος στις Ομόσπονδες Πολιτείες να πέφτει κυρίως στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Έτσι προωθείται ο πολιτιστικός πλουραλισμός ο οποίος, έτσι κι αλλιώς, εντοπίζεται στις προθέσεις της ρητορικής του πολιτιστικού διεθνισμού.

⁶⁰ Κραβαρίτου, 2016: 2-3.

⁶¹ Klamer, Petrova, Mignosa, 2006: 14.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

Άντερσον, Μπ. (1997), *Φαντασιακές κοινότητες - Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα: Νεφέλη.

Βανδώρος, Σ.(2015), *Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες*, Αθήνα: ΣΕΑΒ.

Βέικος, Θ.(1999) *Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Βεργέτη, Μ. και Χαραλαμπίδου Φρ. (2015), «*Παιδιά, συλλογική ταυτότητα και εκπαιδευτική διαδικασία*». Στο Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης στην Ελλάδα: Ερευνών απάνθισμα, επιμέλεια Θεόδωρος Β. Θάνος, 456-479. Αθήνα: Gutenberg.

Βέργου, Μ. (2018), *The Repatriation of Cultural Treasures as an International Custom*, Διπλωματική Εργασία, Αθηνά: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Νομική Σχολή, τομέας Ιδιωτικού, Διεθνούς Δίκαιου.

Βόγλη, Ε. (2015), Για ποια αντικειμενικότητα; *Η δυτικοποίηση, η εθνοποίηση ή η ιδεολογικοποίηση της ιστορίας*. Στο Βόγλη, Ε. 2015. *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμά του;*. Αθήνα: Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. κεφ 11. Διαθέσιμο στο:

<https://repository.kallipos.gr/handle/11419/3831> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Βρέλλης Σπ., (1995), *Ζητήματα διεθνούς προστασίας των πολιτιστικών αγαθών*, στο: *Προσφορά στον Ηλία Κρίσπη*, (συλλογικό), Αθήνα: Σάκκουλας, σ. 71-99.

Burns E. M., (2006), *Ευρωπαϊκή Ιστορία, Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι*, μτφ. Τάσος Δαρβέρης, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Γεννάδιος, Ι., (1997), *Ο λόρδος Έλγιν και οι προ αυτού ανά την Ελλάδα αρχαιολογήσαντες επιδρομείς - 1440 - 1837*, Ιστορική και αρχαιολογική πραγματεία, Αθήνα: Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.

https://www.archetai.gr/images/pdfs/bae/BAE_25.pdf

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Γούμενος Θ. (2017), Εθνοτικές και εθνικές ταυτότητες : κονστρουκτιβισμός, σχεσιακή θέαση και αναλυτικά ζητήματα. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 38, 33–50.

<https://doi.org/10.12681/hpsa.14525>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Γραμματικάκη-Αλεξίου, Α. (2002), *Διεθνής διακίνηση πολιτιστικών αγαθών και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο*, Αθήνα: Σάκκουλας.

Δημαράς, Κ. Θ. (1993), *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα: Ερμής.

Δραγώνα, Θ. (2003), *Ταυτότητα και εκπαίδευση, Κλειδιά και Αντικλειδιά*, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ/ Πανεπιστήμιο Αθηνών.

On line στο: <https://keys.museduc-mm.gr/book19/book19.pdf>.

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Ζορμπά, Μ. (2014), *Πολιτική του Πολιτισμού. Ευρώπη και Ελλάδα στο Δεύτερο Μισό του 20ου αι.* Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Κόκκινος, Χ. (2002), *Για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς: πολιτισμικές, τεχνολογικές και επιστημολογικές συνιστώσες*, Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ).

Καραΐσκου, Β. (2013), *Χρήσεις και Καταχρήσεις του Πολιτισμού: Ελλάδα 1974-2010*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Κόνσολα, Ντ., (1995), *Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς*, Παπαζήσης, Αθήνα:1995.

Κόρκα, Ε. (2020), *Το ιστορικό και οι συνέπειες της αφαίρεσης των Μαρμάρων του Παρθενώνα από τον λόρδο Έλγιν*, Περιβάλλον και Δίκαιο (ΠερΔικ), Τεύχος 4, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Κόρκα, Ε., Συρίγος, Α., (2004), *Η νομιμότητα της απόκτησης των Μαρμάρων του Παρθενώνα από το Λόρδο Έλγιν και το Βρετανικό Μουσείο*, στο: Ο Παρθενώνας, η επιστροφή των γλυπτών, ιστορική, πολιτιστική, νομική προσέγγιση (συλλογικό), Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, σελ. 266-278.

Κόρκα, Ε. (2003), *Η Επανένωση των Μαρμάρων του Παρθενώνα – Πολιτιστική Αναγκαιότητα*, 2ο Συνέδριο Αποδήμων Αιρετών Ευρώπης, 28 & 29 Νοεμβρίου 2003 Δ.Ε.Θ., Διαθέσιμο στο: https://inioxos.gr/wp-content/uploads/2017/11/8_1_korka.pdf

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Κόρκα, Ε. (2009). *Το ζήτημα της επανένωσης των γλυπτών του Παρθενώνα στο πλαίσιο της νέας διεθνούς πρακτικής επιστροφής πολιτιστικών αγαθών*, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ), Σχολή Φιλοσοφική, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Διαθέσιμο στο:

<https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/22495>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Κουτσογιάννης Θ. (2015-2016), «Ένα όνειρο ανάμεσα σε υπέροχα ερείπια...»: Περίπατος στην Αθήνα των περιηγητών 17ος – 19ος αιώνας, επιμ. Λαγογιάννη-Γεωργαράκου Μ., Κουτσογιάννης Θ., Αθήνα: Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, σελ. 56-133.

Διαθέσιμο στο:

https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/Strolling_Through_the_Athens_of_Travelers.pdf?fbclid=IwAR00vB7K-cM2XedOmrQo-1907_7oEOVuKfalAu3myEnvU-2CZ10fX32Nb-I

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Λίποβατς Θ. (2016), Η ανασφαλής Ελληνική ταυτότητα και η αποτυχία των νεωτερικών αξιών. Επιστήμη και Κοινωνία: *Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 31, 101–119. <https://doi.org/10.12681/sas.10295>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., & Γαληνού, Π. (2000). *Πολιτισμικές ταυτότητες: Από το τοπικό στο παγκόσμιο*; Στο Κωνσταντοπούλου, Χ., Μαράτου - Αλιπράντη, Λ., Γερμανός, Δ., Οικονόμου, Θ.,

(επιμ.). «Εμείς» και οι «Άλλοι». Αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδάνος.

Μέργος, Γ., (2020), *Η άλλη όψη του Ιανού: Η Οικονομική Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και ο Αναπτυξιακός της Ρόλος*, Η Επόμενη Ημέρα της Ελληνικής Οικονομίας - Προκλήσεις και Αναπτυξιακές Προοπτικές, Αθήνα: Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών.

Μουσταΐρα, Ε. (2011), *Η Σημασία της Επιστροφής των Πολιτιστικών Αγαθών*, σε: Προστασία και επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας

Παπαδοπούλου Β. (2019), *Η νομική έννοια των έργων τέχνης, των μνημείων και των πολιτιστικών αγαθών σε μια «παγκοσμιοποιημένη» κοινωνία*, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ).

Παπαρρηγόπουλος Κ., (2015). *Τα διδακτικότερα πορίσματα της ιστορίας του Ελληνικού έθνους*, Εκδόσεις Πελεκάνος σελ.421-422

Σταματούδη, Ε. (2021). *Η επιχειρηματολογία της επιστροφής των Μαρμάρων του Παρθενώνα*, στο Α. Farrington, Σ. Γιαπαντζαλή (Επιμ.) Αρχαιοκαπηλία, Ιστορία, πολιτιστική πολιτική και νομική διαχείριση, *Πρακτικά Συνεδρίου, Κομοτηνή, 25-26 Νοεμβρίου 2017*, σ. 55. Κομοτηνή: Τμήμα Ιστορίας και Εθνομολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, σε συνεργασία με τη Fondazione Giuseppe Sciacca,.

St Clair, W. (1999), *Ο λόρδος Έλγιν και τα μάρμαρα*, Ελληνικά Γράμματα, μτφ. Μ. Περαντάκου-Κουκ, Αθήνα

Στρατή, Α. (2001), *Νέοι Κανόνες για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών στις ένοπλες συρράξεις: Το δεύτερο Πρωτόκολλο της Χάγης του 1954*, Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου, τ. 21, σ. 451-484.

Χαμηλάκης, Γ. 2012. *Το Έθνος και τα Ερείπίά του. Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*. Μτφ. Ν. Καλαϊτζής. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Χρυσοχοΐδου, Α. (2015), *Επιστροφή και Απόδοση Πολιτιστικών Αγαθών*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα: ΕΚΠΑ, Νομική Σχολή, τομέας Ιδιωτικού, Διεθνούς, Δίκαιου.

Βέργου, Μ. (2018), *The Repatriation of Cultural Treasures as an International Custom*, Διπλωματική Εργασία, Αθήνα: ΕΚΠΑ, Νομική Σχολή, τομέας Ιδιωτικού, Διεθνούς, Δίκαιου.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Assmann, J. 1988. "Collective Memory and Cultural Identity". In Assmann J. & Holscher, T. (eds.). *Kultur und Gedächtnis*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.

Barkan, E., *The Guilt of Nations: restitution and Negotiating Historical Injustices*, Norton, New York, 2000.

Beltrametti S. 2013. 'Museum Strategies: Leasing Antiquities', *Columbia Journal of Law & the Arts* 36:2, 203-260.

Brodie, Doole, Renfrew 2001: Brodie N., Doole J., Renfrew C., *Trade in Illicit Antiquities: The Destruction of the World's Archaeological Heritage*, Cambridge 2001

Cerulo, K. A. 1997. Identity construction: New issues, new directions. *Annual Review of Sociology*. 23 (1), 385-409.

Corsane 2005: Corsane G., *Heritage, Museums and Galleries: An Introductory Reader*, London 2005

Craik, J. 2007. *Re-visioning arts and cultural policy: current impasses and future directions*. ANU Press

Cuche, D. 2001. *Η έννοια της κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Τυπωθήτω / Δαρδανός

Cuno, J. 2014, "Culture Wars: The Case Against Repatriating Museum Artifacts," *Foreign Affairs* 93, 6 (2014): 119-129.

https://gooriweb.org/museums/fa_december2014.pdf

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Cuno, J. 2008, *Who Owns Antiquity? Museums and the Battle Over Our Ancient Heritage*, (Princeton University Press, Princeton, NJ), 2008.

Foucault, M., 1982, "The subject and Power", *Critical Inquiry*, 8(4), p. 777-795.

Grazuleviciute, I. (2006). Cultural Heritage in the Context of Sustainable Development, *Environmental research, engineering and management*, No.3 (37), p.74-79.

Greenfield 1989: Greenfield J., *The Return of Cultural Treasures*, Cambridge 1989

Guibernau 1996: Guibernau M., *Nationalisms: The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century*, Cambridge 1996

Hallman, R., "Museums and Cultural Property: A Retreat from the Internationalist Approach", *International Journal of Cultural Property* 12, pp. 201-23, 2005.

Handler, Richard (1991) 'Who Owns the Past? History, Cultural Property, and the Logic of Possessive Individualism', in Brett Williams (ed.) *The Politics of Culture*, pp. 63-74. Washington, DC: Smithsonian Institution Press.

Hitchens, C. (2008) *The Parthenon Marbles: The Case for Reunification*, Verso, London - New York.

Jenkins, R., *Social Identity - third edition*, Routledge / Taylor & Francis Group, 2008.

Klamer, A., Petrova, L., & Mignosa, A. 2006. *Financing the Arts and Culture in the European Union: Study*. European Parliament

Merryman 1985: Merryman J.H., "Thinking about the Elgin Marbles", *Michigan Law Review* 83 (1985) 1880-1923

Merryman 1986: Merryman J.H., "Two Ways of Thinking about Cultural Property", *The American Journal of International Law* 80 (1986) 831-853

Merryman, J. H., "The Public Interest in Cultural Property", *California Law Review* 77(2), pp. 339-364, 1989.

Merryman 2006: Merryman, J. H.(ed.), *Imperialism, Art and Restitution*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2006.

Meskel 2013: Meskel L., "UNESCO's World Heritage Convention at 40", *Current Anthropology* 54 (2013) 483-494.

Prott, L.V. (1996) UNESCO and UNIDROIT: a partnership against trafficking in cultural objects. *Uniform Law Review-Revue de droit uniforme*, 1 (1), 51-71. Διαθέσιμο στο:
<https://www.unidroit.org/english/conventions/1995culturalproperty/articles/s70-prott-1996-e.pdf>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Quirosa, V., 2012, *Patrimonial utopias: the return of cultural property. An overview*, e-dialogos

On-line στη διεύθυνση:

http://www.diadrisis.org/public/files/edialogos_002-QUIROSA.pdf

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Renfrew, C., *Loot, legitimacy and ownership, The ethical crisis in archaeology*, Duckworth, London, 2000.

Robertson G., (2020). Σε ποιόν ανήκει η ιστορία; Αθήνα: Free Thinking Zone

Said Edward, *Οριενταλισμός*, Νεφέλη, 1996

Shehade, M. & Fuseki, K. (2016). The Politics of Culture and the Culture of Politics: *Examining the Role of Politics and Diplomacy in Cultural Property Disputes*. *International Journal of Cultural Property*, Volume 23 Issue 4, pp. 357-383.

Smith, A., D., 1991. *National Identity*, Harmondsworth: Penguin

Simpson, M., (2009) *Museums and restorative justice: heritage, repatriation and cultural education*, *Museums International*, ISSN 1350-0775, No. 241–242 (Vol. 61, No. 1–2, 2009), UNESCO

Online διαθέσιμο στο:

https://www.brown.edu/Departments/Joukowsky_Institute/courses/worldofmuseums09/files/9704876.pdf?fbclid=IwAR2GUY2wiJ1xcBy3HlAbDZxpxg1glirVzF3ARS7WZS4LDMeKvpiA3h-zW78

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Steele, Chauncey (2000), 'The Morgantina Treasure: Italy's quest for repatriation of looted artifacts', *Suffolk Transnational Law Review*, 23 (2), 667-712.

Spiegler, Kaye 2001: Spiegler H.N., Kaye L.M, "American Litigation to Recover Cultural Property: Obstacles, Options, and a Proposal", στο: Brodie, Doole, Renfrew2001, 121-132

Swain 2007: Swain H., *An Introduction to Museum Archaeology*, Cambridge 2007

Varbanova, L. 2012. *Strategic Management in the Arts*. New York & London: Routledge.

Voudouri, D. 2010. Law and the Politics of the Past: Legal Protection of Cultural Heritage in Greece. *International Journal of Cultural Property* 17.3, 547–568.

Vrdoljak, A.-F., *International Law, Museums and the Return of Cultural Objects*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Watson, P. & Todeschini, C., *The Medici Conspiracy: The Illicit Journey of Looted Antiquities, from Italy's Tomb Raiders to the World's Greatest Museums*, Public Affairs, 2007.

Άρθρα και Διαδικτυακές Πηγές

Ανδριτσάκη, Α. 2019. *Εμπρός η «αριστεία» και ο εθνικισμός*, efsyn.gr, 06 Σεπτεμβρίου 2019, On-line στη διεύθυνση:

<https://www.efsyn.gr/node/209805> Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23

Ανδριτσόπουλος, Γ. (2019 Ιανουάριος 27). «Η Ελλάδα δεν είναι ο νόμιμος ιδιοκτήτης των Γλυπτών του Παρθενώνα», Συνέντευξη του διευθυντή του Βρετανικού Μουσείου Χάρτβιχ Φίσερ. *Τα Νέα*.

On-line στη διεύθυνση: <https://www.tanea.gr/print/2019/01/26/greece/h-ellada-lfden-einai-o-nomimos-lfidioktitis-lfton-glypton-lftou-parthenona/>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Γλυπτά Παρθενώνα: Επιμένουν να σφυρίζουν αδιάφορα οι Βρετανοί - Τι απαντά το Βρετανικό Μουσείο, (2021 Νοεμβρίου15). *Ελεύθερος Τύπος*.

<https://eleftherostypos.gr/politismos/854773-glypta-parthenona-epimenoun-na-sfyrizoun-adiafora-oi-bretanoi-ti-apanta-to-bretaniko-mouseio>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Γλυπτά Παρθενώνα: Η πρόταση Μητσοτάκη, οι αντιδράσεις και οι βρετανικές ειρωνείες, (2009 Σεπτεμβρίου 03). *News 24/7*.

On-line στη διεύθυνση: <https://www.news247.gr/politiki/glypta-parthenona-i-protasi-mitsotaki-oi-antidraseis-kai-oi-vretanikes-eironeies/>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Γλυπτά του Παρθενώνα: Νέα σημαντική σύσταση-απόφαση της Unesco προς το Ηνωμένο Βασίλειο, (2021 Σεπτέμβριος 21). *Αθήνα 9,84*.

On-line στη διεύθυνση: <https://athina984.gr/2021/09/30/glypta-toy-parthenona-nea-simantiki-systasi-apofasi-tis-unesco-pros-to-inomeno-vasileio/>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Η Ελλάδα διεκδικεί τα Ελγίνεια Μάρμαρα (1983 Οκτώβριος 13) *Η Καθημερινή*.

On-line στη διεύθυνση: <https://www.kathimerini.gr/k/100yk/1052310/episimo-aitima-gia-epistrofi-ton-elgineion/#>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Ιωαννίδης, Σ. (2023 Αύγουστος 17). Η κλοπή αρχαιοτήτων αφήνει εκτεθειμένο το Βρετανικό Μουσείο. *Η Καθημερινή*.

On-line στη διεύθυνση:

<https://www.kathimerini.gr/culture/562569709/i-klopi-archaiotiton-afinei-ektetheimeno-to-vretaniko-moyseio/>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Κραβαρίτου, Α. 2016. Εξέλιξη Πολιτιστικών Βιομηχανιών: Σύγκριση πολιτιστικής πολιτικής μεταξύ Ελλάδας και Μεγάλης Βρετανίας. *Citybranding.gr*. 7 Μαρτίου 2016.

On-line στη διεύθυνση:

https://www.citybranding.gr/2016/03/blog-post_7.html

Τελευταία προσπέλαση: 20/12/23.

MacGregor, N. 2004, The Whole World in our Hands, *The Guardian* (Review Section)

On-line στη διεύθυνση:

<http://www.theguardian.com/artanddesign/2004/jul/24/heritage.art>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Οποκου, Κ., (26.02.2010) *Is The Declaration On The Value And Importance Of The “universal Museums” Now Worthless?* Comments On Imperialist museology, *Modern Ghana*

On-line στη διεύθυνση:

<https://www.modernghana.com/news/265620/is-the-declaration-on-the-value-and-importance-of-the-unive.html>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Οποκου, Kwame. “Dr. Cuno Again – Reviving Discredited Arguments to Prevent Repatriation of Museum Artefacts”. *AfricAvenir*. 30 Oct. 2014.

On-line στη διεύθυνση:

https://www.africavenir.org/news-details/archive/2014/november/article/kwame-opoku-dr-cuno-again-reviving-discredited-arguments-to-prevent-repatriation-of-museum-artef.html?tx_ttnews%5Bday%5D=04&cHash=eeeeed07fe3eec4c70169437e762e9e41

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Povoledo, E., Sept. 25, 2007 J. Paul Getty Museum agrees to return 40 artifacts to Italy, *The New York Times*

On-line στη διεύθυνση:

<https://www.nytimes.com/2007/09/25/world/europe/25iht-getty.4.7635144.html>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Πετράκου Β. Χ., (2004), *Η απαρχή της ελληνικής αρχαιολογίας και η ίδρυση της αρχαιολογικής εταιρείας*, περιοδικό ο ΜΕΝΤΩΡ, τόμος 17, τεύχος 73, εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήνα.

Διαθέσιμο στο: https://www.archetai.gr/images/pdfs/mentor/Publ_MENTOR_73.pdf

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Σαμαρά Β., (2019 Σεπτεμβρίου 01). Πρόταση του πρωθυπουργού στον Μπόρις Τζόνσον για έκθεση των γλυπτών από το Βρετανικό Μουσείο στην Αθήνα, ως πρώτο βήμα για την οριστική επιστροφή τους στην Ελλάδα. *News 24/7*. On-line στη διεύθυνση:

<https://www.news247.gr/politiki/mitsotakis-na-erthoun-stin-athina-ta-glipta-tou-parthe>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Σταματούδη, Ε., 2021, «Μάρμαρα του Παρθενώνα: τρία διπλωματικά πλεονεκτήματα για την Ελλάδα», Η Καθημερινή 20.09.2021. Διαθέσιμο στο

<https://www.kathimerini.gr/culture/561502957/marmara-toy-parthenona-tria-diplomatika-pleonektimata-gia-tin-ellada/>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

M'Bow A. 1978, "A Plea for the Return of an Irreplaceable Cultural Heritage to those who Created It", Unesco, On-line στη διεύθυνση:

http://www.unesco.org/culture/laws/pdf/PealforReturn_DG_1978.pdf

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Scovazzi T. (2017), *The Agreements between the Italian Ministry of Culture and American Museums on the Return of Removed Cultural Properties*, ed. Simona Pinton, Lauso Zagato, Università Milano Bicocca, Dipartimento di scienze giuridiche nazionali e internazionali, (119-129)

On-line στη διεύθυνση:

https://edizionicafoscari.unive.it/media/pdf/books/978-88-6969-179-9/978-88-6969-179-9-ch-17_R63HYxv.pdf

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Ομιλία Μελίνας Μερκούρη, UNESCO, Μεξικό, 29.7.1982. On-line στη διεύθυνση:

<https://melinamercourifoundation.com/unesco-mexiko-29-7-1982/>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

The British Committee for the Restitution of the Parthenon Marbles

<https://www.parthenonuk.com/>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Η Επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα, Το χρονικό της διεκδίκησης. Υπουργείο Πολιτισμού. Ανακτήθηκε από:

<https://www.culture.gov.gr/el/parthenonas/SitePages/view.aspx?iID=6>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Η επίσημη ελληνική θέση για την επιστροφή των Μαρμάρων του Παρθενώνα στην Αθήνα. Υπουργείο Πολιτισμού. Ανακτήθηκε από:

<https://www.culture.gov.gr/el/parthenonas/SitePages/view.aspx?iID=1>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

British Museum Act 1963, section 3 (4),

<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1963/24/section/3>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

British Museum Act 1963, section 5,

<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1963/24/section/5/1991-02-01>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

https://www.britishmuseum.org/sites/default/files/2019-10/De-accession_Policy_Nov2018.pdf

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property

<https://en.unesco.org/fighttrafficking/icprcp>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

<https://www.unesco.org/en>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Οργανόγραμμα ΥΠΠΟ

<https://www.culture.gov.gr/el/ministry/SitePages/structure.aspx>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Τομεακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης (ΤΠΑ) του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού για την προγραμματική περίοδο 2021-2025

https://www.culture.gov.gr/Files/Tomeako_YPPOA.docx

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Ιστορία του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού

https://www.culture.gov.gr/DocLib/YPPOA_istoriko_images_2.pdf

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Διεθνή Νομικά Κείμενα και Συμβάσεις.

Σύμβαση για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, Χάγη 1954 (N.1114/1981, ΦΕΚ Α' 6).

1ο Πρωτόκολλο - (N.1114/1981, ΦΕΚ Α' 6).

2ο Πρωτόκολλο - Χάγη 1999 (N.3317/2005, ΦΕΚ Α' 45).

Σύμβαση για τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών, Παρίσι, 1970 (N.1103/1980, ΦΕΚ Α' 297).

Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, Παρίσι, 1972 (N.1126/1981, ΦΕΚ Α' 32).

UNIDROIT. Σύμβαση σχετικά με τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά, Ρώμη, 1995 (N.3348/2005, ΦΕΚ Α' 144).

Υπόμνημα για τα Γλυπτά του Παρθενώνα (Memorandum on the Parthenon Marbles submitted by the Government of the Hellenic Republic to the House of Commons Select Committee on Culture, Media and Sport). ΥΠΠΟ, Ανακοίνωση Τύπου αρ. 12 10/02/2000

On-line στη διεύθυνση:

<https://www.culture.gov.gr/DocLib/memorandum-gr.pdf>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Σύνοψη από το πόρισμα της ομάδας Ελλήνων εμπειρογνομόνων του ΥΠΠΟ για τα Μάρμαρα του Παρθενώνα στο Βρετανικό Μουσείο.

On-line στη διεύθυνση:

<https://www.culture.gov.gr/DocLib/appendix5f-gr.pdf>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Universal Declaration Of The Collective Rights Of Peoples, Algiers, 1976.

On-line στη διεύθυνση:

<http://permanentpeoplestribunal.org/wp-content/uploads/2016/06/Carta-di-algeri-EN-2.pdf>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Ευρωπαϊκή Σύμβαση - Πλαίσιο για την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Κοινωνία (Σύμβαση του Φάρο 2005)

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=199>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.

Agreement between The Ministry for Cultural Assets and Activities of the Italian Republic and The Commission for Cultural and Environmental Assets and Education of the Region of Sicily and The Metropolitan Museum of Art, 2006

Italian Ministry Of Culture And The J. Paul Getty Museum Sign Agreement In Rome, 2007

Επαναπατρισμός δυο αρχαιοτήτων από το μουσείο Getty, Γενικό Προξενείο Στουτγάρδης, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (2012)

<https://www.mfa.gr/germany/geniko-proxeneio-stoutgardis/news/epanapatrismos-duo-arkhaioteton-apo-to-mouseio-getty.html>

Τελευταία προσπέλαση: 24/11/23.